

Onderzoek naar ongedocumenteerden

Een onderzoek naar de bruikbaarheid en meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden in het onderzoek naar ongedocumenteerden

Universiteit Utrecht

Departement Bestuurs- en Organiseringswetenschap

Master Publiek Management 2017-2018

Eerste lezer: Dr. K. Geuijen

Tweede lezer: Dr. N van Amsterdam

Hatice Yilmaz (4092554)

h.yilmaz@students.uu.nl

27 augustus 2018

Voorwoord

Voor u ligt mijn langverwachte masterscriptie. Het stuk dat de afsluiting van mijn master Publiek Management aan de Universiteit Utrecht betekent. De afgelopen anderhalf jaar is zeer intensief, maar ook vooral leerzaam geweest. Het is een zoektocht geweest met dalen en pieken naar de juiste onderzoeksinsteek. Uiteindelijk is het een onderzoek geworden naar het gebruik en meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden in onderzoek naar ongedocumenteerden. Een onderwerp wat meer aandacht en kenbaarheid verdient, maar tegelijkertijd ook een ingewikkeld onderwerp is.

Het schrijven van deze scriptie was voor mij niet altijd even makkelijk en daarom wil ik graag een aantal mensen bedanken voor hulp en steun die zij mij tijdens mijn scriptietraject hebben geboden. Mijn dank gaat uit naar Karin Geuijen. Karin hielp mij bij het maken van gerichte keuzes en heeft mij voorzien van feedback, wat mij zeker heeft geholpen tijdens het schrijven van mijn scriptie. Ook wil ik Karin vooral bedanken voor het geduld dat ze heeft gehad om mij te blijven begeleiden. Daarnaast wil ik mijn tweede lezer, Noortje van Amsterdam, bedanken voor haar feedback, wat heeft geleid tot een sterkere inhoud van deze masterscriptie.

Ook een dankwoord naar Arja Oomkens en Marloes Otten mag niet ontbreken. Arja wil ik bedanken voor de mogelijkheid en vrijheid die ze mij heeft gegeven om bij het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen mijn afstudeerscriptie te schrijven. Daarnaast wil ik Marloes bedanken voor het inplannen van de evaluaties en het benaderen van de respondenten.

Tot slot wil ik de mensen in mijn directe omgeving bedanken voor alle steun gedurende mijn scriptietraject. In het bijzonder wil ik mijn ouders en zusjes bedanken. Hun motiverende woorden hebben mij geholpen deze scriptie tot een goed einde te brengen. Zonder hen had ik dit alles niet kunnen bereiken. Ik wil ze dan ook hartelijk danken voor hun steun gedurende mijn scriptietraject.

Hatice Yilmaz

Ermelo, 26 augustus 2018

Managementsamenvatting

Met de opkomst van het *New Public Management* in de jaren tachtig dienen publieke organisaties effectief en efficiënt te werk te gaan en daarnaast verantwoording af te leggen over de resultaten van het werk dat zij verrichten (Noordergraaf, 2011). Ook non-gouvernementele organisaties (ngo's) vallen hieronder. Ondanks dat zij zich onafhankelijk van de overheid inzetten voor een onderbelicht maatschappelijk belang, dienen zij zich te verantwoorden door middel van evaluatie.

Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen is een voorbeeld van een van deze ngo's. Het Project Activering Ongedocumenteerden (PAO) is onderdeel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Als nieuw initiatief van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen is eind 2015 het PAO van start gegaan. In dit laatste projectjaar januari 2018-december 2018 wil het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen het PAO evalueren om zodoende te lobbyen richting de gemeente Amsterdam en landelijke politiek. Echter, de evaluatie van het PAO is complexer dan het lijkt. Uit een eerder onderzoek van Van Vorselen (2018), waarbij de *Theory of Change* van het PAO is geëvalueerd met behulp van klassiek onderzoeksmethoden blijkt dat de kenmerken van de doelgroep om een andere benadering vragen. Er is namelijk sprake van methodologische complexiteit wanneer het gaat om onderzoek naar ongedocumenteerden. Het doel van dit onderzoek is een inzicht geven in de resultaten en meerwaarde van het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Hiervoor is de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: *Wat levert het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden op ten opzichte van klassieke onderzoeksmethoden in het onderzoek naar ongedocumenteerden en heeft het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden een meerwaarde voor het onderzoek?*

Om antwoord te kunnen geven op deze onderzoeksvraag is er een evaluatie uitgevoerd middels creatieve onderzoeksmethoden en vervolgens vergeleken met de evaluatie uit het onderzoek van Van Vorselen (2018). Om te analyseren wat de creatieve onderzoeksmethode oplevert ten opzichte van de klassieke onderzoeksmethode en of heeft het gebruik ervan een meerwaarde heeft voor de evaluatie zijn de resultaten van beide evaluaties vergeleken. Uit de analyse blijkt dat er vooral overeenkomsten zijn tussen de bevindingen van de twee onderzoeksmethoden, waarbij creatieve onderzoeksmethoden zelf een aantal extra bevindingen doen. Dit betekent dat creatieve onderzoeksmethoden een goede aanvulling zijn op klassieke onderzoeksmethoden en hiermee de bevindingen van de klassieke onderzoeksmethode versterken. In onderzoeken met ongedocumenteerden of met andere vergelijkbare lastige populaties kan het gebruik van beide onderzoeksmethoden als onderdeel van *triangulatie* leiden tot rijke data, waarmee harde uitspraken kunnen worden gedaan over de onderzoeksgroep. Daarnaast lijken creatieve onderzoeksmethoden goed aan te sluiten bij de kenmerken van de onderzoeksgroep ongedocumenteerden.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Managementsamenvatting	4
Hoofdstuk 1: Inleiding	7
We know more than we can tell - <i>Michael Polanyi</i>	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Onderzoeksdoel en onderzoeksvraag	9
1.3 Relevantie	10
1.4 Context	11
1.4.1 Het Nederlandse asielbeleid	11
1.4.2 Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen	13
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	16
2.1 Evaluatie	16
2.1.1 Definitie evaluatie	16
2.1.2 Doelen van evaluatie	18
2.1.3 Paradigma's van evaluatieonderzoeken	19
2.1.4 Theory of Change	21
2.1.5 Evaluatie van ngo's	24
2.2 Ongedocumenteerden	27
2.2.1 Juridische uitsluiting	27
2.2.2 Ongedocumenteerden en onderzoek	28
2.3 Resumé	30
Hoofdstuk 3: Methodologie	31
3.1 Wetenschapsfilosofisch positie	31
3.2 Onderzoeksstrategie	31
3.3 Onderzoeksmethoden	32
3.4 Dataverzameling	33
3.4.1 Klassieke onderzoeksmethoden	34
3.4.2 Creatieve onderzoeksmethoden	35
3.5 Aanvullende dataverzameling	39
3.5.1 Etnografie	39
3.5.2 Intakeformulier ASKV/Steunpunt Vluchtelingen	41
3.5.3 Interviews en gesprekken	41
3.6 Operationalisering	42
3.7 Criteria	42
3.7.1 Resultaten	42
3.8 Resumé	43

Hoofdstuk 4: Resultaten	44
4.1 Resultaten creatieve evaluatie PAO.....	44
4.1.1 Waardering	44
4.1.2 Motivatie	45
4.1.3 Resultaten PAO	50
4.2 Vergelijking klassieke en creatieve onderzoeksmethoden	59
4.2.1 Resultaten	60
Hoofdstuk 5: Conclusie	66
5.1 De resultaten van creatieve onderzoeksmethoden	66
5.2 De meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden	66
Hoofdstuk 6: Discussie	69
6.1 Aanbevelingen.....	71
Hoofdstuk 7: Literatuurverwijzing.....	73
Hoofdstuk 8: Bijlagen	76
Bijlage 8.1: Theory of Change PAO.....	76
Bijlage 8.2: Leerwerktrajecten en respondenten <i>surveys</i>	77
Bijlage 8.3: Klassieke onderzoeksmethoden. <i>Survey</i> versie bij afname aan begin van het leerwerktraject.....	78
Bijlage 8.4: Klassieke onderzoeksmethoden. <i>Survey</i> versie bij afname aan het einde van het leerwerktraject.....	83
Bijlage 8.5: Toelichting cursussen en respondenten creatieve onderzoeksmethoden.....	89
Bijlage 8.6: Opdracht Participatory photography – Nederlands	90
Bijlage 8.7: Opdracht Participatory photograhpy – Engels.....	90
Bijlage 8.8: Opdracht Collage making- Nederlands	91
Bijlage 8.9: Opdracht Collage making – Engels.....	91
Bijlage 8.10: Codeboom evaluatie PAO	92

Hoofdstuk 1: Inleiding

We know more than we can tell - Michael Polanyi

1 februari 2018, een werkdag bij de gemeente Harderwijk. Ik loop richting het gemeentehuis van Harderwijk, of zoals de Harderwijkers het noemen "Het Huis van de Stad". Al snel valt een groep studenten in de koffiehoek mij op. Er liggen geen pennen, boeken, schriften en laptops op tafel, maar scharen, tape, stiften en grote stukken karton. Vreemd. Aangekomen op mijn werkplek hoor ik van een van mijn collega's dat er vandaag een expositie plaatsvindt van de kunstwerken die de AZC bewoners van Harderwijk samen met de studenten van de kunstacademie ArteEZ hebben gemaakt. Om 13.00 uur opent de burgemeester de expositie. Bewoners van het AZC en de studenten staan met stralende ogen naast hun kunstwerken, om toelichting te geven. Al snel valt op dat de bewoners van het AZC niet tot gebrekkig Nederlands spreken. Echter, de kunstwerken spreken voldoende: van fotografie en kaligrafie tot aan rap en schilderijen; vol emoties, gevoelens en verhalen; they know more than they can tell.

Direct denk ik aan mijn eigen afstudeeronderzoek: de evaluatie van het Project Activering Ongedocumenteerden van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Klassieke onderzoeksmethoden vinden onvoldoende aansluiting bij de doelgroep. Maar is kunst dan niet een methode om het Project Activering Ongedocumenteerden te evalueren? Kan, daar waar de taal, de woorden tekort schieten, kunst het geschikte middel zijn om de ervaringen, gevoelens en emoties van de ongedocumenteerden te achterhalen? Maar gaan kunst en wetenschap wel samen? Past kunst wel binnen een wetenschappelijk onderzoek? En hoe zou ik het dan moeten verantwoorden? Al snel werd ik meegesleurd in de normen en standaarden van de klassieke onderzoekstraditie. Teleurgesteld stopte ik het idee weg in mijn gedachte. Totdat een aantal weken later mijn scriptiebegeleider een concept aanhaalde: Art Based Research.

1.1 Aanleiding

Burgers, politici en overheid hebben steeds hogere verwachtingen. Onder invloed van sociale en maatschappelijke ontwikkelingen nemen maatschappelijke verwachtingen van de samenleving toe. De opkomst van het *New Public Management* in de jaren tachtig legt druk op de publieke sector. Publieke organisaties dienen effectief en efficiënt te werk te gaan en daarnaast verantwoording af te leggen over de resultaten van het werk dat zij verrichten (Noordergraaf, 2011). Ook non-gouvernementele organisaties (ngo's) vallen hieronder. Ondanks dat zij zich onafhankelijk van de overheid inzetten voor een onderbelicht maatschappelijk belang, dienen zij zich te verantwoorden door middel van evaluatie. Zo stellen Green & South (2006) dat ngo's een financiering ontvangen met daartegenover de verplichting dat ngo's een evaluatie uitvoeren.

Het ASKV/ Steunpunt Vluchtelingen is een voorbeeld van een van deze ngo's. Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen ondersteunt ongedocumenteerden in Nederland op sociaal, materieel en juridisch gebied. Naast hulpverlening en huisvesting werkt het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen aan een structurele verbetering van de positie van ongedocumenteerden door campagnes, onderzoek, lobby en acties. Het

Project Activering Ongedocumenteerden (PAO) is onderdeel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Als nieuw initiatief van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen is eind 2015 het PAO van start gegaan. Dit project richt zich op het vergroten van de toekomstmogelijkheden van ongedocumenteerden door middel van leerwerktrajecten en cursussen. In dit laatste projectjaar januari 2018-december 2018 wil het ASKV het PAO evalueren om zodoende te lobbyen richting de gemeente Amsterdam en landelijke politiek.

Vanuit de Universiteit Utrecht zijn een aantal onderzoeken verricht met betrekking tot de evaluatie van het PAO van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. In het eerste onderzoek is er aan de hand van de *Theory of Change* van een aantal vergelijkbare projecten een kader van meetindicatoren opgesteld ter evaluatie van het PAO (van Roekel, 2016). Voortbouwend op dit onderzoek is aan de hand van de *Theory of Change* het PAO geëvalueerd met behulp van klassieke onderzoeksmethoden (van Vorselen, 2018). Uit dit onderzoek is gebleken dat de kenmerken van de doelgroep om een andere benadering vragen (van Vorselen, 2018). Dit betekent dat het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen een onderzoeksmethode nodig heeft die past bij de kenmerken van de doelgroep, maar ook bij de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. De onderzoeksmethode dient voldoende data op te leveren voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. En dient tegelijkertijd rekening te houden met de kwetsbare positie van de onderzoeksgroep.

Ook Bloch (2004) geeft aan dat men in onderzoek naar ongedocumenteerden aanloopt tegen problemen. Volgens Bloch (2004) spelen drie factoren een rol in het onderzoek naar ongedocumenteerden: 1. ongedocumenteerden zijn een verborgen groep, 2. ongedocumenteerden zijn niet identificeerbaar in officiële statistieken en 3. overheidsinstanties zullen onderzoekers niet voorzien van informatie om ongedocumenteerden op te sporen wegens vertrouwelijkheid. Bloch (2004) stelt dat naast deze factoren ook methodologische problemen een rol spelen, zoals het ontbreken van een steekproefkader in combinatie met de verborgen aard van de doelgroep, waardoor de toegang en representativiteit van de data moeilijk te realiseren is. Daarnaast speelt de taal een belangrijke rol. Niet alle ongedocumenteerden spreken dezelfde taal als de onderzoekers, dit maakt het noodzakelijk om tolken in te schakelen, enquêtes te vertalen of interviews in een gemeenschappelijk taal te voeren. Echter, volgens Bloch (2004) leiden vertalingen niet altijd tot de juiste betekenissen, omdat vertalingen verschillende betekenissen kunnen hebben voor verschillende groepen. Daarnaast beschikt het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen niet over voldoende middelen om tolken in te schakelen voor de evaluatie van het PAO.

Hieruit kan worden opgemaakt dat methoden een belangrijke rol spelen bij het onderzoek naar ongedocumenteerden. In het onderzoek naar ongedocumenteerden wordt veelal gebruik gemaakt van klassieke onderzoeksmethoden. Een alternatieve onderzoeksmethode die gebruikt kan worden om het PAO te evalueren is het *Art Based Research*. Het *Art Based Research* is een nieuwe trend binnen de wetenschappelijke wereld, waarbij artistieke praktijken worden toegepast in onderzoeken. Binnen het

Art Based Research wordt kunst gezien als een vorm van kennis en als een manier om de sociale wereld te leren kennen en beter te begrijpen.

1.2 Onderzoeksdoel en onderzoeksvraag

Dit onderzoek bouwt voort op het onderzoek van Van Vorselen (2018). In zijn onderzoek constateert Van Vorselen (2018) dat het gebruik van klassieke onderzoeksmethoden kan leiden tot methodologische complexiteit. Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen hecht waarde aan de evaluatie van het PAO in het kader van leren en verbeteren en daarnaast de lobby richting de lokale en landelijke politiek. Hierdoor is een vervolgonderzoek van belang voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

In dit onderzoek wordt het PAO geëvalueerd aan de hand van een alternatieve onderzoeksmethode, namelijk het Art Based Research. Het doel van de evaluatie is het in beeld brengen van de resultaten van het PAO middels creatieve onderzoeksmethoden. Vervolgens worden deze resultaten vergeleken met de resultaten uit het onderzoek van Van Vorselen (2018). Middels de vergelijking wordt getracht een inzicht te verkrijgen in de resultaten van beide onderzoeksmethoden. Op deze manier tracht dit onderzoek het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen een inzicht te geven in de resultaten en meerwaarde van het gebruik van de creatieve onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. De centrale vraag luidt:

Wat levert het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden op ten opzichte van klassieke onderzoeksmethoden in onderzoek naar ongedocumenteerden en heeft het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden een meerwaarde voor het onderzoek?

Hiertoe dienen een aantal theoretische deelvragen beantwoord te worden. Allereerst wordt het concept evaluatie behandeld. Het concept evaluatie wordt gedefinieerd, doelen van evaluatie worden toegelicht en verschillende paradigma's van evaluatie binnen de wetenschappelijke literatuur wordt besproken. Deze paradigma's hebben verschillende visies over het gebruik van evaluatiemethoden. Dit is relevant en interessant voor dit onderzoek, gezien in dit onderzoek het gebruik van en de meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden ten opzichte van klassieke onderzoeksmethoden wordt geanalyseerd. De eerste theoretische deelvraag luidt:

- Wat is evaluatie, het doel van evaluatie en welke benaderingen van evaluatie bestaan er?

Naast het verkennen van het concept evaluatie is het belangrijk de doelgroep ongedocumenteerden nader te verkennen. Wie zijn ongedocumenteerden, wat is de positie van ongedocumenteerden binnen de Nederlandse samenleving en wat weten we al over ongedocumenteerden in het licht van sociale activering. Daarnaast wordt literatuur behandeld over onderzoeken gelieerd aan ongedocumenteerden. De tweede theoretische deelvraag die beantwoord dient te worden luidt:

- Welke rol spelen de kenmerken van de doelgroep bij de evaluatie van het Project Activering Ongedocumenteerden?

Daarnaast zijn er ook een aantal empirische vragen die beantwoord dienen te worden en zullen leiden naar de beantwoording van de centrale vraag. Allereerst dienen de resultaten van de evaluatie, die is gevoerd vanuit de creatieve onderzoekstraditie, geanalyseerd te worden. Zodat in de volgende stap van dit onderzoek een vergelijking van de resultaten van de klassieke en de creatieve onderzoekstradities mogelijk is.

- Wat zijn de resultaten van de evaluatie gevoerd middels creatieve onderzoeksmethoden?

Vervolgens zullen aan de hand van de verkregen resultaten uit dit onderzoek en de resultaten uit het onderzoek van Van Vorselen (2018) de twee onderzoekstradities vergeleken worden. De hiertoe behorende deelvraag is:

- Welke resultaten vloeien voort uit de vergelijking van de resultaten van de evaluaties gevoerd middels creatieve en klassiek onderzoeksmethoden?

Uit deze vergelijking van de resultaten kunnen er uitspraken worden gedaan over het gebruik en meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden ten opzichte van klassieke onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

1.3 Relevantie

Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen is dit jaar gestart aan het laatste projectjaar (Januari 2018 - December 2018) van het PAO. In dit laatste projectjaar worden alle facetten van het project geëvalueerd. In een eerder evaluatieonderzoek (Van Vorselen, 2018) is gebleken dat er een aantal methodologische knelpunten zich voordoen. Ook in een op dit moment lopend evaluatieonderzoek, die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen in samenwerking met het onderzoeksbureau MAD Impact uitvoert, doen er methodologische knelpunten zich voor waarmee het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen rekening dient te houden. Het doel van dit onderzoek is het in beeld brengen van de resultaten van het PAO middels creatieve onderzoeksmethoden. Op deze manier tracht dit onderzoek een inzicht te geven in de resultaten en meerwaarde van het gebruik van de creatieve onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Aan de hand van de bevindingen van dit onderzoek kan het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen toekomstige evaluatieonderzoeken vormgeven. Niet alleen zal de verkregen inzicht in creatieve onderzoeksmethoden bruikbaar zijn voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen, maar ook andere ngo's die zich bezighouden met vergelijkbare activiteiten en een vergelijkbaar doelgroep kunnen gebruik maken van de voorgestelde evaluatiemethoden en de bevindingen uit dit onderzoek.

Daarnaast blijkt uit zowel de literatuur (Davies, 2001) als uit verkennende gesprekken dat ngo's zich nauwelijks bezighouden met de evaluatie van hun sociale interventies, maar zich vooral richten op de sociale interventies zelf. Hiervoor worden verschillende redenen gegeven, zoals de recente start van

sociale interventies (vooral wanneer het gaat om toekomstoriëntering). Tevens blijkt dat veel ngo's vooral van elkaar proberen te leren, ondanks dat de daadwerkelijke maatschappelijke effecten (nog) niet zijn bevestigd (Davies, 2001). Terwijl deze ngo's juist middels evaluatie veel kunnen leren over de efficiëntie en effectiviteit van hun sociale interventies en ook hun stem kunnen laten horen bij de lokale en nationale politiek. Dit onderzoek waarin twee evaluaties gevoerd middels verschillende onderzoeksmethoden worden geanalyseerd en vergeleken, tracht uitspraken te doen welke onderzoeksmethoden kunnen leiden tot een zo rijk en betrouwbaar mogelijke verzameling van bevindingen. Dit biedt ngo's de mogelijkheid om te leren van de bevindingen van dit onderzoek voor de evaluatie van hun eigen sociale interventies. Niet alleen zullen zij leren van de evaluatie, daarnaast zal de evaluatie dienen als middel om verantwoording af te leggen richting de burger, politici en de overheid. Door middel van evaluatie kunnen zij de publieke middelen verantwoorden, legitimiteit verkrijgen en hun bestaansrecht vergroten.

Wetenschappelijk gezien is dit onderzoek relevant gezien het concept *evaluatie*. Dit onderzoek kan verbreding bieden in de kennis over evaluatieonderzoeken naar ongedocumenteerden. Een dominant paradigma binnen evaluatieonderzoeken is het *evidence-based* paradigma, waarbij er wordt gestreefd naar *best practices*, waarmee de effectiviteit en efficiëntie van sociale interventies kan worden aangetoond. Aan de andere kant groeit het aantal academici die pleiten voor een andere benadering van evaluatie, waarbij er niet wordt gewerkt vanuit *best practices*, maar meer aandacht wordt besteed aan emotionele, contextuele, en interpretatieve aspecten van evaluatie. Door in dit onderzoek klassieke onderzoeksmethoden te vergelijken met creatieve onderzoeksmethoden, worden de twee paradigma's naast elkaar gelegd, en ter discussie gesteld. Dit onderzoek tracht aandacht te vragen voor en inzicht te verkrijgen in de bruikbaarheid van creatieve onderzoeksmethoden in evaluaties.

Daarnaast kan dit onderzoek verbreding bieden in kennis over onderzoeken naar ongedocumenteerden. Een kanttekening hierbij is dat het belangrijk is in te zien dat ongedocumenteerden een zeer diverse groep zijn en de representativiteit als gering kan worden gezien. Echter, ondanks de heterogeniteit onder ongedocumenteerden kan dit onderzoek inzicht bieden in het onderzoek naar ongedocumenteerden. Op dit moment worden onderzoeken naar ongedocumenteerden vooral aan de hand van klassieke onderzoeksmethoden verricht. Dit onderzoek biedt verbreding in het concept ongedocumenteerden door het doen van onderzoek naar ongedocumenteerden middels creatieve onderzoeksmethoden. Daarnaast zal dit onderzoek wellicht leiden tot nieuwe inzichten met betrekking tot het doen van onderzoek naar ongedocumenteerden.

1.4 Context

1.4.1 Het Nederlandse asielbeleid

Als het gaat om het Nederlandse asielbeleid, gaat de uitvoering ervan niet zo eenvoudig als staat uitgeschreven in het beleid. De rijksoverheid bepaalt de inhoud van het asiel- en vreemdelingenbeleid en de gemeenten dienen dit beleid uit te voeren. Spanningen tussen de rijksoverheid als beleidsmaker

en de gemeenten als beleidsuitvoerders doen zich regelmatig voor. De vraag hoe om te gaan met uitgeprocedeerde asielzoekers levert tussen de rijksoverheid en de gemeente de nodige discussie op (Staring, 2015, p. 25). De rijksoverheid wil een asielbeleid dat streng en restrictief is: een sterke ontmoediging van het illegaal verblijf van vreemdelingen en een sterke nadruk op terugkeer van uitgeprocedeerde en onrechtmatig verblijvende vreemdelingen.

Sinds de invoering van de Koppelingswet in 1998 zijn ongedocumenteerden in beginsel uitgesloten van opvang, sociale voorzieningen en verstrekkingen (Artikel 10 VW 2000). Alleen als ongedocumenteerden met een vertrekplicht actief meewerken aan hun terugkeer, kunnen zij opvang krijgen in een vrijheidsbeperkende locatie (VBL) (Artikel 56 VW 2000). Vertrekplichtige gezinnen met minderjarige kinderen kunnen in gezinslocaties (GL's) terecht. Ongedocumenteerden die niet meewerken aan terugkeer of voor wie terugkeer niet mogelijk is binnen de termijn die daarvoor is gesteld, kunnen geen aanspraak maken op opvang. Doel van deze uitsluiting is het voorkomen van illegaal verblijf en verbinding met Nederland. Daarnaast dient het beleid de terugkeer van ongedocumenteerden te bespoedigen (vgl. ACVZ, 2018, p.2). En als sluitstuk hierbij tracht de rijksoverheid haar rijksbeleid aan te sluiten aan de Terugkeerrichtlijn van de Europese Unie: het tegengaan van irreguliere migratie en irregulier verblijf in Europa en het bevorderen van een doeltreffend en humaan terugkeerbeleid (vgl. ACVZ, 2012, p.29).

In de praktijk blijkt dat het rijksbeleid niet sluitend is. Door de uitsluiting van opvangvoorzieningen komt een deel van de ongedocumenteerden op straat terecht, omdat niet alle ongedocumenteerden uit Nederland willen of kunnen vertrekken. Dit leidt tot problemen voor gemeenten op het gebied van openbare orde, veiligheid, openbare gezondheid en sociale cohesie. Om deze redenen wijken veel gemeenten af van het rijksbeleid en bieden zij ondanks het rijksbeleid BedBadBrood-voorzieningen (BBB). Zij houden rekening met de beheersbaarheid en de praktisch uitvoering van het beleid, naast de directe zorg die zij aan ongedocumenteerden verlenen (vgl. ACVZ 2012, p.12). Een dergelijke houding van gemeenten is ook ingegeven gezien de zorgplicht waar de gemeenten zich voor geplaatst zien ten tijde van humanitaire noodsituaties (Winter, 2011). De gemeentelijke BBB-opvang staat haaks op het uitsluitingsbeleid van de rijksoverheid, wat leidt tot spanningen tussen de rijksoverheid en gemeenten (vgl. ACVZ, 2018, p.2).

Voor een volledig beeld van de context rondom ongedocumenteerden is het belangrijk om de bevoegdheden en verplichtingen van de rijksoverheid en gemeenten te benoemen. In haar advies 'Recht op menswaardig bestaan' (2012) heeft de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ) het internationaal- en Europeesrechtelijke kader beschreven dat van toepassing is op de verplichting van de rijksoverheid om opvang en bijstand van en aan ongedocumenteerden te waarborgen: het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR), het Kinderrechtenverdrag

(IVRK), het Europees Sociaal Handvest (ESH), het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en de Terugkeerrichtlijn (Tri) (vgl. ACVZ, 2018, p.3).

Een belangrijke ontwikkeling hierbij is het besluit van het Europees Comité voor Sociale Rechten (ECSR) geweest. Op januari 2013 diende de Protestantse Kerk Nederland via de Conferentie van Europese Kerken een klacht in bij het ECSR van de Raad van Europa over het gebrek aan voedsel, kleding en onderdak voor ongedocumenteerden. Er was namelijk alleen toegang tot de VBL's onder de voorwaarde dat de ongedocumenteerde meewerkt aan vertrek. In juli 2014 oordeelde het ECSR hierover dat Nederland het ESH schond door ongedocumenteerden in basisvoorzieningen te weigeren. In december 2014 oordeelde de Centrale Raad van Beroep (CRvB) dat op basis van deze uitspraak gemeenten verplicht waren om opvang in VBL's te bieden.

Het ACVZ-advies 'Recht op menswaardig bestaan' (2012) bevat ook een beschrijving van het nationale juridische kader dat van toepassing is op de opvang van ongedocumenteerden. Gemeenten hebben geen verplichtingen voor het bieden van opvang voor ongedocumenteerden. Ongedocumenteerden vallen namelijk onder de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid. Het bieden van BBB-opvang door gemeenten is geen wettelijke verplichting (vgl. ACVZ, 2018, p.5). Echter, zoals eerder al benoemd, om te voorkomen dat ongedocumenteerden op straat belanden wordt door gemeenten vaak opvang aangeboden. Dit gebeurt bijvoorbeeld door middel van samenwerking of financiële steun met opvangorganisaties, maatschappelijke en/of kerkelijke organisaties.

De uitspraak van de CRvB van 17 december 2014 dat gemeenten opvang moesten bieden aan ongedocumenteerden, zorgde ervoor dat de toenmalige regeringspartijen het zogenoemde 'Bed, Bad en Brood-akkoord' sloten. Hierin werd vastgelegd dat de VBL ook open zou worden gesteld voor vreemdelingen van wie niet bij voorbaat kon worden verwacht dat het vertrek binnen twaalf weken te realiseren was, mits zij bereid zouden zijn om mee te werken aan terugkeer. Daarnaast werd met dit akkoord door een aantal gemeenten opvang aangeboden in de zogenaamde pre-VBL of LVV's. Het doel van de opvang is ongedocumenteerden informeren en de terugkeerbereidheid stimuleren met als doel via de reguliere VBL in Ter Apel vertrek te kunnen realiseren. Uiteindelijk is het BedBadBrood-akkoord nooit in een (verbindend) bestuursakkoord neergelegd (vgl. ACVZ, 2018, p.6).

1.4.2 Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen

In het regeerakkoord staat dat in acht gemeenten landelijke (in plaats van lokale) vreemdelingenvoorzieningen zullen worden ingericht voor de opvang van uitgeprocedeerde asielzoekers onder toezicht van Dienst Terugkeer & Vertrek en in samenwerking met gemeenten. De eerste twee weken geldt geen voorwaarde tot meewerken aan terugkeer. Daarna moeten vreemdelingen wel meewerken, tenzij zij alsnog in aanmerking komen voor een verblijfsvergunning. Werken zij niet mee, dan wordt de opvang alsnog beëindigd. De opvang wordt slechts voor een 'beperkte termijn'

gegund. Gemeenten kunnen daarna voor enkele dagen noodopvang bieden op basis van de openbare orde.

Op dit punt spelen lokale kerkelijke en maatschappelijke organisaties een belangrijke rol. Zij hebben de expertise en hebben vaak het vertrouwen van ongedocumenteerden. Voor gemeenten creëren zij een belangrijke en pragmatische oplossing voor problemen waar de lokale overheid zich gesteld ziet als gevolg van het restrictieve rijksoverheidsbeleid rondom ongedocumenteerden (Staring, 2015). Kerkelijke en maatschappelijke organisaties bieden niet alleen onderdak of een dagverblijf. Daarnaast steunen zij ongedocumenteerden bij hun vertrek.

Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen ondersteunt ongedocumenteerden in Nederland op sociaal, materieel en juridisch gebied. Naast hulpverlening en huisvesting werkt het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen aan een structurele verbetering van de positie van ongedocumenteerden door campagnes, onderzoek, lobby en acties. Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen wil een volwaardig bestaan voor alle vluchtelingen in Nederland, ook als zij niet over een verblijfsvergunning beschikken. Dit vooral omdat het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen een groot belang hecht aan de Universele Rechten van de Mens. Volgens het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen heeft iedereen dezelfde basisrechten, zoals onderwijs, middelen voor levensonderhoud en gezondheidszorg. Ook heeft iedereen het recht op zelfbeschikking en de mogelijkheid talenten en vaardigheden te ontplooiën (jaarverslag ASKV, 2016).

Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen is niet de enige initiatiefnemer. Naast het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen zijn er een tal van andere organisaties die zich inzetten voor ongedocumenteerden. Naast het zelfstandige bestaan is het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen in samenwerking met andere organisaties ook actief op lokaal en landelijk niveau. In 2015 heeft de gemeente Amsterdam als onderdeel van Het Programma Vreemdelingen het Vreemdelingenloket opgestart. Dit loket is opgezet als samenwerkingsverband tussen de gemeente en ngo's, waaronder ook het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen, om de hulpverlening aan ongedocumenteerden te verbeteren (jaarverslag ASKV, 2016). Daarnaast werkt het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen op landelijk niveau samen met Stichting LOS (Landelijke ongedocumenteerden Steunpunt). Stichting LOS is sinds 2003 het kenniscentrum voor mensen en organisaties die hulp bieden aan migranten zonder verblijfsvergunning oftewel ongedocumenteerden. Zij zet zich in voor de basisrechten van deze migranten en hun kinderen en baseert zich hierbij op artikel 25 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, die ook geldt voor ongedocumenteerden en hun kinderen (Stichting LOS, 2017). Tot slot participeert sinds 2015 het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen samen met vijf andere ngo's (Vluchteling Onder Dak, Wij Zijn Hier, Villa Vrede, OKIA en Stichting LOS) in een landelijke werkgroep met de campagne Aan de Slag (Aan de Slag, 2017). Middels de campagne wordt gepoogd een paradigmashift teweeg te brengen: van het nog altijd dominante principe van de koppelingswet naar een meer participatieve, praktische en menswaardige wetgeving (jaarverslag ASKV, 2016).

Duidelijk is dat er een spanning is tussen gemeenten en de rijksoverheid. Maatschappelijke organisaties vormen de spil tussen de rijksoverheid en lokale gemeenten wanneer het gaat om ongedocumenteerden. Maatschappelijke organisaties zoals het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen zijn namelijk een pragmatische oplossing voor problemen waar de lokale overheid zich gesteld voor ziet als gevolg van het restrictieve rijksoverheidsbeleid rondom ongedocumenteerden. Veel maatschappelijke organisaties ontvangen dan ook financiële steun vanuit gemeenten, echter is het opnieuw toegekend krijgen van financiering vaak afhankelijk van het bewijs van succes. Om deze redenen is het juist van belang voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen een evaluatie te kunnen uitvoeren, waaruit rijke data voortvloeit die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen kan gebruiken ter verantwoording van de financiële middelen.

Hoofdstuk 2: Theoretisch kader

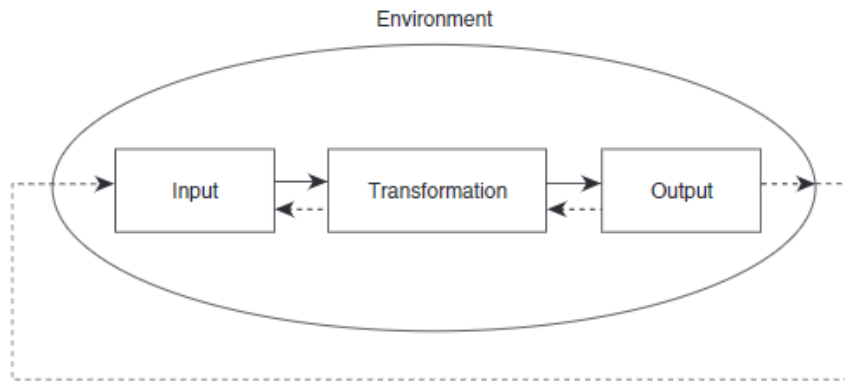
Het evalueren van sociale interventies kan complex zijn, maar de manier waarop het gebeurt kan ook van belang zijn voor positieve uitkomsten van de evaluatie. In dit hoofdstuk worden de concepten die in deze scriptie worden gebruikt nader toegelicht. Allereerst wordt ingegaan op het concept evaluatie. Het begrip evaluatie wordt gedefinieerd, doelen van evaluatie worden nader toegelicht en tot slot worden visies op evaluatie verkend. Vervolgens wordt er verder ingegaan op de onderzoeksgroep ongedocumenteerden, waarbij de kenmerken van de doelgroep worden besproken en relevante literatuur met betrekking tot onderzoeken gelieerd aan ongedocumenteerden worden aangehaald.

2.1 Evaluatie

2.1.1 Definitie evaluatie

Er bestaan vele definities van evaluaties. Een gemeenschappelijk kenmerk van deze definities is het beoordelen van de effecten van een interventie en analyseren of de doelen zijn bereikt (Green & South, 2006; Springett, 2001; Chen, 2005, p.3). Op het terrein van het evalueren van programma's heeft Chen (2005) veel geschreven. In tegenstelling tot veel andere onderzoekers heeft Chen (2005) een holistische benadering en gaat hij niet uit van *best practices* van evaluatie. Binnen zijn benadering krijgen programma's een ruime invulling en verwijzen naar activiteiten, behandelingen of interventies waar het gaat om "*organized efforts to enhance human well-being*" op het gebied van welzijn, armoede, onderwijs, criminaliteit en gezondheid (Chen, 2005, p.3). De definitie die hij aan evaluatie geeft is '*the application of evaluation approaches, techniques, and knowledge to systematically assess and improve the planning, implementation, and effectiveness of programs*' (Chen, 2005, 3). In dit onderzoek ga ik uit van de term interventie in plaats van programma gezien het in de casus gaat om sociale interventies. Volgens Chen (2005, p. 3) moet een interventie twee functies vervullen om te slagen en bestaansrecht te verkrijgen. Ten eerste moet de interventie ervoor zorgen dat de transformatie van *inputs* naar wenselijke *outputs* soepel verloopt. Ten tweede moet een interventie voortdurend in wisselwerking staan met de omgeving om middelen en steun te verkrijgen, wat nodig is voor het bestaansrecht van de organisatie. Deze twee functies zijn van belang voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen, gezien zij een effectieve interventie willen uitvoeren. Daarnaast hebben de resultaten van de evaluatie van het PAO invloed op de middelen en steun die zij verkrijgen van de omgeving.

Chen (2005) gebruikt het systeemmodel om de aard en de kenmerken van interventies te illustreren (zie figuur 2.1). Het systeemmodel benadert interventies vanuit de systeemtheorie, waarin interventies aan de hand van de volgende vijf componenten wordt gekenmerkt: *input, transformatie, output, feedback, en omgeving*.

Figuur 2.1: A System View of a Program (Chen, 2005, p.4)

De eerste component die Chen (2005) benoemt is input. Inputs zijn bronnen die vanuit de omgeving worden verkregen. Dit kunnen financiële middelen, technologie, apparatuur, faciliteiten, personeel en klanten zijn. Inputs vormen en ondersteunen een interventie, echter zijn inputs niet effectief zonder een systematische organisatie ervan. Om deze redenen vereist een interventie een organisatie die inputs verzekert en op een systematische wijze managet (Chen, 2005, p. 4).

De component die transformatie wordt genoemd, vertegenwoordigt de processen waarmee een interventie inputs omzet in outputs. Transformatie begint met de initiële implementatie van de interventie. De transformatie kan uit één stap bestaan, echter vaak zijn opeenvolgende stappen nodig om de gewenste outputs te bereiken (Chen, 2005, p.5). Zo kan de implementatie van een nieuw studieprogramma in een school betekenen dat docenten hun leerstof onderwijzen in overeenstemming met de bestaande instructieregels en administratieve richtlijnen; dit zou transformatie vertegenwoordigen. Echter, een tussenstap zou hierbij nodig kunnen zijn om het gewenste resultaat te behalen. Zo moet een onderwijsprogramma de motivatie van studenten om te leren eerst stimuleren, zodat een nieuw studieprogramma kan slagen.

De derde component zijn de outputs. Outputs zijn resultaten van de transformatie. Volgens Chen (2005) is een belangrijke output het behalen van het doel van de interventie. Hij benoemt dit als een cruciale output, omdat een gewenste output het bestaansrecht van de organisatie en interventie rechtvaardigt.

De component omgeving verwijst naar alle factoren die, ondanks dat ze buiten de grenzen van een interventie liggen, de uitvoering van de interventie kunnen bevorderen of beperken. Dergelijke omgevingsfactoren kunnen sociale normen, politieke structuren, de economie, financieringsinstanties, belangengroepen en bezorgde burgers omvatten. Chen (2005) ziet een interventie als een open systeem. Hierdoor is een interventie afhankelijk van de omgeving voor zijn inputs: klanten, personeel, geld etc. Bovendien hangt de voortzetting van een interventie vaak af van de manier waarop de omgeving de outputs van de interventie waarneemt. Belangrijke vragen die men hierbij stelt zijn: Zijn de outputs waardevol? Zijn ze acceptabel?

Tot slot benoemt Chen (2005) de component feedback. Om te slagen, om eventuele problemen te corrigeren of de koers aan te passen, heeft een open systeem informatie nodig over inputs en outputs, transformatie en de reacties van de omgeving op deze componenten. Deze informatie wordt feedback genoemd. Feedback is waar evaluatie over gaat. Interventies hebben informatie nodig om te peilen of de inputs adequaat en georganiseerd zijn, de interventies op de juiste manier worden geïmplementeerd, de doelgroepen worden bereikt, en daarnaast ook of de outputs aantonen dat de doelen worden behaald en dat de verwachtingen van de financierende instanties en besluitvormers worden gehonoreerd. Volgens Chen (2005) is feedback noodzakelijk, zonder evaluatie zal een interventie verslechteren en uiteindelijk falen.

Het systeemmodel ontleedt de sociale interventie in vijf componenten en tracht inzicht te geven in de werking van een sociale interventie. Het laatste component van het systeemmodel is feedback. Met dit laatste component vallen de Theory of Change en het systeemmodel samen. De Theory of Change tracht namelijk de sociale interventie te evalueren door inzicht te bieden in de impliciete en expliciete assumpties van de interventie om op deze wijze de werking van de sociale interventie te begrijpen. Inzicht in zowel het systeemmodel en de Theory of Change zorgen niet alleen ervoor dat verklaard wordt hoe een sociale interventie werkt, maar ook waarom een sociale interventie werkt. Dit is van belang voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen gezien zij middels de evaluatie de effectiviteit van het PAO willen achterhalen en daarnaast willen leren en verbeteren met de opgedane inzichten uit de evaluatie. In paragraaf 2.1.5 wordt verder ingegaan op de Theory of Change.

2.1.2 Doelen van evaluatie

Evaluatie is gericht op het beoordelen van de effectiviteit van interventies, echter kan de vorm en het doel van de evaluatie nogal verschillen. Herman et. al. (1987) onderscheiden zeven verschillende benaderingen van evaluatie. De categorisering die zij maken is gebaseerd op een tal van studies naar verschillende soorten evaluatie. South & Green (2006) erkennen dat het nuttig is om een onderscheid te maken tussen evaluatiemethoden op basis van focus. Het kan namelijk nuttig zijn om mensen bewust te maken van het doel van de evaluatie, en tegelijkertijd de verschillende doelen die de belanghebbende mogelijk hebben te ontrafelen. Echter, plaatsen South & Green (2006) tevens een kanttekening: in de praktijk zal er geen scherp onderscheid worden gemaakt tussen evaluatiemethoden. Een combinatie van verschillende benaderingen van evaluatie zou veel waarschijnlijker zijn (South & Green, 2006, p.14). Dit geldt ook voor de evaluatie van het PAO. Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen heeft met de evaluatie van het PAO niet een doel maar meerdere doelen.

Green & South (2006) onderscheiden vier primaire doelen van evaluatie:

- Evaluatie om te kunnen verantwoording
- Evaluatie om te leren
- Evaluatie voor programmabeheer en ontwikkeling
- Evaluatie als een ethische verplichting

Evaluaties worden veelal uitgevoerd als rechtvaardigheidsgronden voor financiering en is het opnieuw toegekend krijgen van financiering vaak afhankelijk van bewijs van succes (Green & South, 2006, p. 5). Deze toenemende nadruk op verantwoording wordt geassocieerd met economisch rationalisme, oftewel New Public Management. Voor burgers, politici en overheid wordt het optimaal gebruik en dus ook verantwoording van publieke middelen gezien als noodzaak. De evaluatie van het PAO wordt onder andere uitgevoerd wegens behoefte aan verantwoording. Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen wil de evaluatie allereerst uitvoeren om te achterhalen (en het liefst aantonen) of de sociale interventies die zij uitvoeren daadwerkelijk effectief zijn voor ongedocumenteerden. Met een (positieve) evaluatie kan het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen verantwoording afleggen en daarmee invloed uitoefenen op de lokale politiek. Naast verantwoording dient evaluatie ook als leerproces. Door te evalueren kunnen organisaties leren van de ervaring met het implementeren van interventies. Vanuit het perspectief van diegenen die direct betrokken zijn bij de geëvalueerde interventies, kunnen de bevindingen van evaluatie worden gebruikt om de voortgang van de interventie te beoordelen en de nodige wijzigingen aan te brengen om de interventie te optimaliseren (Green & South, 2006, p. 6). Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen ziet de evaluatie tevens als een leerproces. Het ASKV/Steunpunt Vluchteling wil middels de evaluatie lessen halen uit de ervaring die zij hebben opgedaan tijdens de uitvoering van het PAO. Daarnaast kunnen bevindingen uit evaluaties gebruikt worden voor toekomstige ontwikkelingen van vergelijkbare projecten en zelfs leiden tot beleidswijzigingen door het succes van de interventie aan te tonen. De lessen die het ASKV/Steunpunt Vluchteling zal halen uit de evaluatie van het PAO worden niet alleen in de huidige projecten meegenomen, maar zullen ook meegenomen worden naar vergelijkbare en toekomstige projecten. Green & South (2006) plaatsen op dit punt een belangrijke kanttekening. Men dient namelijk wel te weten welke factoren samenhangen met succes of falen. Zo halen zij Fierstein (1986, p.7) aan: *'Knowing why a programme succeeds or fails is even more important than knowing that it does'*. Dit onderwerp wordt verderop in de theoretische kader nader toegelicht onder de paragraaf 'Paradigma's van evaluatie'. Tot slot heeft evaluatie ook een belangrijke rol bij het beschermen van het publiek tegen ongepaste of schadelijke praktijken. Het is duidelijk dat er een ethische verplichting bestaat om ervoor te zorgen dat interventies geen schade toebrengen, direct voor individuen en omgeving of indirect door schaarse publieke middelen te verspillen aan ineffectieve interventies. Zelfs goedwillende en schijnbaar plausibele interventies kunnen namelijk schadelijk zijn (Green & South, 2006, p. 6).

2.1.3 Paradigma's van evaluatieonderzoeken

Er zijn veel discussies over hoe de effectiviteit en het succes van interventies wordt beoordeeld (Green & South, 2006; Chen, 2005; Hermans, 2014; Nelen, 2008). Er zijn immer verschillende belanghebbenden die verschillende opvattingen hebben die voortvloeien uit hun ambities voor een interventies en uiteindelijk ook wat zij overtuigend vinden als bewijs van effectiviteit en succes. De afgelopen jaren is het veld van evaluatieonderzoeken onder invloed geraakt van de Angelsaksische term *evidence-based*. Deze term is de afgelopen jaren in de Nederlandse wereld van wetenschappers,

beleidsmakers en politici ingeburgerd geraakt (Neelen, 2008, p.11). Ondanks de veelzijdigheid en complexiteit van maatschappelijke vraagstukken wordt vanuit de evidence-based paradigma verwacht dat een evaluatie aangeeft of een strategie, werkwijze of interventie ‘werkt’.

Chen (2005) benoemt deze paradigma de *universality view*. De universality view gaat uit van de universele superioriteit van bepaalde evaluatiebenaderingen en -methoden ten opzichte van andere. Volgens deze visie dient men bij evaluatie te streven naar het toepassen van de ‘beste’ evaluatiemethoden bij het uitvoeren van een evaluatie. De universalistische opvatting stelt dat er altijd een ‘beste’ onderzoeksmethode bestaat. Sommige onderzoekers pleiten bijvoorbeeld het gebruik van kwantitatieve methoden bij de evaluatie van interventies, terwijl anderen zeggen dat kwalitatieve methoden, of gemengde methoden, het beste zijn. Volgens Chen (2005) gaat men uit van de universality view op het moment dat men uitgaat van de beste evaluatiemethode. De case van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen laat zien dat dit niet vanzelfsprekend hoeft te zijn. Zo laat het onderzoek van Van Vorselen (2018) zien dat er een methodologische complexiteit is in het onderzoek naar ongedocumenteerden bij het gebruik van *surveys*. De uniciteit van de case vraagt juist om een benadering waarin ruimte is voor andere onderzoeksmethoden en niet wordt uitgegaan van een ‘beste’ onderzoeksmethode.

Echter, in praktijk verschillen interventies sterk van elkaar. Interventies zijn complex en er zijn verschillende factoren die invloed hebben op de effectiviteit van een interventie, zoals context, schaal en structuur van de interventie. Het lijkt Chen (2005) twijfelachtig dat er één, beste evaluatiebenadering of onderzoeksmethode bestaat voor elke evaluatie. Op dit punt staat Chen (2005) in lijn met de post-modernistische positie die wordt gehanteerd in dit onderzoek: er is geen echte werkelijkheid, maar er bestaan meerdere werkelijkheden. Niet alleen Chen (2005), maar ook Nelen (2008) plaats kritische kanttekeningen bij de universality view. De toepassing van de universalistische zienswijze en daaruit volgende principes maakt evaluaties kwetsbaar om te falen, doordat er gebruik wordt gemaakt van willekeurige, eenduidige vorm van evaluatie die niet zal passen bij elke interventie.

Volgens Nelen (2008) suggereert deze paradigma dat de kracht van wetenschap zou liggen in de bevestiging, oftewel de effectiviteit van een interventie. Zo haalt zij het falsificatieprincipe van Popper aan: binnen de wetenschap dient men niet uitsluitend te zoeken naar interventies waarvan op theoretische gronden verwacht kan worden dat ze werken. De vraag of ‘iets werkt’ zou voor wetenschappers ook veel minder interessant moeten zijn dan de vraag ‘waarom iets zou kunnen werken, voor wie en onder welke omstandigheden’ (Nelen, 2008, p.17). Ook Rovers (2007) plaats hierbij kritische kanttekeningen. In de evidence based benadering komt de sociale realiteit en de betekenis die aan de interventies wordt gegeven door degenen die de interventie ondergaan te weinig aan bod. Volgens Rovers (2007) komt de nadruk te sterk te liggen op de standaardisering van producten en protocollering van werkwijzen. Evaluatieonderzoeken dienen niet te worden uitgevoerd vanuit starre, gestandaardiseerde principes,

maar vanuit een kritisch wetenschappelijke houding waarin ruimte is voor durf, creativiteit en nieuwsgierigheid, en waarin de uitvoering van interventies en het perspectief van degenen die aan de interventies worden onderworpen voldoende aan bod komen (Rovers, 2007; Nelen, 2008). Een alternatieve benadering voor het conceptualiseren, ontwikkelen en toepassen van evaluaties is de *contingency view*. Deze paradigma gaat ervan uit dat er geen enkele beste manier is van evaluatie, maar dat de keuze voor een bepaalde evaluatiemethode veeleer situationeel is. Het basisprincipe van de *contingency view* is dat de aard van interventies, het doel van de evaluatie en de context, het gebruik van een specifieke evaluatiebenadering- en methode vereisen. Deze visie lijkt goed te passen binnen de wetenschapsfilosofische positie van dit onderzoek, waarbij er op zoek wordt gegaan naar passende evaluatiemethoden voor onderzoeken met ongedocumenteerden. Deze visie laat zien dat er niet een beste manier is van onderzoek doen en maakt ruimte vrij voor het gebruik van creatieve evaluatiemethoden in plaats van alleen klassieke evaluatiemethoden. Op deze manier kan dit onderzoek een inzicht geven in de resultaten en meerwaarde van het gebruik van de creatieve onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Een veel gebruikte evaluatiemethode hierbij is de Theory of Change.

Ook Hermans (2014) stelt dat de evidence-based benadering inderdaad de complexiteit van de effectiviteitsvraagstuk reduceert tot de vraag, “Wat werkt?”. Echter, geeft hij aan dat het mogelijk is om de evidence-based benadering ruimer te benaderen, waarbij de effectiviteitsvraagstuk op een holistische manier wordt bekeken en de complexiteit van interventies wordt erkent. Hermans (2014) pleit dat dit mogelijk is door het expliciteren en theoretisch onderbouwen van interventies: Hoe wordt er gehandeld? Wat levert dit op? Wat zijn achterliggende mechanismen die de effecten van de interventie kunnen verklaren? Hiermee verwijst Hermans (2014) naar de Theory of Change en kruist zijn gedachtegang met die van Chen (2005), Nelen (2008) en Rogers (2007): het gaat niet enkel over het handelen zelf (Wat werkt?), maar vooral over de achterliggende theoretische mechanismen die ervoor zorgen dat een interventie tot bepaalde resultaten bijdraagt.

2.1.4 Theory of Change

Een manier om de effectiviteit van sociale interventies te meten is door gebruik te maken van de *Theory of Change*. Dit concept is allereerst beschreven door Weiss (1995) en later uitgewerkt door een tal andere onderzoekers (Connell et al, 1995; Connell & Kubisch, 1998). De Theory of Change is een goed instrument om meer kennis op te doen over effectieve sociale interventies. De Theory of Change geeft naast de mogelijkheid om effectieve sociale interventies te verrichten ook inzicht in hoe, wanneer en waarom sociale interventies al dan niet effectief zijn. Het achterhalen van deze inzichten is van belang voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen gezien de complexiteit van de interventies en hun doelgroep. Volgens Weiss (1995) is de Theory of Change een uitstekend alternatief voor de klassieke evaluatiestrategieën. Deze theorie biedt de mogelijkheid sociale interventies toch te kunnen evalueren ondanks de belemmeringen van de klassieke evaluatiestrategieën. De gedachtegang achter de klassieke

evaluatiestrategieën is heel logisch, echter blijkt in praktijk de toepasbaarheid op sociale interventies gering te zijn. De kern van de klassieke evaluatiestrategieën bestaan uit de volgende vier aspecten:

- het vaststellen van een specifieke interventie
- het vaststellen van de beoogde doelen van de interventie
- het nagaan of de beoogde doelen wel of niet worden gerealiseerd
- het nagaan of de geobserveerde effecten inderdaad het gevolg zijn van de verrichte interventie

De gedachtegang van de klassieke evaluatiestrategieën is dus heel logisch: leidt het uitgevoerde beleid tot het behalen van de gestelde doelen? Echter, de complexiteit van sociale interventies maakt zich niet altijd vatbaar voor deze manier van evaluatie. Allereerst is het lastig om een controlegroep te vormen. Dit leidt ertoe dat niet achterhaald kan worden of de waargenomen effecten daadwerkelijk een gevolg zijn van de gevoerde interventie of resultaat zijn van een samenkomst van omstandigheden en andere interventies. Ten tweede geven klassieke evaluatiestrategieën geen antwoorden op vragen als waarom bepaalde interventies worden uitgevoerd, wat ermee bereikt wordt en waarom men denkt dat de interventies tot effecten leiden. De klassieke evaluatiestrategieën richten zich namelijk vooral op het vaststellen van effecten van interventies. En tot slot wat hierbij aansluit is dat klassieke evaluatiestrategieën geen causale verbanden weergeven. De Theory of Change toont niet aan dat na een interventie bepaalde doelen zijn bereikt, maar laat juist zien dat de gerealiseerde doelen het gevolg of effect zijn van de uitgevoerde interventie.

Volgens Weiss (1995) is iedere interventie gebaseerd op theorieën bestaand uit impliciete en expliciete assumpties over wat de interventie teweegbrengt. De Theory of Change legt deze impliciete of expliciete assumpties bloot en toets hen kritisch. Evaluatie gebaseerd op de Theory of Change moet deze theorieën naar boven brengen en alle assumpties zo gedetailleerd mogelijk beschrijven (Weiss, 1995, p. 67). Aan de hand van de Theory of Change wordt de houdbaarheid van de theorieën nagegaan. De evaluatie dient aan te tonen welke assumpties al dan niet kloppen en welke theorieën ondersteund worden.

Weiss (1995) noemt vier voordelen van de Theory of Change. Allereerst is deze manier van evaluatie gericht op de kern van de sociale interventie. De focus wordt gericht op de belangrijkste aspect van de sociale interventie, namelijk de hoofdhypothese. Dit leidt ertoe dat er zorgvuldig wordt geëvalueerd, alle assumpties worden nagegaan en de bijbehorende vragen worden gesteld. In de tweede plaats maakt de Theory of Change vergelijkend onderzoek mogelijk. Aan de hand van de Theory of Change wordt algemene kennis verkregen over hoe organisaties veranderingen kunnen teweegbrengen. Deze benadering richt zich niet op organisatie specifieke kennis maar op de basis van de interventie die de organisatie hanteert. Dit maakt het mogelijk om sterk uiteenlopende projecten en/of programma's te vergelijken. In de derde plaats bevordert de Theory of Change de actieve betrokkenheid van stakeholders. De Theory of Change maakt een gesprek tussen de stakeholders noodzakelijk. Stakeholders kunnen namelijk verschillende ideeën hebben over wat, hoe en waarom ze iets willen

bereiken. Bij het expliciteren van assumpties, het definiëren van methoden en het verduidelijken van doelen, zoals dit bij de Theory of Change gaat, worden de stakeholders aangezet te spreken over hun visie en daarover consensus met elkaar te bereiken. Tot slot zorgt de Theory of Change voor duidelijke argumenten waarom bepaalde assumpties en aannames kloppen, doordat stapsgewijs alle aannames en assumpties worden nagegaan.

Naast de vier voordelen die hier zijn genoemd, kent de Theory of Change ook een aantal beperkingen volgens Weiss (1995). Zoals hiervoor benoemd moedigt de Theory of Change actieve participatie van alle stakeholder toe. Echter, dit leidt ertoe dat het bereiken van overeenstemming over wat een project of programma precies beoogt niet altijd makkelijk is. Daarnaast kunnen meetproblemen ontstaan, doordat het moeilijk vast te stellen is of doelen realistisch zijn en of deze daadwerkelijk worden gerealiseerd. Volgens Weiss (1995) kunnen naast meetproblemen er ook evaluatieproblemen voordoen. Dit kan twee oorzaken hebben: 1. assumpties zijn niet toetsbaar doordat deze te vaag en algemeen zijn geformuleerd en 2. er zijn te veel doelen en subdoelen wat het verzamelen van voldoende data onmogelijk maakt. Tot slot stelt Weiss (1995) dat de vraag gesteld kan worden in hoeverre de uitkomsten van de *Theory of Change* generaliseerbaarheid zijn. Tegelijkertijd relativeert hij dit probleem door te stellen dat dit een algemeen probleem is binnen de sociale wetenschappen.

Theory of Change van het PAO

In zijn onderzoek heeft Van Vorselen (2018) de Theory of Change van het POA opgesteld. De Theory of Change helpt het in kaart brengen van de impliciete en expliciete aannames die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen heeft over het PAO. Het geeft inzicht over inputs, throughputs, outputs en outcomes en de logica die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen hanteert (zie bijlage 8.1). De Theory of Change van het PAO die door Van Vorselen (2018) is opgesteld, wordt in het vervolg van deze paragraaf nader besproken. Dit is van belang doordat de inzichten uit de Theory of Change zijn gebruikt voor de evaluaties gevoerd middels klassieke en creatieve onderzoeksmethoden. Een goed beeld van de Theory of Change van het PAO is belangrijk om de vergelijking van de twee onderzoeksmethoden in de resultatenhoofdstuk beter te begrijpen. Een deel van de vergelijking berust namelijk op de resultaten die voortvloeien uit de twee evaluaties die zijn gebaseerd op de Theory of Change.

Van Vorselen (2018) heeft in zijn onderzoek de Theory of Change van het PAO opgesteld. Het primaire doel (outcome) van het PAO is een verbeterde situatie van de individuele ongedocumenteerde. Dit is ontstaan vanuit de overtuiging dat het "stilstaan" van het leven van een ongedocumenteerde door sociale uitsluiting van sociale voorzieningen en de arbeidsmarkt ertoe leidt dat het welbevinden van ongedocumenteerden achteruitgaat (Van Vorselen, 2018, p. 46).

Het uiteindelijke doel van het PAO is het verbeteren van de positie van de ongedocumenteerden door hen te activeren. Om dit doel te realiseren zijn een aantal zaken van belang. Volgens van Vorselen (2018, p.46) dient men allereerst kennis te hebben van de behoeften van ongedocumenteerden en de handvaten

die zij nodig hebben om zichzelf te kunnen ontwikkelen. Daarnaast wordt de motivatie van ongedocumenteerden gezien als een belangrijk factor voor de effectiviteit van het PAO. Tot slot is er ook behoefte aan middelen, zoals financiële middelen, locaties en docenten voor de cursussen en leertrajecten (van Vorselen, 2018, p.47).

De inputfactoren worden gebruikt bij het uitvoeren van de concrete activiteiten die moeten leiden tot het bereiken van de gestelde doel. Van Vorselen (2018) onderscheidt de activiteiten binnen PAO in drie verschillende soorten: leerwerktrajecten en na-trajecten, cursussen en coachingstraject. De leerwerktrajecten zijn gericht op praktisch vaardigheden. Daarnaast worden er van de leerwerktrajecten na-trajecten georganiseerd om vaardigheden verder te ontwikkelen, doordat ongedocumenteerden zich niet voldoende in staat voelden en geen zelfvertrouwen hadden om zelf een vervolgstap te zetten. Daarnaast worden er cursussen aangeboden met als doel de positie van ongedocumenteerden te versterken en kennis over het beleid in Nederland te vergroten. Tot slot is er binnen het PAO een coachingstraject waarin ongedocumenteerden worden gekoppeld aan een vrijwilliger. Door middel van coaching wordt er gepoogd een plan voor de toekomst te ontwikkelen (Van Vorselen, 2018, p.48).

De drie verschillende soorten activiteiten dienen bij te dragen aan de ontwikkeling van de individuele ongedocumenteerde. Van Vorselen (2018) splits outcome in verschillende aspecten op, namelijk een beter zelfbeeld, groter netwerk, meer motivatie en toegenomen vaardigheden. Tussen de output die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen met het PAO beoogd en dit uiteindelijke doel liggen nog twee vormen van outcomes: het bieden van grip op het leven en het werken aan een concreter toekomstperspectief. Middels de verschillende activiteiten binnen het PAO wordt getracht ongedocumenteerden uit hun isolement te halen en te activeren. Daarnaast wordt hen de mogelijkheid gegeven zichzelf te ontplooiën. Volgens het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen zou dit moeten leiden tot een verbetering van de (psychische) gezondheid van deelnemers en vervolgens zou moeten leiden tot meer grip op het leven (Van Vorselen, 2018, p.47). Volgens Van Vorselen (2018) is een andere outcome-factor dat het PAO ertoe moet leiden dat deelnemers uiteindelijk een concreter toekomstperspectief krijgen.

2.1.5 Evaluatie van ngo's

In de afgelopen jaren is het aantal ngo's toegenomen en hiermee is ook het totale bedrag aan publieke middelen dat besteed is aan ngo's drastisch gegroeid (Davies, 2001, p.1). Volgens Davies (2001) heeft deze ontwikkeling ervoor gezorgd dat men is gaan denken over de geleverde prestaties van ngo's en de beschikbaarheid van literatuur over monitoring en evaluatie van ngo-activiteiten. Dit beeld is tevens te herkennen in Nederland. De toegevoegde waarde van ngo's wordt bevraagd, waarbij ngo's verantwoording dienen af te leggen. Dit geldt dus ook voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

Davies (2001) stelt dat ngo's zich bewust zijn geworden van de noodzaak van evaluatie vergeleken met de jaren tachtig, waarin ngo's een grote weerstand toonden om te evalueren. Steeds meer ngo's hebben een eigen monitoring en evaluatie methode ontwikkeld, voeren meta-evaluaties uit van hun evaluaties

tot nu toe of proberen op een grotere schaal te kijken naar de effecten van hun interventies (Davies, 2001). Echter, volgens Davies (2001) is er nog steeds gebrek aan studies naar de institutionele context van ngo's waarin monitoring- en evaluatieactiviteiten plaatsvinden.

Uit een overzicht van verschillende studies naar evaluatieonderzoeken van ngo's stelt Davies (2001) dat ondanks groeiende belangstelling voor evaluatie, er nog steeds een gebrek bestaat aan betrouwbare bewijsmateriaal van de resultaten van ngo's. Hij stelt dat er een gebrek is aan gegevens en informatie die goede conclusies trekken over de effecten van interventies, over efficiëntie en effectiviteit, over duurzaamheid, de gender- en milieueffecten van interventies en hun bijdrage aan de versterking van democratische krachten, instellingen en organisaties en de opbouw van het maatschappelijk middenveld.

Afgezien van het feit of de interventies van een ngo al dan niet positieve effecten heeft, ligt het probleem volgens Davies (2001) meer bij de vraag of de ngo's daadwerkelijk in staat zijn om hun prestaties en beperkingen aan te kunnen tonen. Davies (2001) geeft aan dat ngo's niet in staat zijn dit aan te tonen en geeft een aantal redenen die hieraan ten grondslag liggen. Vanuit het perspectief van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen is het belangrijk om deze redenen in te zien en hierop in te spelen tijdens de evaluatie. Een aantal van deze redenen kunnen zich tevens bij het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen voordoen, wat vraagt voor meer zorgvuldigheid en aandacht tijdens de evaluatie.

Volgens Davies (2001) zorgen buitengewoon hoge verwachtingen van wat kan worden bereikt en wat kan worden gezegd over het effect van een interventie ervoor dat het achteraf bij de evaluatie lastig is om aan te tonen wat de effecten van de interventie daadwerkelijk zijn. In tegenstelling tot de ambitieuze verwachtingen zijn conclusies in evaluaties meestal voorzichtig en voorlopig, met als argument dat het moeilijk is om tot definitieve en concrete conclusies te komen (Davies, 2001, p.2). Het creëren van hoge verwachtingen ziet Davies (2001) als een manier waarop ngo's toestemming en financiering zoeken voor hun project. Dit kan mogelijk ook het geval zijn voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Het uiteindelijke doel van het PAO is het verbeteren van de positie van de ongedocumenteerden door hen te activeren, waarbij er wordt gestreefd naar een beter toekomstperspectief en meer grip op het eigen leven.

Verwachtingen over de effecten van interventies worden nog groter door de hiërarchische structuur van grote ngo's. Grote internationale ngo's kunnen nationale, regionale en internationale strategieën hebben. Op elk niveau zullen hun strategiedocumenten een aantal doelstellingen bevatten. Deze overvloed aan doelstellingen is alleen beheersbaar als de doelstellingen duidelijk worden beschreven, zodat lokale doelstellingen gedetailleerde versies zijn van meer macroniveau-doelstellingen. De verschillende niveaus met elk hun eigen doelstellingen leiden tot grote complexiteit, wat het samenbrengen van de ervaringen in een evaluatie lastig maakt (Davies, 2001, p.3). De verwachting is dat dit geen belemmering voor het ASKV/Steunpunt Vluchteling zal zijn bij de evaluatie van het PAO, gezien zij geen groot internationaal ngo zijn.

Het derde probleem dat Davies (2001) aanhaalt zijn de diverse activiteiten die ngo's uitvoeren. Grote ngo's voeren een tal van interventies uit verspreid over een aantal sectoren. Tijdens de evaluatie dienen verschillende activiteiten vergeleken en samengevoegd te worden, wat de evaluatie van interventies bemoeilijkt. De interventies van het PAO zijn op te splitsen in leerwerktrajecten en cursussen, echter is de diversiteit van activiteiten marginaal doordat de focus ligt op activering van ongedocumenteerden.

Een ander punt wat evaluaties bemoeilijkt zijn vage doelen. Veelal hebben ngo's doelen die lastig te concretiseren zijn in meetbare indicatoren, zoals empowerment, institutionele versterking en de ontwikkeling van het maatschappelijk middenveld. Dit is een probleem als de meetbaarheid in harde cijfers te veel wordt benadrukt, wat meestal wel het geval is bij evaluaties. Bij dergelijke doelen is het niet eenvoudig om overeen te komen over het bewijs van de prestatie. De waarde van wat wordt bereikt, hangt vaak af van de lokale context en geschiedenis (Davies, 2001, p.4). Het vaststellen van vooraf gedefinieerde universele indicatoren voor dergelijke veranderingen is moeilijk. Mogelijk kan dit zich ook voordoen bij de evaluatie van het PAO. Het PAO is immers een interventie waarbij activering, empowerment, toekomstbeeld en grip op het eigen leven centraal staan. Dit zijn lastig meetbare indicatoren, wat de evaluatie mogelijk kan bemoeilijken.

Daarnaast slagen ngo's er niet in hun prestaties voldoende te onderbouwen door de beperkingen van methoden die ze gebruiken (Davies, 2001, p.4). Een voorbeeld hiervan zijn methoden waarbij indicatoren worden gebruikt die alleen slagen bij het evalueren van meetbare elementen van de interventie, waardoor andere relevante elementen buiten beschouwing blijven. Ook wanneer mensen in staat worden gesteld deel te nemen aan de monitoring en evaluatie van interventies, om zo een volledig mogelijk beeld te geven, loopt men tegen complexe problemen aan. De uitdaging bij een dergelijk evaluatie is hoe de complexe en grote hoeveelheid aan data geanalyseerd dient te worden. Vooral dit punt is relevant en interessant gezien de insteek van dit onderzoek. De vraag of creatieve onderzoeksmethoden gebruikt kunnen worden in onderzoek naar ongedocumenteerden en wat de meerwaarde hiervan is, kan mogelijk de literatuur hierover een stap verder brengen.

Tot slot benoemt Davies (2001) de afwezigheid van informatie en adequate monitoringssystemen als probleem. Het ontbreken van informatie of adequate monitoringssystemen die gegevens bevatten over de inputs, throughputs en outputs is volgens Davies (2001) de reden waarom ngo's niet weten welke effecten hun interventies hebben. Tegelijkertijd plaats hij een kritisch kanttekening: als bepaalde soorten informatie niet aanwezig is en ook niet wordt geleverd, moeten we ons afvragen waarom er geen vraag naar die informatie is (Davies, 2001, p.4). Volgens Davies (2001) wordt dit vooral veroorzaakt door de dominantie van rationele principes binnen ngo's: er is te veel aandacht voor korte termijn prestaties, plannen van activiteiten en het beheersen van het budget.

2.2 Ongedocumenteerden

Zoals al in de aanleiding is aangegeven vraagt de onderzoeksgroep voor een passende onderzoeksmethode. Het is voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen van belang om te weten wat passende onderzoeksmethoden zijn voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Om deze redenen is het van belang om stil te staan bij ongedocumenteerden en hun sociale positie binnen de Nederlandse samenleving.

Ongedocumenteerden zijn vreemdelingen die geen verblijfsvergunning hebben (Van der Leun, 2003; Engbersen et. al., 2002). Volgens schattingen van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie & Veiligheid (J&V) waren er tussen 2012 en 2013 tussen de 22.881 en 48.179 ongedocumenteerden in Nederland (van der Heijden, Cruyff & van Gils, 2015). Het niet geregistreerd staan in officiële bevolkingsstatistieken betekent voor ongedocumenteerden dat zij geen verblijfsvergunning hebben. Dit maakt hen een kwetsbare groep binnen de Nederlandse samenleving. Dit houdt namelijk in dat zij geen enkele rechten en plichten hebben die zij ontleen van het staatsburgerschap. Zij mogen niet door arbeid in hun levensonderhoud voorzien, hebben geen recht op sociale voorzieningen, en kunnen niet terecht op de woningmarkt (Terlouw, 2013). Ongedocumenteerden zijn een zeer divers groep en zijn dan ook in verschillende subgroepen te onderscheiden. Zo hebben ongedocumenteerden verschillende ambities om in Nederland te verblijven, zijn ze afkomstig uit verschillende landen, raken zij op verschillende manieren ongedocumenteerd en hebben zij een sterk of zwak sociaal netwerk. Engbersen et. al. (2002) stellen dat deze factoren invloed hebben op de manier waarop ongedocumenteerden hun leven voortzetten in Nederland. Een deel van ongedocumenteerden belandt in criminaliteit: overlevingscriminaliteit of juist het ongeregistreerd-zijn zien zij als een kans om crimineel actief te zijn. En ander deel van ongedocumenteerden blijft verborgen in privésfeer en huishoudelijke sfeer. Zij zijn afhankelijk van hun sociale netwerk of van ondersteuning door hulpverleningsinstellingen (Engbersen et al., 2002).

Onder ongedocumenteerden wordt in dit onderzoek verstaan: *Vreemdelingen zonder verblijfstitel die in de asielprocedure zitten, uit de asielprocedure gestapt zijn, uitgeprocedeerd zijn of wiens verblijfsvergunning is verlopen en niet meer in Nederland mogen verblijven.*

2.2.1 Juridische uitsluiting

Het juridisch kader in Nederland schept een juridisch uitgesloten positie voor ongedocumenteerden. Vooral de Koppelingswet van 1998 versterkt deze positie door ongedocumenteerden uit te sluiten van sociale voorzieningen. Deze juridisch uitsluiting zorgt voor verschillende problemen bij ongedocumenteerden. In onderzoeken naar ongedocumenteerden en asielzoekers (WODC, 2015; van den Muijsenbergh & Schoevers, 2009; Bloch, 2014) komt naar voren dat problemen zich veelal tegelijkertijd voordoen. Zoals eerder benoemd hebben ongedocumenteerden geen recht op sociale voorzieningen en kunnen zij niet terecht op de arbeidsmarkt en woningmarkt. Om te overleven zijn zij

aangewezen op zwart werk dat meestal zwaar en laagbetaald is (van den Muijsenbergh & Schoevers, 2009, p.60). Daarnaast is de woonsituatie van ongedocumenteerden meestal slecht. Zij maken gebruik van illegale onderhuur in slecht onderhouden panden, waarbij ze kleine ruimten met elkaar delen of wonen in bij familie of kennissen. De angst voor controle leidt ertoe dat ongedocumenteerden vaak verhuizen. Een groot deel van de ongedocumenteerden heeft zelf geen vast huis, maar zijn dakloos. Deze omstandigheden zijn van grote invloed op de gezondheid, maar ook op het dagelijks leven van ongedocumenteerden. Het leven in de illegaliteit en de daarmee gepaard gaande angst voor autoriteiten van de overheid beïnvloedt de keuze van ongedocumenteerden wanneer het gaat om het gebruik van openbare ruimten, reizen, werk en sociale interacties (Bloch, 2014). Deze angst zorgt ervoor dat ongedocumenteerden de onzichtbare onderklasse vormt van de samenleving die op verschillende fronten kwetsbaar zijn (Bloch, 2014). Tot slot kunnen veel ongedocumenteerden niet deelnemen aan de maatschappij door taal- en communicatieproblemen. Volgens Van den Muijsenbergh en Schoevers (2009) zijn de bovengenoemde kenmerken van ongedocumenteerden een illustratie van de complexe problematiek waarbinnen ongedocumenteerden zich bevinden.

2.2.2 Ongedocumenteerden en onderzoek

Bloch (2004) geeft aan dat men in onderzoek naar ongedocumenteerden aanloopt tegen problemen. Volgens Bloch (2004) spelen drie kenmerken van ongedocumenteerden een rol in het onderzoek naar ongedocumenteerden: 1. Ongedocumenteerden zijn een verborgen groep, 2. Ongedocumenteerden zijn niet identificeerbaar in officiële statistieken en 3. Overheidsinstanties zullen onderzoekers niet voorzien van informatie om ongedocumenteerden op te sporen wegens vertrouwelijkheid.

Volgens Polzer (2008) zijn ongedocumenteerden een lastige populatie binnen onderzoeken, in tegenstelling tot andere populaties die worden onderzocht. Een uitdaging in onderzoeken naar ongedocumenteerden is het verantwoorden van methoden en daarmee het verhogen van de betrouwbaarheid, waarschijnlijkheid en de aannemelijkheid van de onderzoeksresultaten (Bloch, 1999; Bloch, 2004; Polzer, 2008; Sulaiman-Hill & Thompson, 2011). Bloch (2004) is een van de onderzoekers die veel heeft geschreven over studies naar ongedocumenteerden. Zij geeft een aantal richtlijnen die de onderzoeker helpt in het onderzoek naar ongedocumenteerden. Allereerst stelt Bloch (2004) dat de *snowball sampling* een goede optie is om toegang te krijgen tot ongedocumenteerden. Via zogenoemde *gatekeepers* zoals NGO's, hulporganisaties en vooral door de gemeenschap van ongedocumenteerden zelf kunnen ongedocumenteerden bereikt worden, ondanks hun verborgen zichtbaarheid binnen de samenleving. Echter, tegelijkertijd leidt deze manier van sampling tot uitsluiting, doordat geïsoleerde leden van de gemeenschappen die geen contact hebben met een sociale, culturele, religieuze gemeenschap onzichtbaar blijven. Volgens Sulaiman-Hill en Thompson (2011) blijft representativiteit van de doelgroep ongedocumenteerden een uitdaging en dient men te blijven zoeken naar geschikte onderzoeksmethoden. Een tweede aandachtspunt in het onderzoek naar ongedocumenteerden is de formulering van vragen. Volgens Bloch (2004) dienen vragen zo geformuleerd te worden en eventueel

vertaald, dat de betekenis van vragen onveranderd blijft. Vanuit elke cultuur dient namelijk de betekenis van de vragen hetzelfde te blijven. Een voorbeeld hiervan is een interviewer uit de gemeenschap zelf die alvorens het houden van interviews de onderzoeker helpt bij het opstellen van de vragen en het afnemen van interviews. Een voordeel van een interviewer uit de gemeenschap is dat er een grotere vertrouwensrelatie is, waardoor het verkrijgen van toegang tot ongedocumenteerden wordt vergemakkelijkt. Tot slot dient men in het onderzoek naar ongedocumenteerden rekening te houden met de duur van het onderzoek. De duur van een onderzoek met ongedocumenteerden tijdens empirisch onderzoek kan langer duren in tegenstelling tot onderzoeken met andere populaties. Dit wordt vooral veroorzaakt door de onzichtbaarheid van ongedocumenteerden: communicatie via *gatekeeper* resulteert niet altijd in voldoende interviews. Hierdoor zijn onderzoekers vaak genoodzaakt om alternatieve strategieën uit te werken en te operationaliseren tijdens het empirisch onderzoek, wat het onderzoek vertraagd (Bloch, 2004, p.149).

Bloch (2004) geeft aan dat een groot deel van de ongedocumenteerden bereikt kan worden door ngo's of de gemeenschap zelf, echter stelt Polzer (2008) dat onderzoek via ngo's een aantal *biases* met zich mee brengt. Hierdoor is het van belang om bewust te zijn van deze *biases*. De *biases* die Polzer (2008) onderscheidt zijn: *nationality bias*, *documentation bias*, *gender bias*, *vulnerability bias*, *respondent duplication* en *strategic responses*.

Allereerst onderscheidt Polzer (2008) de *nationality bias*, waarbij ervan uit wordt gegaan dat per nationaliteit kan verschillen of men al dan niet gebruikt maakt van de hulp en steun vanuit ngo's. Hierdoor zullen bepaalde nationaliteiten wel bekend zijn bij ngo's, terwijl anderen buiten de radar blijven. Een tweede soort is *documentation bias*. ngo's kunnen ten dienste staan van verschillende doelgroepen. Sommige ngo's maken onderscheid tussen ongedocumenteerden en asielzoekers (degene die nog in procedure zitten of sinds kort een verblijfsvergunning bezitten), terwijl andere ngo's voor beide doelgroepen hulp bieden. Bij het gebruiken van rapporten van ngo's dient men hierdoor rekening te houden met de doelgroep van ngo's om *documentation bias* te voorkomen. Een derde soort bias is *gender bias*. Volgens Polzer (2008) is het een wereldwijd fenomeen dat vrouwen eerder dan mannen geneigd zijn om hulp te zoeken wanneer het om gaat welzijn. Zijn verwachting is dan ook dat in veel onderzoeken een groot deel van de populatie zal bestaan uit vrouwen. Minder bekend dan de hiervoor genoemde biases is de *vulnerability bias*. Kwetsbaarheid is een belangrijk element in het onderzoek naar ongedocumenteerden. Polzer (2008) onderscheidt twee vormen van kwetsbaarheid: de behoefte aan hulp en het vermogen om hulp te zoeken. ngo's bieden alleen hulp aan de ongedocumenteerden die zich bij hen aanmelden. Volgens Polzer (2008) bestaat er namelijk ook een groep ongedocumenteerden die niet in staat zijn om hulp te zoeken, bijvoorbeeld door een geïsoleerde positie of angst. Aan de andere kant zijn er ook juist ongedocumenteerden die geen behoefte hebben aan hulp, omdat zij zich kunnen voorzien van sociale, juridische, financiële of medische behoeften. Het ontbreken van dergelijke personen in een onderzoek, betekent dat er een vertekent beeld wordt geschetst van de doelgroep. Een

andere vorm van bias is respondent duplication. Ongedocumenteerden kunnen bij verschillende ngo's geregistreerd staan, doordat ze gebruik kunnen maken van de verschillende diensten van ngo's (Polzer, 2008, p.13). Dit betekent dat er een kans bestaat dat een ongedocumenteerde meerde keren in een onderzoek wordt meegenomen. Tot slot benoemt Polzer (2008) een welbekende bias die zich ook bij ongedocumenteerden voordoet: strategic responses. Volgens Polzer (2008) geven ongedocumenteerden sociaal gewenste antwoorden, doordat zij denken dat hun antwoorden invloed hebben op de diensten die zij krijgen. Door het geven van sociaal gewenste antwoorden hopen zij betere en meer hulp te krijgen.

2.3 Resumé

In dit theoretisch kader is allereerst ingegaan op het concept evaluatie. De theoretische kader is breed begonnen met een definiëring van het concept evaluatie, waarbij een sociale interventie is gedefinieerd en ontleed aan de hand van het systeemmodel van Chen (2005). Vervolgens is er toegewerkt naar de verschillende visies die bestaan over evaluatie, namelijk de universality view en de contingency view. Dit onderzoek wordt uitgevoerd vanuit de contingency view. De keuze hiervoor is gemaakt omdat deze visie opstaat voor alternatieve onderzoeksmethoden en deze niet uitsluit door uit te gaan van een beste onderzoeksmethode. Dit past tevens bij de wetenschapsfilosofische positie van dit onderzoek. Daarnaast wordt het gebruik van alternatieve onderzoeksmethoden juist aangemoedigd, wat het gebruik van Art Based Research in dit onderzoek ondersteunt. De inkadering in het theoretisch kader is uiteindelijk geëindigd bij de Theory of Change. Op dit punt valt dit onderzoek samen met het onderzoek van Van Vorselen (2018). In dit onderzoek wordt een evaluatie uitgevoerd middels creatieve onderzoeksmethoden om vervolgens een vergelijking met de resultaten van de evaluatie uit het onderzoek van Van Vorselen (2018) mogelijk te maken. Deze vergelijking zal antwoord geven op de vraag wat creatieve onderzoeksmethoden leveren ten opzichte van klassieke onderzoeksmethoden en wat de meerwaarde van het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden is.

Daarnaast is tevens literatuur over ongedocumenteerden en onderzoeken gelieerd aan ongedocumenteerden weergegeven. Hierbij zijn kenmerken van ongedocumenteerden nader verkend en zijn mogelijke valkuilen die zich kunnen voordoen tijdens het uitvoeren van het onderzoek nader toegelicht. Het is van belang om hierbij stil te staan, omdat er tijdens de analyse rekening wordt gehouden met de kenmerken van de doelgroep.

Er is bewust gekozen om de literatuur met betrekking tot klassieke en creatieve onderzoeksmethoden te behandelen in het hoofdstuk methodologie, zodat aansluitend daarop de methoden kunnen worden verantwoord.

Hoofdstuk 3: Methodologie

Tijdens dit onderzoek zijn verschillende keuzes en afwegingen gemaakt. In dit hoofdstuk wordt het onderzoeksontwerp uitgewerkt, waarbij deze keuzes en afwegingen worden toegelicht. De wetenschapsfilosofische positie wordt toegelicht, waarna de onderzoeksaanpak nader wordt besproken. Verder worden de klassieke en creatieve onderzoeksmethoden en methoden voor aanvullende dataverzameling nader toegelicht. Tot slot wordt de vergelijking van de resultaten toegelicht.

3.1 Wetenschapsfilosofisch positie

Dit onderzoek richt zich op de vraag: “*Wat levert het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden op ten opzichte van klassieke onderzoeksmethoden in onderzoek naar ongedocumenteerden en heeft het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden een meerwaarde voor het onderzoek?*” Het doel van dit onderzoek is het in beeld brengen van de resultaten van het PAO middels creatieve onderzoeksmethoden. In het bijzonder wordt aandacht besteed aan de manier waarop de deelnemers van het PAO de activiteiten ervaren en welke betekenis zij hieraan toekennen. Op deze manier tracht dit onderzoek een inzicht te geven in de resultaten en meerwaarde van het gebruik van de creatieve onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. In eerder onderzoek bleek namelijk dat klassieke onderzoeksmethoden er niet in slaagden om voldoende en rijke data op te leveren, in het bijzonder betrof dit de abstracte concepten van de evaluatie. Middels een analyse van twee evaluaties die gevoerd zijn aan de hand van klassieke en creatieve onderzoeksmethoden, is er in dit onderzoek geanalyseerd of creatieve onderzoeksmethoden hier wel in slagen. Door middel van het toepassen van creatieve onderzoeksmethoden is de “standaardmanier” van onderzoek doen bevraagd. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat de onderzoeksmethoden elkaar niet behoeven uit te sluiten. De verwachting is dat per concept van de evaluatie (bijvoorbeeld concrete concepten en abstracte concepten) een van de twee onderzoeksmethoden beter zal aansluiten. Het is vooral belangrijk dat de onderzoeksmethoden erin slagen de *lost voices* en begrip van de ongedocumenteerden over het PAO weer te geven. Aan de hand van de verkregen data is getracht een beeld te schetsen van hoe ongedocumenteerden de verschillende onderzoeksmethoden ervaren en welke onderzoeksmethoden erin slagen voldoende data te verschaffen voor de onderzoeker. Kennis is wereld en wereld is kennis, wat betekend dat er geen verschil is tussen de wetenschapper en de sociale werkelijkheid die wordt bestudeerd. Dit onderzoek heeft dus een post-moderne karakter, doordat de veranderlijke wereld centraal staat.

3.2 Onderzoeksstrategie

In dit onderzoek is er sprake van een *single case study*. De focus van het onderzoek ligt op het PAO van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Deze onderzoeksstrategie is geschikt voor dit onderzoek, omdat het één complexe situatie analyseert, waarbij over het onderzochte verschijnsel nog onduidelijkheid bestaat wat naar een open en flexibele manier van onderzoek vraagt (Boeije, 2005). Daarnaast biedt het een dieper en rijker begrip van de evaluatie van het PAO. Een casestudie geeft een genuanceerd beeld

van één context, waarbij de specifieke situatie begrepen kan worden. Dit past bij de post-moderne karakter van het onderzoek. Echter, vanwege de context gebondenheid is het lastig de bevindingen van de onderzochte situatie te generaliseren (Bryman, 2004, p.69). Het onderzoeksonderwerp is namelijk niet of nauwelijks uit de context te isoleren. De activiteiten die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen binnen het PAO uitvoert, kan als uniek worden gezien vanwege de focus op activering en toekomstoriëntering. Andere ngo's in Nederland richten zich ook op ongedocumenteerden, echter zij bevinden zich in de beginfase, hebben een andere aanpak en verschilt de context ten opzichte van het PAO in Amsterdam. Generaliseerbaarheid is dan ook geen primair doel van dit onderzoek. De uniciteit van dit onderzoek maakt het mogelijk dat er een rijke beschrijving kan worden gegeven van de effecten van klassieke en creatieve onderzoeksmethoden op ongedocumenteerden. Dit maakt het mogelijk een vergelijking van de resultaten te maken tussen klassieke en creatieve onderzoeksmethoden en de geschiktheid voor de doelgroep en organisatie te beoordelen.

3.3 Onderzoeksmethoden

Binnen de wetenschap brengt het doen van onderzoek verschillende debatten met zich mee. Een debat die de laatste jaren is opgelaaid, is het debat over het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden in wetenschappelijk onderzoek. De discussie die hierbij centraal staat is 'Wat is wetenschappelijk onderzoek?'

Voor wetenschappelijk onderzoek bestaat er geen eenduidige en allesomvattende definitie. De belangrijkste reden hiervoor is dat de verschillende wetenschappelijk disciplines en de verschillende stromingen die in de wetenschappelijke wereld worden gebruikt elk hun eigen eisen stellen. Wel is er een duidelijke trend te zien in de stijl en structuur van wetenschappelijk onderzoek: het is formeel, gestructureerd, onpersoonlijk en bevat jargon. Naast deze klassieke trend is er in de wetenschappelijke wereld een nieuwe trend zichtbaar, waarin academici artistieke praktijken toepassen in hun onderzoek. Steeds vaker wordt de vraag gesteld wat de samenkomst van kunst en kennis ons kan leren en hoe een nieuwe artistieke benadering de sociale impact van een onderzoek kan vergroten (Eisner, 2008; Leavy, 2009; Schein 2001). Deze nieuwe trend wordt het *Arts Based Research* genoemd.

Het idee dat kunst gezien kan worden als een vorm van kennis wordt in het hedendaagse wetenschappelijk denken nog onvoldoende aanvaard (Eisner, 2008, p.1). Kunst wordt op een traditionele manier benaderd, gezien als sier en als iets dat emotioneel van karakter is. Volgens onderzoekers als Eisner (2008) en Leavy (2009) is kunst meer dan alleen een emotioneel aspect van de mens en kan kunst juist een grote rol spelen in het vergroten van het menselijk begrip. Kunst is een van de manieren om de sociale wereld te begrijpen.

Het Arts Based Research kan gezien worden als een paraplu-begrip. Volgens Taylor en Ladkin (2009) is het onmogelijk om het Art Based Research eenduidig te definiëren. Binnen het Art Based Research bestaat er namelijk een breed scala aan benaderingen, die elk resulteren in een verscheidenheid aan

doelen en resultaten. Om deze redenen zijn er verschillende definities van het Art Based Research te vinden. Een aantal hiervan zijn:

“Arts Based Research practices are a set of methodological tools used by qualitative researchers across the disciplines during all phases of social research, including data collection, analysis, interpretation and representation. These emerging tools adapt the tenets of the creative arts in order to address social research questions in holistic and engaged ways in which theory and practice are intertwined.” (Leavy 2009, p. 2-3)

“Arts Based Reserach gebruikt men verschillende kunstvormen om onderzoeksmateriaal uit te drukken en te analyseren, interpreteren. Zowel de onderzoeker als de participant krijgt de macht, de vrijheid en de verantwoordelijkheid om buiten de traditionele wetenschappelijke onderzoeksmethodes op ontdekkingstocht te gaan en de grens op te zoeken tussen kunst en wetenschap.” (Van Hove, 2008)

Wat het Arts Based Research onderscheidt van klassieke onderzoeksmethoden is de blik op de werkelijkheid, oftewel de ontologie: Wat is kennis? Wat is de waarheid/realiteit? Hoe ziet de werkelijkheid eruit? Maar ook de epistemologie: Wat is de relatie tussen kennis en kenner? En logischerwijs dus ook de methodologie: Hoe kan je de werkelijkheid meten of beschrijven?

Het Arts Based Research pleit dat er een fundamenteel andere manier is om de wereld te benaderen dan is belichaamd in de klassieke onderzoekstraditie (Taylor & Ladkin, 2009; Leavy, 2009; Eisner,2008). De klassieke onderzoekstraditie gaan uit van een sociale wereld die kan worden gekend door objectieve benadering, meting en controle door neutrale onderzoekers (Leavy, p. 2009). Volgens de klassieke onderzoekstraditie bestaat de sociale wereld uit een geheel van causale regels die voorspelbaar en controleerbaar zijn. In dit onderzoek worden kwantitatieve onderzoeksmethoden gerekend tot de klassieke onderzoekstraditie. Het Art Based Research benadert de sociale wereld vanuit een andere perspectief, waarbij aandacht wordt gevraagd voor de betekenis van kennis en weten. Binnen het Art Based Research wordt kennis en weten niet alleen gezien als iets logisch en rationeels, maar kan het zich op verschillende en vele manieren voordoen: *‘The point here is that knowing is a multiple state of affairs, not a singular one’* (Eisner,2008, p. 5). Ook Taylor en Ladkin (2009) spreken over een ander manier van kennis die direct voortkomt uit onze vijfde zintuig, namelijk *qesthetics*, waarbij gevoelens, emoties en verbeeldingskracht een belangrijke rol spelen. Deze wetenschappelijke positionering van dit onderzoek als post-modern past dan ook goed bij de kenmerken van het Art Based Research.

3.4 Dataverzameling

Het doel van dit onderzoek is het in beeld brengen van de resultaten van het PAO middels creatieve onderzoeksmethoden. Dit wordt bewerkstelligd door twee evaluaties, uitgevoerd vanuit twee verschillende onderzoeksmethoden, te vergelijken en te analyseren. De klassieke evaluatie is uitgevoerd in een eerder onderzoek (Van Vorselen, 2018). Om herhaling te voorkomen en gezien het tijdbestek waarin dit onderzoek plaatsvindt, worden de methoden, bevindingen en resultaten uit het onderzoek van

Van Vorselen (2018) meegenomen in dit onderzoek en gebruikt bij de vergelijking en de analyse van de twee verschillende onderzoeksmethoden. De creatieve evaluatie vindt plaats gedurende dit onderzoek. Beide evaluaties richten zich op de resultaten van het PAO. In het vervolg van deze paragraaf worden de methoden die gebruikt worden tijdens de evaluaties toegelicht.

Voordat de onderzoeksmethoden van de twee evaluaties worden toegelicht, is het van belang een aantal factoren toe te lichten die invloed hebben op de evaluatie van deze specifieke case. Allereerst is het van belang bewust te zijn van de afhankelijkheidsrelatie die bestaat tussen de respondenten en het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Deze afhankelijkheidsrelatie brengt met zich mee dat respondenten zich waarschijnlijk verplicht voelen positief te uiten over hun ervaring van het PAO en de leerwerktrajecten. Dit kan het risico op sociaalwenselijke antwoorden verhogen. Ten tweede is er sprake van een doelgroep waarvan een deel het Nederlands en/of het Engels niet in voldoende mate beheerst om zelfstandig deel te nemen aan het onderzoek. Ook zijn er mogelijk een aantal deelnemers van het PAO analfabeet, wat betekent dat ook zij niet in staat zullen zijn om zelfstandig aan het onderzoek deel te nemen. In de toelichting van de onderzoeksmethoden zal worden toegelicht op wat voor manier er rekening is gehouden met deze factoren.

3.4.1 Klassieke onderzoeksmethoden

Van Vorselen (2018) gebruikte in zijn onderzoek klassieke onderzoeksmethoden. Het PAO werd geëvalueerd aan de hand van een schriftelijke enquête, waarbij een *survey* werd uitgezet onder de deelnemers van het PAO. De survey bestond uit een vragenlijst van vier verschillende aspecten: de motivatie van deelnemers om deel te nemen aan een cursus, het zelfbeeld van de deelnemers, de gezondheid van de deelnemers en taalvaardigheden van deelnemers. De survey richtte zich op een deel van de Theory of Change van het PAO, namelijk de resultaten en de ervaring van de deelnemers van het PAO. Hierbij was het van belang in beeld te brengen op wat voor manier deelnemers van het PAO de cursussen van het PAO beleven en welke betekenissen zij hieraan hechten. Enerzijds werd middels de survey getracht de verandering van het welbevinden van de deelnemers gedurende het cursustraject te meten. Anderzijds om te bepalen hoe deelnemers tegen het PAO aankeken en wat hun motivatie was om deel te nemen.

De survey werd opgesteld door Van Vorselen (2018). Hierbij gebruikte hij het onderzoek van Van Roekel (2016), waarin een kader van meetindicatoren was opgesteld voor de evaluatie van het PAO. Daarnaast gebruikte hij een schriftelijke enquête dat eerder was gebruikt in een evaluatieonderzoek van de Buzinezzclub. De Buzinezzclub is een maatschappelijk project die gericht is op het activeren van jongeren met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Tot slot werd het model van Rosenberg (1979), de *Rosenberg Self Esteem Scale*, gebruikt in de enquête om het zelfbeeld van de respondenten in kaart te brengen.

Van Vorselen (2018) erkende dat er een aantal risicofactoren zijn die vertekening van de data met zich mee kunnen brengen. Ten eerste gaf hij aan dat er mogelijk sprake kan zijn van *respondent fatigue* vanwege de grote hoeveelheid vragen in korte tijd of doordat respondenten moeite hebben met het begrijpen van de vraag. Dit heeft Van Vorselen (2018) ondervangen door in de enquête verschillende aspecten op te nemen die van belang waren bij het vaststellen van de effectiviteit, namelijk: (de verandering in) het welbevinden van het betreffende individu, dat valt uit te splitsen in motivatie, zelfbeeld, gezondheid, ontwikkeling van vaardigheden en factoren die participatie kunnen bevorderen of belemmeren (zoals bijvoorbeeld taalvaardigheden). Een tweede factor dat de risico op vertekening van de data vergroot waren sociaalwenselijke antwoorden, doordat respondenten zich verplicht voelden zich positief te uiten over het PAO. De doelgroep van het PAO kan gezien worden als een kwetsbare doelgroep, omdat er een afhankelijkheidsrelatie bestaat ten opzichte van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Van Vorselen (2018) heeft getracht dit te voorkomen door de respondenten toe te lichten dat de verwerking van de data geheel anoniem zal zijn.

In totaal hadden 40 respondenten de enquête ingevuld. De enquêtes waren afgenomen tijdens acht bijeenkomsten van verschillende leerwerktrajecten: vier bijeenkomsten van leerwerktrajecten die zich in de beginfase bevonden en vier bijeenkomsten van leerwerktrajecten die zich in de eindfase bevonden (zie bijlage 8.2). Doordat de leerwerktrajecten zich in verschillende fasen bevonden, waren er verschillende versies van de survey opgesteld. Beide surveys zijn te vinden in bijlagen 8.3 en 8.4.

3.4.2 Creatieve onderzoeksmethoden

Parallel aan dit onderzoek liep een evaluatie van de leerwerktrajecten van het PAO die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen samen met consultants uitvoerden. In overleg met het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen werd besloten gedurende dit onderzoek niet de leerwerktrajecten te evalueren, maar de lopende cursussen van het PAO als aanvulling op de evaluatie van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen zelf (zie bijlage 8.5). Binnen het Art Based Research zijn verschillende benaderingen die worden gebruikt. In dit onderzoek werd tijdens de evaluatie van de cursussen van het PAO gebruik gemaakt van *visual research methods*. In het vervolg van deze paragraaf wordt deze benadering en de bijbehorende methoden toegelicht.

Visual research methods

Visual research methods is een van de benaderingen die onder het Art Based Research valt. Binnen deze benadering wordt aan de hand van video, film of fotografie data verzameld of geanalyseerd (Banks, 2002, p.8). *Visual research methods* worden gebruikt om data te verzamelen en inzichten op te doen om op deze wijze sociale verschijnselen te begrijpen: "*Visual inquiry approaches are a mean for formulating ideas and articulating relationships among these to help understand phenomena in their formative stages, work through emergent concepts, or to help represent them to others*" (Butler-Kisber & Poldma, 2010). In *visual research methods* spelen zowel de onderzoeker als de respondenten een belangrijke rol. De onderzoeker kan zelf visuele data produceren en vervolgens analyseren, of juist de

respondenten de mogelijkheid geven om visuele data te produceren. Volgens Banks (2002) wordt deze dichotomie tussen de onderzoeker en de respondent steeds vager en werken zij steeds vaker samen bij de productie van visuele representaties. Dit is juist belangrijk in een onderzoek waar het gaat om een kwetsbaar onderzoeksgroep als ongedocumenteerden. Een gelijkwaardige rol van de respondent kan mogelijk de evaluatie bevorderen. Daarnaast kan het geven van ruimte en vrijheid aan deze onderzoeksgroep mogelijk het onderzoeksproces bevorderen, doordat ze wellicht meer durven te spreken tijdens een interview of gesprek.

Volgens Vince en Warren (2012) zijn er een aantal redenen waarom juist visuele methoden dienen gebruikt te worden in onderzoek. Visual research methods kunnen ingezet worden in verschillende fasen van onderzoek. In de beginfase van het onderzoek kunnen visual research methods de onderzoeker helpen bij het verkennen van het onderzoeksobject, echter kunnen deze methoden ook later in het onderzoek worden ingezet, zoals bijvoorbeeld tijdens de dataverzameling of data-analyse. Daarnaast past het concept visual research methods goed bij de hedendaagse visuele cultuur waarin online media, *smart phone* en dergelijken een steeds grotere rol beginnen te spelen. Tot slot stellen Vince en Warren (2012) dat het gebruik van visual research methods andere soort data kunnen opleveren dan klassieke onderzoeksmethoden, doordat beelden anders communiceren. Beelden zijn vaak krachtiger en kunnen op deze manier gevoelens/emoties, belichaming en de betekenis van plaatsen en objecten beter uiten. In onderzoeken met ongedocumenteerden is een van de meest voorkomende belemmeringen de taalbarrière tussen de onderzoeker en respondent. Het gebruik van beelden kan in een dergelijke situatie dit probleem ondervangen. Het kan mogelijk de respondent in staat stellen zich beter te kunnen uiten of verwoorden, dan wanneer een face-to-face een interview wordt gehouden. Daarnaast zullen beelden het aandachtspunt zijn in een onderzoek, wat door de ongedocumenteerde mogelijk als minder confronterend kan ervaren, doordat de focus niet op henzelf ligt maar op een ander voorwerp.

Participatory photography

De eerste onderzoeksmethode die in dit onderzoek werd gebruikt is *participatory photography*. In participatory photography dient de foto als een frame. Tijdens het nemen van de foto maakt de respondent een keuze: wat moet er wel op beeld komen en wat niet, wat is belangrijk voor mij en wat niet? Vanuit de frame van de respondent probeert de onderzoeker de betekenisgeving en ervaring van de respondent over de cursussen van het PAO te achterhalen. Het beeld helpt namelijk om onzichtbare of onuitsprekbare emoties, gevoelens of gedachten te visualiseren (Warren, 2002). In participatory photography krijgt de respondent een gelijkwaardige rol ten opzichte van de onderzoeker. Gedurende de focusgroep hebben de respondenten het gesprek leiden. Zij hebben gekozen met welke foto zij het gesprek wilden starten en hebben een eigen agenda gehanteerd die het gesprek heeft geleid. Tijdens het bekijken van foto's werd de betekenis ervan gecreëerd door de onderzoeker, de respondent en het beeld zelf, waardoor de grenzen tussen respondent en de onderzoeker vervaagden. De respondent heeft de vrijheid gekregen om foto's te maken van wat ze leuk vonden. Op deze manier was de respondent niet

langer afhankelijk van de onderzoeker als 'kenner'. Dit houdt in dat er meer aandacht is geschonken aan wat de respondent belangrijk vond in plaats van wat belangrijk was voor de onderzoeker. Op deze manier werd de 'insider-stem' van de respondent luider dan die van de onderzoeker als 'buitenstaander', met gevolgen voor het onderzoeksproces, waaronder rijkere data, een herverdeling van macht tussen beide partijen, meer rapportage en betrokkenheid en empowerment van de respondenten.

Middels de participatory photography werd getracht de verandering van het welbevinden van de deelnemers gedurende het cursustraject te achterhalen. Daarnaast werd getracht te bepalen hoe deelnemers tegen het PAO aankijken en wat hun motivatie was om deel te nemen. Om te kunnen bepalen hoe deelnemers het PAO hadden ervaren en hoe dit de individuele deelnemer had beïnvloed, werd er een opdracht uitgezet onder de deelnemers van het PAO (zie bijlage 8.6 en 8.7). Voorafgaand aan de focusgroep kregen de respondenten 15 minuten de tijd om de opdracht uit te voeren. Wegens de taalbarrière werd de opdracht zowel op papier (Nederlands en Engels) als mondeling een aantal keer toegelicht. Echter, ondanks de toelichting waren een aantal respondenten niet in staat om de opdracht uit te voeren. Zij kregen de mogelijkheid om aan de evaluatie deel te nemen door middel van *collage making*. Aanvankelijk was het plan de opdracht een week eerder uit te zetten, zodat de respondenten langer de tijd hadden om over de opdracht en foto's na te denken, echter na overleg met de coördinator van het PAO is ervoor gekozen om dit niet te doen. Zij gaf aan dat uit ervaring blijkt dat het meegeven van opdrachten zelden resulteert. Tijdens de focusgroepen werden de foto's van de respondenten besproken. Elke respondent werd gevraagd zijn/haar foto te tonen en hierover een toelichting te geven. Op deze wijze werd getracht de respondent de leiding en vrijheid te geven in de focusgroep. Elk van de respondenten lichtte de eigen foto toe vanuit eigen perspectief, beleving en betekenisgeving. Daarnaast had elke respondent een eigen agenda met een aantal topics die door de respondent werd besproken. Deze topics kwamen deels overeen met de topics van de onderzoeker, echter hadden de respondenten ook topics die de topiclijst van de onderzoeker aanvulden. In de paragraaf operationalisering wordt hierop verder ingegaan.

In totaal is een cursus aan de hand van de participatory photography geëvalueerd, waaraan 5 respondenten hebben deelgenomen. Tijdens de focusgroep werd toestemming gevraagd voor het opnemen van de focusgroep. Daarnaast werd er ook toestemming gevraagd voor het tentoonstellen en toevoegen van de foto's aan dit onderzoek.

Bij het doen van onderzoek door middel van participatory photography zijn er een aantal zaken die extra aandacht vergen. Allereerst wordt door academici de volgende vraag gesteld: is beeldmateriaal bewijs? En wat de rol van foto's is in relatie tot tekst? Volgens Warren (2002) kan beeldmateriaal gebruikt worden in wetenschappelijk onderzoek. Warren (2002) noemt onderzoeken die de innerlijke staat, emoties, gevoelens en gedachten van mensen proberen te achterhalen '*sensory research*'. Juist in dit soort onderzoeken is beeldmateriaal een geschikte vorm van data, omdat tekst er niet in slaagt

betekenisgeving en emoties te verwoorden: “*Everybody knows that language is a very poor medium for expressing our emotional nature. It merely names certain vaguely and crudely conceived states, but fails miserably in any attempt to convey the ever-moving patterns, the ambivalences and intricacies of inner experience, the interplay of feelings with thoughts and impressions, memories and echoes of memories, all turned into nameless, emotional stuff*” (Warren, 2002, p. 9). In een later onderzoek naar de identiteit van kappers stellen Shortt en Warren (2012) dat beeldmateriaal data oplevert wat in een klassiek onderzoek niet naar voren zou komen. Data wordt verkregen vanuit het perspectief van de respondent, waar de onderzoeker niet te allen tijde voldoende inzicht van heeft. Bovendien levert het reflecteren op het beeldmateriaal topics op, die in een klassiek interview niet benoemd zouden worden. Daarnaast is er een praktisch aspect binnen participatory photography. Er dient bijvoorbeeld gedacht te worden aan de technische kunde van deelnemers, de beschikbaarheid van een fototoestel of smart phone en de uitvoering van de opdracht. Tijdens de uitvoering van de opdracht werden voor het nemen van de foto's geen toestellen verleend aan de respondenten in verband met de praktische realiseerbaarheid. Een groot deel van de respondenten was in bezit van een smart phone, zij werden dan ook gevraagd de foto's te nemen met hun eigen smart phones en deze vervolgens door te sturen naar de onderzoeker. De onderzoeker heeft deze foto's meegenomen naar de focusgroep. Een deel van de respondenten was uitgesloten van het onderzoek. Dit waren de respondenten van de cursus Psychosociale Ondersteuning en Tuinieren. Zij toonden geen interesse in de opdracht of gaven aan de opdracht van de participatory photography niet begrepen te hebben. Deze respondenten waren alsnog opgenomen in dit onderzoek door hen de mogelijkheid te geven deel te nemen aan de evaluatie door middel van collage making.

Collage making

Een tweede onderzoeksmethode die in dit onderzoek werd ingezet is *collage making*. Collage, overgenomen van het Franse werkwoord *coller* (plakken), is het gebruik van fragmenten van afbeeldingen of materialen waarbij deze op plat oppervlak worden gelijmd om verschijnselen weer te geven. Volgens Butler-Kisber en Poldma (2010) zijn Pablo Picasso en George Braque de grondleggers van de huidige vorm van collage making. Zij gebruikten deze methoden om de eisen van de klassieke kunst te doorbreken. Op deze manier heeft collage making een plek ingenomen in de kunstwereld en wordt het gezien als een postmoderne manier van denken, weten en communiceren. De groeiende interesse naar Art Based Research heeft geleid tot de inzet van collage making in onderzoeken. Volgens Davies (2008) is er belangstelling ontstaan voor collage making, omdat het de onderzoeker in staat stelt om op een intuïtieve manier te werken door beeldfragmenten te rangschikken die onbewuste verbanden en nieuwe inzichten aan het licht brengen. Collage making laat mensen denken over hun gevoelens, emoties en ervaringen. Op deze manier stelt het mensen in staat om hun innerlijke en onbewuste gedachte te uiten (Butler-Kiber, 2008). Bovendien is collage making een laagdrempelig onderzoeksmethode: knippen en plakken zijn basisvaardigheden die al vroeg in het leven worden ontwikkeld en horen bij ieders repertoire, waardoor het een vrij toegankelijk onderzoeksmethode is.

Om te kunnen bepalen hoe deelnemers het PAO hebben ervaren en hoe dit de individuele deelnemer heeft beïnvloed, werden de respondenten tijdens de evaluatiebijeenkomst gevraagd een collage te maken. De toelichting van de opdracht is te vinden in bijlage 8.8 en 8.9. Afgezien van de sturing die in deze opdracht werd gegeven, heeft de onderzoeker zo min mogelijk sturing gegeven aan de respondenten tijdens het maken van de collage. Het was immers van belang dat de respondenten vanuit hun eigen betekenisgeving en perceptie een collage maakten. De onderzoeker had de respondenten van de benodigde materialen voorzien voor het maken van een collage. Tijdens de focusgroep had elk respondent een toelichting geven van zijn/haar collage. In lijn met de participatory photography kreeg ook hier de respondent de leiding en de vrijheid in de focusgroep. Elk van de respondenten gaf vanuit eigen perceptie en betekenisgeving toelichting over de eigen collage. Daarnaast had elke respondent een eigen agenda met een aantal topics die de respondent heeft besproken. Deze topics kwamen deels overeenkomen met de topics van de onderzoeker, echter waren de topics van de respondenten juist ook een aanvulling op de topiclijst van de onderzoeker. In de paragraaf operationalisering wordt hierop verder ingegaan.

In totaal werden twee cursussen middels collage making geëvalueerd, waaraan 9 respondenten hadden deelgenomen. Tijdens de focusgroepen werd toestemming gevraagd voor het opnemen van de focusgroep. Daarnaast werd er ook toestemming gevraagd voor het tentoonstellen en toevoegen van de collages aan dit onderzoek.

Het doen van onderzoek middels collage making brengt een aantal uitdagingen met zich mee. Butler-Kisber (2008) benoemt een aantal van deze uitdagingen: de ontwikkeling van expertise voor collage making, weten wanneer collage making in een onderzoek dient gebruikt te worden, de beoordeling van onderzoeken die zijn verricht middels collage making en tot slot het op een ethische manier inzetten van collage making. Tegelijkertijd relativeert Butler-Kisber (2008) deze uitdagingen door aan te geven dat er voor veel van deze uitdagingen geen definitieve en uitsluitende antwoorden te vinden zijn. Echter, net als in klassieke onderzoeksmethoden zijn ethische kwesties als reflexiviteit en betrouwbaarheid van groot belang, vanwege de nabije relatie tussen respondent en onderzoeker. Hierdoor is het van belang aandacht te besteden aan het opbouwen van vertrouwensrelatie.

3.5 Aanvullende dataverzameling

In dit onderzoek werd de verzamelde data uit de participatory photography en collage making aangevuld met data verkregen uit etnografie, de data verkregen middels het intakeformulier van het ASKV en interviews en gesprekken met begeleiders van cursussen, coördinator van het PAO en een onderzoek uit het veld van creatieve onderzoeksmethoden met ongedocumenteerden.

3.5.1 Etnografie

In dit onderzoek stond de ervaring van deelnemers met betrekking tot het PAO centraal. Hierbij was er aandacht besteed aan de wijze waarop deelnemers de cursus van het PAO hebben ervaren, de motivatie

van de deelnemers om deel te nemen aan de cursus en de ontwikkeling die zij hebben doorgemaakt. Gedurende het onderzoek heeft de onderzoeker deelgenomen aan cursussen van het PAO. Daarnaast is met verschillende deelnemers van de cursussen van het PAO gesproken. Deze observaties kunnen gezien worden als etnografie. De onderzoeker gaat naar een situatie toe om het menselijk gedrag te bestuderen en een beter beeld te krijgen van de praktijk (Bryman, 2012, p. 433). Deze manier van onderzoek doen past binnen het post-modernisme. Er is namelijk geen verschil tussen de onderzoeker en de sociale wereld die wordt bestudeerd.

Gedurende het onderzoek heeft de onderzoeker deelgenomen aan twee cursussen, namelijk de cursus Psychosociale ondersteuning en Tuinieren. Voor deelname aan de cursus is toestemming gevraagd van de begeleiders van de cursussen. De onderzoeker heeft gekozen voor twee verschillende rollen gedurende de deelname aan de cursussen. Dit is noodzakelijk geweest vanwege de inhoud van de cursus en de kwetsbaarheid van de doelgroep. Gedurende de cursus Psychosociale Ondersteuning heeft de onderzoeker de rol van een *Over Full Member* aangenomen. Dit houdt in dat de onderzoeker als een voorwaardige deelnemer deelneemt aan de cursus, waarbij de identiteit als onderzoeker onbekend is (Bryman, 2012, p.441). Deze keuze is gemaakt naar aanleiding van het contact met de begeleider van de cursus weerbaarheid:

“If there are people present in our workshops who are not undocumented migrants, all we ask is that they participate in the workshop the same as the other participants. The intern can introduce herself at the very beginning, and share what she is doing, but then she will be expected to answer questions, give suggestions or experiences and take part in the activities or role play.”

Gedurende de cursus weerbaarheid worden persoonlijke verhalen gedeeld, wat betekent dat de deelnemers zich comfortabel en vertrouwd dienen te voelen in de groep. Dit maakte het gebruik van *mental notes* onvermijdelijk (Bryman, 2012, p. 450). De *mental notes* zijn achteraf uitgewerkt, waarbij opvallende zaken tijdens de participatie aan de cursus zijn genoteerd. Door gebruik te maken van *mental notes* is getracht de respondenten vrijer te laten voelen om zich over de cursus te uiten. De rol als onderzoeker is dan ook geheel op de achtergrond gebleven tijdens deelname aan de cursus Psychosociale Ondersteuning. Daarnaast heeft de onderzoeker deelgenomen aan de cursus Tuinieren. Daarbij heeft de onderzoeker de rol van een *Participating Observer* aangenomen (Bryman, 2012 p. 442). Dit houdt in dat de onderzoeker deelneemt als onderzoeker aan een aantal kernactiviteiten. Daarnaast observeert de onderzoeker de participanten en maakt *field notes*, waarbij opvallende zaken uit de praktijksituatie worden genoteerd en uitgewerkt.

Aan de cursus Psychosociale Ondersteuning heeft de onderzoeker deelgenomen als deelnemer, waarbij de rol als onderzoeker verborgen is gebleven. De keuze voor de rol als *Over Full Member* is door de onderzoeker gemaakt na contact met de cursusbegeleider. Echter, toch roept deze overweging de volgende vraag op, namelijk: is in deze situatie het gebruik van deze observaties wel ethisch

verantwoord? In dit onderzoek is getracht ethisch correct te handelen door geen inhoudelijke of persoonlijke verhalen van de respondenten op te nemen in de analyse. Alleen data met betrekking tot de ontwikkeling van de respondent en ervaringen van de respondenten met betrekking tot de PAO zijn opgenomen in de analyse. Op deze manier heeft de onderzoeker getracht de respondenten in het onderzoek te beschermen. Verder is de rol van de onderzoeker onthuld tijdens de evaluatie, waarbij de onderzoeker haar rol en het onderzoek heeft toegelicht. Daarnaast is er gevraagd naar mogelijke bezwaren van respondenten over het gebruik van de verzamelde data, waarna na toestemming van de respondenten de data van de observaties is gebruikt.

De etnografie geeft een beeld van het verloop van de cursussen en zorgt voor context van de cursus en de deelnemers van het PAO. Het zorgt voor aanvullende data wat de onderzoeker helpt bij de interpretatie van de data dat is verkregen uit de participatory photography en collage making. Op deze manier biedt het data dat helpt inzicht te krijgen in de situaties waarmee deelnemers van het PAO te maken krijgen en hoe zij hiermee omgaan.

3.5.2 Intakeformulier ASKV/Steunpunt Vluchtelingen

Voordat een deelnemer wordt toegelaten tot een cursus van het PAO vindt er een intakegesprek plaats. De intake vindt plaats om ervoor te zorgen dat de wederzijdse verwachtingen duidelijk zijn. Daarnaast wordt aan de hand van de intake bepaald of een cursus geschikt is voor de betreffende persoon. Gedurende de intake wordt een intakeformulier ingevuld dat bestaat uit onderdelen als gegevens PAO-deelnemers, asielprocedure, hulp, talen, werk, motivatie en welzijn. Met toestemming van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen is een deel van deze data gebruikt voor dit onderzoek. Deze data heeft de onderzoeker geholpen bij het interpreteren van de data verkregen uit de. Data met betrekking tot geslacht, asielprocedure, opleiding en werk zijn niet verkregen uit de participatory photography en collage making, doordat gedurende de evaluatie de nadruk lag op de ervaring van de respondenten met het PAO. De data uit het intakeformulier van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen heeft gediend als achtergrondinformatie, wat de antwoorden van respondenten uit de participatory photography en collage making heeft verhelderd en verklaard.

3.5.3. Interviews en gesprekken

Tot slot hebben er gesprekken en een interview plaatsgevonden met de coördinator van PAO, begeleiders van de cursussen en met de onderzoeker van het onderzoeksbureau MAD Impact. Zij heeft ervaring met het doen van onderzoek naar marginale groepen. Een interview met deze onderzoeker is een interessante en relevante aanvulling op de verzamelde data. Daarnaast hebben gesprekken plaatsgevonden met deelnemers. Deze vonden vaak plaats tijdens de cursussen, tijdens het uitvoeren van de opdracht of na afloop van de focusgroep. In dit onderzoek is gekozen om deze gesprekken mee te nemen in de dataverzameling, omdat deze als waardevol worden gezien. De gesprekken leveren relevante data op die het mogelijk maken een beeld te schetsen van de belevingswereld van de deelnemers van het PAO. De gesprekken hebben de onderzoeker geholpen bij het interpreteren van de

data verkregen uit de participatory photography en collage making. Daarnaast heeft het bijgedragen aan het doen van bevindingen uit de verzamelde data.

3.6 Operationalisering

Operationaliseren is het vertalen van abstracte theoretische concepten naar concrete meetbare termen. Het hanteren van vaste topics en een vooraf gestelde codelijst staat op gespannen voet met de voornaamste aannames van het Art Based Research. Kennis is namelijk context gebonden en veranderlijk. Er is niet één werkelijkheid, maar er bestaan meerdere werkelijkheden. Zo luidt de epistemologie en ontologie van het postmodernisme: kennis is de wereld en wereld is de kennis. Dit houdt in dat in dit onderzoek er geen operationalisering vooraf aan de evaluatie plaatsvindt. Echter, na het afnemen van de evaluatie is er een aantal topics naar voren gekomen uit de verkregen data die een structuur vormen. Deze topics zijn opgenomen in bijlage 8.10.

3.7 Criteria

Het doel van dit onderzoek is het in beeld brengen van de resultaten van het PAO middels creatieve onderzoeksmethoden. Op deze manier tracht dit onderzoek een inzicht te geven in de resultaten en meerwaarde van het gebruik van de creatieve onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Tijdens de analyse worden de resultaten van de creatieve onderzoeksmethode en de klassieke onderzoeksmethoden uit het onderzoek van Van Vorselen (2018) vergeleken. Een belangrijke kanttekening hierbij is dus dan niet de twee onderzoeksmethoden worden vergeleken, maar de resultaten van de twee onderzoeksmethoden: wat leveren de twee onderzoeksmethoden op en welke overeenkomsten en/of verschillen zijn hierin te herkennen?

3.7.1 Resultaten

Dit onderzoek wordt uitgevoerd naar aanleiding van het onderzoek van Van Vorselen (2018). Uit zijn onderzoek blijkt dat kwantitatieve methoden niet de gewenste data opleveren. Daarnaast sluit kwantitatief onderzoek niet goed aan bij de doelgroep. De doelgroep ‘ongedocumenteerden’ vraagt om een andere benadering. In dit onderzoek worden creatieve onderzoeksmethoden ingezet voor de evaluatie van het PAO. Vervolgens worden de twee onderzoekstradities vergeleken aan de hand van de resultaten van beide onderzoeken. Middels de vergelijking wordt getracht inzicht te verkrijgen in de resultaten van beide onderzoekstradities: wat levert de creatieve onderzoekstraditie op ten opzichte van de klassieke onderzoekstraditie en heeft het gebruik hiervan een meerwaarde voor de evaluatie? Naast het voldoen aan de wetenschappelijke criteria zijn dus ook de resultaten een belangrijke criteria voor de vergelijking. De resultaten zullen in beeld brengen wat de onderzoekstradities opleveren, en of er andere en/of meer inzichten worden verkregen ten opzichte van elkaar. De resultaten kunnen bijvoorbeeld een duidelijk verschil tonen of juist een marginaal verschil tonen ten opzichte van elkaar. Daarnaast kunnen de onderzoeksmethoden elkaar juist versterken en aanvullen, of juist verzwakken en uitsluiten. Dit zal blijken uit de vergelijking van de resultaten van de twee onderzoekstradities.

3.8 Resumé

Dit hoofdstuk heeft enerzijds willen schetsen hoe middels creatieve onderzoeksmethoden het PAO geëvalueerd kan worden en een wetenschappelijke onderbouwing willen geven voor het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden uit het Arts Based Research. Tegelijkertijd heeft het een toelichting gegeven van de criteria die zijn gehanteerd tijdens de vergelijking van de twee onderzoeksmethoden. Tevens zijn mogelijke valkuilen in het onderzoek met ongedocumenteerden en met creatieve onderzoeksmethoden behandeld. Beschreven ontwikkelingen in de wetenschappelijke wereld en de discussie rondom het gebruik van klassieke en creatieve onderzoeksmethoden vormen de basis voor de beantwoording van de centrale vraag van dit onderzoek.

Hoofdstuk 4: Resultaten

In dit hoofdstuk worden de twee empirische deelvragen beantwoord. Allereerst wordt ingegaan op de deelvraag *‘Wat zijn de resultaten van de evaluatie gevoerd middels creatieve onderzoeksmethoden?’*. Aan de hand van de data die zijn verkregen middels creatieve onderzoeksmethoden wordt deze vraag beantwoord. Vervolgens worden de resultaten uit dit onderzoek en de resultaten uit het onderzoek van Van Vorselen (2018) vergeleken om de resultaten van de twee onderzoekstradities te analyseren. De hiertoe behorende deelvraag luidt *‘Welke resultaten vloeien voort uit de vergelijking van de resultaten van de evaluaties gevoerd middels creatieve en klassieke onderzoeksmethoden?’*. Uit deze analyse vloeit voort wat de creatieve onderzoeksmethoden opleveren ten opzichte van de klassieke onderzoeksmethoden. Daarnaast blijkt uit de analyse wat de meerwaarde is van creatieve onderzoeksmethoden voor de evaluatie van het PAO gelet op de kenmerken van de doelgroep, de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

4.1 Resultaten creatieve evaluatie PAO

Dit hoofdstuk is gebaseerd op drie focusgroepen met veertien ongedocumenteerden die cursussen van het PAO hebben gevolgd, een interview met de onderzoeker van het onderzoeksbureau MAD Impact en gesprekken met cursusbegeleiders en de coördinator van het PAO. Middels de creatieve evaluatie is geanalyseerd hoe de deelnemers het PAO ervaren: werken de sociale interventies van het PAO volgens de Theory of Change zoals het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen beoogt?

In de verkregen data is een structuur te herkennen. Een aantal aspecten is in meerdere evaluaties benoemd door de respondenten. Zoals in paragraaf 3.6 is toegelicht, zijn in dit onderzoek geen theoretische concepten vertaald naar meetbare termen in verband met de wetenschapsfilosofische positie van dit onderzoek. Structuren die tijdens de data-analyse naar voren zijn gekomen zijn opgenomen in bijlage 8.10.

4.1.1 Waardering

Veel van de deelnemers van de cursussen zijn enthousiast en waarderen dat het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen een project als het PAO heeft gestart. Veel deelnemers voelen de beperkingen van het ongedocumenteerd zijn en zijn dan ook blij dat het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen hen een mogelijkheid biedt voor dagbesteding. De behulpzaamheid van organisaties als het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen geeft hen het gevoel dat zij als persoon meetellen in de maatschappij. De cursussen van het PAO verschaffen niet alleen een zinvolle ‘bezigheid’, maar geven de deelnemers het gevoel dat zij gewaardeerd en geaccepteerd worden als mens. Tijdens een focusgroep toont een van de deelnemers een foto van een rondvaartboot. Ze wijst naar de groep mensen in de rondvaartboot. De groep is druk met elkaar in gesprek en bezichtigt ondertussen de omgeving. De deelnemer geeft aan dat ze het prettig vindt dat ze hier in Nederland mensen om zich heen heeft die naar haar luisteren. Uit de manier waarop de deelnemer spreekt, blijkt dat dit haar raakt en dat ze dit waardeert. Zo vertelt ze:

“In this country we have somebody [ASKV/Steunpunt Vluchtelingen] to talk to, that is a very big thing. That is a gift. Because in this country it’s pleasant that you can go to somebody and say what is wrong.”

Over de begeleiders van de cursussen van het PAO wordt regelmatig lovend gesproken. Dit kwam eveneens duidelijk naar voren in de observatie tijdens een van de cursussen. Tijdens de pauze van deze cursus kwam de begeleider van een van de deelnemers langs. De deelnemer sprong enthousiast op en begon te vertellen hoeveel de begeleider voor haar betekende en wat zij dankzij haar steun en hulp had bereikt. Ze werd emotioneel en vertelde dat zij zich hier in Nederland gewaardeerd en gehoord voelt, in tegenstelling tot in haar land van herkomst.

4.1.2 Motivatie

De motivatie van de deelnemers om deel te nemen aan de cursussen van het PAO vloeit voort uit de behoefte aan dagbesteding, leren en een sociaal netwerk. Veel deelnemers zijn terechtgekomen in een sociaal isolement en ervaren achteruitgang in hun fysieke en mentale gezondheid. Het PAO helpt deelnemers om uit het isolement te komen en zich te ontwikkelen.

Dagbesteding

Uit het intakeformulier van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen blijkt dat een groot deel van de deelnemers verblijft in de BBB-opvang of elders een verblijfplaats heeft met uitsluitend een slaapplek. Dit betekent dat zij de rest van de dag door moeten brengen op straat. Veel deelnemers geven aan hun dagen door te brengen bij het Wereldhuis in Amsterdam of een ontmoetingsplek elders in Amsterdam. Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen speelt door middel van het PAO in op de behoefte van ongedocumenteerden aan dagbesteding. Door middel van het PAO geeft het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen ongedocumenteerden de mogelijkheid om hun dagen zinvol en nuttig door te brengen. Uit het intakeformulier van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen en de focusgroepen blijkt dat de cursussen de deelnemers vooral afleiding bieden of zorgen voor minder verveling. Ook werd door veel deelnemers genoemd dat zij tot rust komen door deelname aan de cursussen van het PAO en dat zij door actief bezig te zijn hun zorgen tijdelijk loslaten. Zo geeft een van de deelnemers van de cursus Tuinieren het volgende aan:

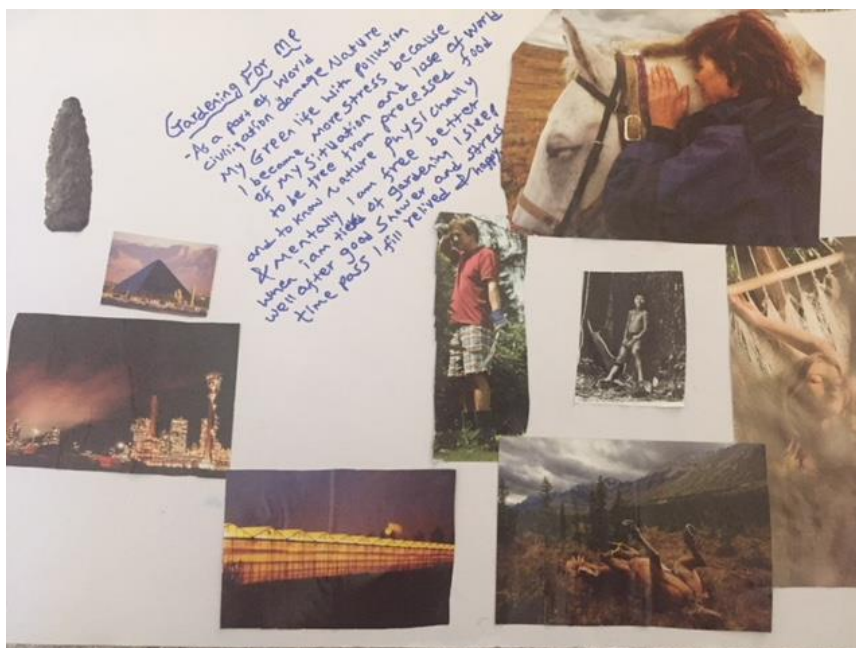
“The first one is to make me busy and to come here. To enjoy myself and to have less stress. And the second one is to know something about the plants.”

In de collages is dit aspect ook duidelijk te herkennen. De deelnemers hebben dit aspect weergegeven in de collages door afbeeldingen te gebruiken die ontspanning representeren, zoals de dame in de hangmat en het paard in het veld (zie afbeelding 4.1). De woonomstandigheden van de deelnemers leiden ertoe dat de behoefte voor dagbesteding groot is. Uit de data van het intakeformulier blijkt dat een groot deel van de deelnemers woont in een BBB-opvang. Zo geeft een deelnemer aan in een BBB-opvang te verblijven, waar zij na 9 uur ’s ochtends wordt verwacht de opvang te verlaten. Ze geeft aan de woonomstandigheden als moeilijk te ervaren. Mensen met verschillende leefgewoonten leven dicht

op elkaar, wat soms voor spanningen kan zorgen. Daarnaast worden voorzieningen als badkamer en toilet gedeeld met anderen en heeft ze geen eigen kamer. Het volgen van een cursus van het PAO is voor haar dan ook een goede oplossing om haar dag door te brengen en minder te piekeren over wat de dag haar gaat brengen:

“I was in a stage that I was lost. I was lost. I was like... because of this course I had a place to go. I get early to be at point here.”

Ook uit het intakeformulier van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen komt een vergelijkbaar beeld naar voren. De respondenten scoren hoog op de aspecten ‘Wat te doen hebben’ en ‘Minder piekeren’.

Afbeelding 4.1: Collage van deelnemer cursus Tuinieren

Leren

Tegelijkertijd blijkt uit de data dat deelnemers met behulp van de cursussen willen leren. Uit de data komen hierbij vier aspecten naar voren: het opdoen van vakinhoudelijke kennis, persoonlijke ontwikkeling, de Nederlandse taal leren en het Nederlandse systeem leren kennen. Een groot deel van de deelnemers geeft aan deelgenomen te hebben aan de cursus om over het onderwerp van de cursus te leren, zoals stress, zelfverdediging, ontspanning en tuinieren. Vooral bij de cursus Tuinieren komt dit duidelijk terug. Een groot deel van de collages van de respondenten bevat elementen uit het vak tuinieren, zoals een tuinman, tuin en natuur (zie afbeelding 4.1 en 4.2). Zo geeft een van de deelnemers aan deel te hebben genomen aan de cursus om meer kennis en vaardigheden op te doen over het vak tuinieren:

“To enjoy and to learn something about plants, to improve my knowledge.”

Afbeelding 4.2: Collage van deelnemer cursus Tuinieren

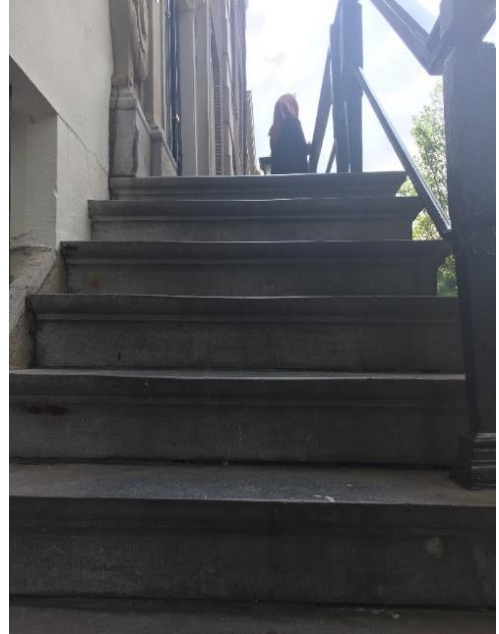
Naast het opdoen van vakinhoudelijke kennis, geven de deelnemers aan zich persoonlijk te willen ontwikkelen door middel van de cursus. Dit geldt vooral voor de deelnemers van de cursussen Weerbaarheid en Psychosociale Ondersteuning. Deze cursussen zijn namelijk vooral gericht op de ontwikkeling van het individu. In de foto's en collages van de deelnemers komt het aspect persoonlijke ontwikkeling duidelijk terug. Een van de deelnemers van de cursus Psychosociale Ondersteuning geeft aan het belangrijk te vinden dat zij zich persoonlijk ontwikkelt, omdat zij later graag een baan wil in de zorgsector (zie afbeelding 4.3). Een deelnemer van de cursus Weerbaarheid laat tijdens de focusgroep een afbeelding van een trap zien (zie afbeelding 4.4) en zegt hier het volgende over:

“Yeah because I think every single learn in your live is ... new things they are doing better. Is not the one or the other, every of them is important. All is important to discover yourself, your capacities.”

De deelnemer meent dat alles wat je leert in het leven, je een stapje verder brengt. De foto van afbeelding 4.4 laat dit dan ook figuurlijk zien. Er is een foto van een trap gemaakt waarbij bovenaan de trap een van de deelnemers is te zien. Volgens haar is leren belangrijk om jezelf te leren kennen en je capaciteiten. Een cursus als weerbaarheid helpt hen een stap verder bij hun persoonlijk ontwikkeling.

Afbeelding 4.3: Foto deelnemer cursus Psychosociale Ondersteuning

Afbeelding 4.4: Collage deelnemer cursus Weerbaarheid

Daarnaast blijkt uit de data van het intakeformulier dat een groot deel van de deelnemers de Nederlandse taal niet of gebrekkig beheerst. Zij vinden het leren van de Nederlandse taal van groot belang, omdat dit volgens hen de integratie in de Nederlandse samenleving en het contact met de omgeving bevordert. Een aantal deelnemers geeft aan de taalkennis te willen ontwikkelen door middel van deelname aan de cursussen. Een deelnemer van het PAO zegt hier het volgende over:

“As much as possible, I open my ear like to learn Dutch, you know. Just to listen, even like when you talk with him, when you talk with the other, I can open my ears and learn and I get new experiences.”

Tijdens de observatie viel eveneens op dat sommige deelnemers meeluisterden wanneer de begeleiders Nederlands praatten. Ze luisterden mee met gesprekken tussen begeleiders onderling of gesprekken tussen de begeleiders en andere deelnemers. Hieruit blijkt eveneens dat deelnemers de cursussen aangrijpen voor het leren van de Nederlandse taal.

Tot slot geven deelnemers aan Nederland beter te willen leren kennen door deel te nemen aan cursussen van het PAO. Dit wordt vooral aangegeven door deelnemers die sinds korte tijd in Nederland verblijven. Zij zijn onbekend met het Nederlandse systeem en de gang van zaken in het dagelijks leven. Deelname aan een cursus kan hen mogelijk helpen bij het opdoen van kennis over Nederland. Tijdens de focusgroep laat een van de deelnemers van de cursus Tuinieren foto's van steden zien die hij op zijn collage heeft geplakt (afbeelding 4.1). Hierbij vertelt hij het volgende:

“I came from another world to this new world. You don't know what's going on. This is one way to learn from others what's going on. This is a good opportunity to learn something.”

Duidelijk is dat leren een belangrijke drijfveer is om deel te nemen aan de cursussen van het PAO. Het leerdoel verschilt echter per deelnemer.

Sociaal netwerk

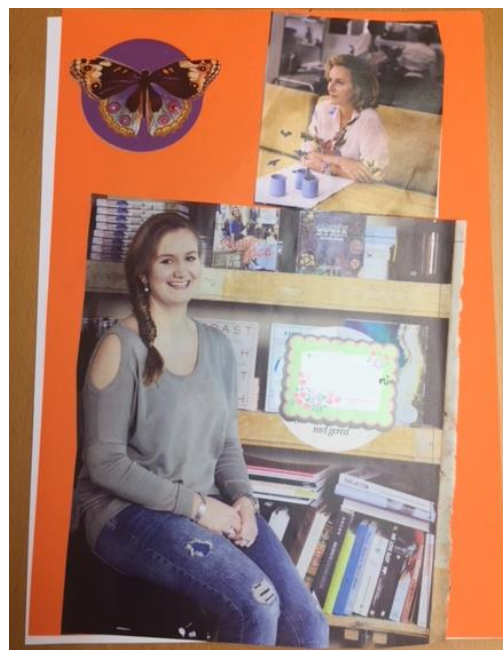
Een groepsgevoel is van belang voor ongedocumenteerden. Uit het intakeformulier van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen blijkt dat een groot deel van de deelnemers geen familie heeft in Nederland. De familie verblijft in het land van herkomst en contact met hen vindt niet regelmatig plaats of is verbroken. Veel deelnemers hebben wel contact met land- of taalgenoten. Het samenzijn en samen aan een activiteit deelnemen wordt als prettig ervaren door de deelnemers. Veelgenoemde redenen voor deelname aan de cursussen zijn het doorbreken van de dagelijkse sleur, thuis minder piekeren en het voorkomen van isolatie. Een van de deelnemers heeft een foto van een rondvaartboot meegenomen, waarmee ze het belang van een sociaal netwerk probeert toe te lichten (zie afbeelding 4.5):

“I call it like a atmosphere like this. Here I do meet people in this course, some people I didn’t know. Here I met her in this course, before I know her a little bit, but now here in the course I met her really”.

Daarnaast geeft ze aan behoefte te hebben haar verhaal te delen om op deze manier steun te zoeken bij anderen en haar hoofd te legen. Ook in de collage van een van de deelnemers komt dit aspect terug (zie afbeelding 4.6). In de collage is een afbeelding van een luisterde mevrouw te zien. Ze geeft aan dat een van haar sterke kenmerken goed en aandachtig luisteren is en dat zij soms behoefte heeft aan iemand die naar haar kan luisteren en haar steun kan bieden.

Afbeelding 4.5: Foto deelnemer cursus Weerbaarheid

Afbeelding 4.6: Collage deelnemer cursus Psychosociale Ondersteuning

Opvallend is dat het aspect ‘sociaal netwerk’ vooral terugkomt in de foto’s en collages van de vrouwelijke deelnemers. In de collages van de mannelijke deelnemers is dit aspect niet te herkennen. De mannelijke deelnemers spreken nauwelijks over het ontmoeten van anderen en het zoeken van steun

bij anderen, maar geven veelal aan dat het voor hen belangrijk is overdag wat te doen te hebben. Mogelijk is dit aspect door de mannelijke deelnemers niet benoemd, omdat ze zich ten opzichte van een vrouwelijke onderzoeker niet kwetsbaar willen opstellen. Eenzelfde fenomeen kwam naar voren in een van de gesprekken met de coördinator van het PAO. Voorafgaand aan de cursus wordt samen met de deelnemer een intakeformulier ingevuld. De PAO-coördinator geeft aan dat mannelijke deelnemers verrassend hoge scores geven, bijvoorbeeld wanneer het gaat over hun welzijn. Waarschijnlijk willen de mannelijke deelnemers zich niet zwak positioneren ten opzichte van een vrouwelijke begeleider en geven ze hoge scores.

De motivatie van de deelnemers van het PAO komt veelal overeen met de output-factoren die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen met het PAO beoogt, namelijk een beter zelfbeeld, groter netwerk, meer motivatie en toegenomen vaardigheden. Een belangrijke kanttekening hierbij is dat de intakegesprekken hierop een grote invloed hebben. Tijdens de intakegesprekken worden de respondenten geselecteerd op basis van motivatie, de wederzijdse verwachtingen en de mate waarin zij voldoen aan de randvoorwaarden van de cursus. Dit leidt er logischerwijs toe dat de motivatie van de respondenten overeenkomt met het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

4.1.3 Resultaten PAO

Uit de verzamelde data blijkt dat de resultaten van het PAO op drie gebieden merkbaar zijn. Het gaat om het sociaal netwerk, het zelfbeeld en de toekomst van deelnemers.

Sociaal netwerk

Het ontwikkelen van een sociaal netwerk maakt zowel deel uit van de input- als de output-factoren van het PAO. Zoals reeds in de analyse naar voren is gekomen, is het leren kennen van nieuwe mensen een van de drijfveren voor ongedocumenteerden om deel te nemen aan het PAO. Uit de data blijkt dan ook dat deelname aan een cursus van het PAO heeft geresulteerd in een uitbreiding van het sociaal netwerk van de deelnemers. Twee deelnemers hebben foto's gemaakt van een rondvaartboot (zie afbeelding 4.7 en 4.8). Een van hen vertelt het volgende:

“I take one photo of the canal. It is almost the same. The women empowerment helped me a little bit and what we are doing here helped me a little bit, because I was so stressfull, I was so really... I was so depressed, I was so confused about life. When I join when I come here, I saw many people here, and when I see them, I can greet them, I can hug them, they can greet me. All time I can go and say what is wrong. Somebody can tell me it would be OK. So that is what I enjoy here, because I met more people.”

Afbeelding 4.7: Foto deelnemer cursus Weerbaarheid

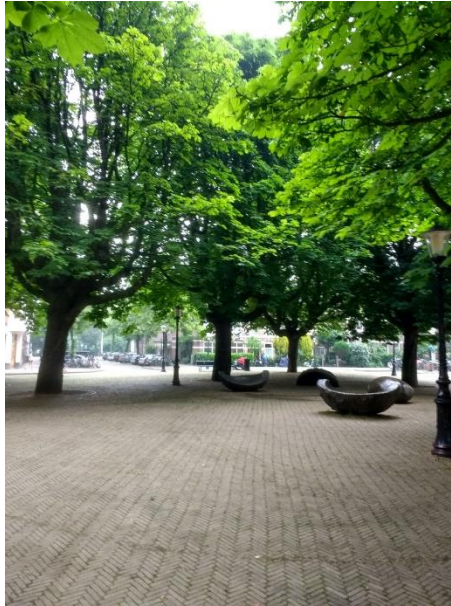

Afbeelding 4.8: Foto deelnemer cursus Weerbaarheid

Na de toelichting van de opdracht zijn de deelnemers blijkbaar met elkaar op stap gegaan en hebben zij na overleg beiden een foto gemaakt van de rondvaartboot. De deelnemers hebben duidelijk nagedacht over de foto en de betekenis die zij eraan hebben toegekend. Echter bestaat de kans wel dat de deelnemers elkaar hebben beïnvloed doordat ze hebben overlegd. Desondanks wordt eveneens door andere deelnemers bevestigd dat deelname aan de cursus heeft geleid tot een (groter) sociaal netwerk. Tijdens de focusgroep zijn andere deelnemers namelijk verder ingegaan op het concept sociaal netwerk.

Door het ontmoeten van andere deelnemers met vergelijkbare problematiek voelen de deelnemers zich beter, raken zij geïnspireerd door elkaars verhalen en raken zij gemotiveerd om verder na te denken over de toekomst. Daarnaast bestaat vooral onder de vrouwelijke deelnemers een grote behoefte aan een gemeenschapsgevoel. Zij willen bij anderen steun en hoop voor de toekomst vinden. Daarnaast willen zij hun verhaal kwijt kunnen. Een van de deelnemers van de cursus Weerbaarheid heeft de foto in afbeelding 4.9 meegenomen naar de focusgroep. Voor haar staan de bomen op de foto voor het samenzijn met anderen, waarbij de kleur groen haar deed denken aan de energie en de moed die ze krijgt van de andere deelnemers om haar heen. Ze vertelt het volgende hierover:

“Moving, talk with people and to do something give me energy. There is hope. It gives hope.”

Afbeelding 4.9: Foto deelnemer cursus Weerbaarheid

Het vinden van steun en hoop voor de toekomst bij anderen is eveneens duidelijk naar voren gekomen in een observatie tijdens de cursus Psychosociale Ondersteuning. Gedurende de cursus vielen twee deelnemers op: een van hen was bescheiden en sprak alleen wanneer haar iets gevraagd werd, terwijl een andere deelnemer graag aan het woord was en heel open was over haar verhaal. Opvallend was dat gedurende de cursus een dynamiek ontstond tussen deze twee deelnemers waarbij de ene deelnemer de ander probeerde te motiveren en inspireren door haar eigen verhaal te vertellen in de groep. Deze dynamiek kwam eveneens terug in de collage die werd gemaakt. Zo had de bescheiden en stille deelnemer een afbeelding van een vlinder geplakt op haar collage, wat stond voor verandering (zie afbeelding 4.6):

“Yeah, so I believe with time I will be able to learn step by step, with time things will go right, I believe that. It’s a process.”

Beide deelnemers leggen duidelijk een verband met hoop. Het contact met andere mensen geeft hen hoop om verder te denken over hun situatie en deze te verbeteren. De behoefte aan een sociaal netwerk komt ook naar voren uit de data van het intakeformulier van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Een groot deel van de deelnemers geeft aan graag nieuwe mensen willen te leren kennen door deelname aan de cursus van het PAO.

Zelfbeeld

Een van de beoogde output-factoren van het PAO is een beter zelfbeeld van de deelnemers. Uit de verzamelde data blijkt dat deelnemers zich zekerder zijn gaan voelen als gevolg van de cursussen. Een aantal deelnemers van de cursus Weerbaarheid geeft aan het gebruik van openbaar vervoer of in contact staan met onbekenden voorheen als onprettig te ervaren. Een van de deelnemers geeft aan zich nu veiliger te voelen in openbare ruimten zoals in de metro of tram:

“Before the course, when somebody is coming, you are afraid now I’m not more. I know understand that I can protect myself. I feel more self-confident.”

De cursus Weerbaarheid leert deelnemers zichzelf te verdedigen. Ze weten wat ze moeten doen in onveilige en onprettige situaties. Een deelnemer vertelt hier het volgende over:

“Yeah I liked the self defence. Now I did know how to defence. Now I can defend myself. Thats a good feeling”

De toename van het zelfvertrouwen wordt ook door een andere deelnemer bevestigd. De deelnemer laat de foto van afbeelding 4.10 zien. Het is een foto van de ingang van het pand waar de cursus Weerbaarheid wordt gegeven. De deelnemer geeft aan dat zij een foto wilde maken van de trappen bij de metro, maar dat de afstand te groot was om erheen te lopen. Om deze redenen heeft ze een foto gemaakt van de trap voor de ingang van het pand. De betekenis van de foto vindt de deelnemer lastig toe te lichten, omdat ze niet precies weet hoe ze haar gevoel en emotie moet verwoorden. Tijdens de focusgroep is haar de ruimte gegeven door een stilte te laten vallen, waarna de deelnemer haar foto begon toe te lichten. De deelnemer geeft aan een bijzondere herinnering te hebben aan de ingang van de metro en vertelt het volgende:

“Yeah I have taken this photo just to think where I was coming from. Just to remember myself. This is the place where I come to selfdefence. I just want to know and remember where I go to strength myself a litle bit”.

Afbeelding 4.10: Foto deelnemer cursus

Daarnaast heeft deze cursus deelnemers geleerd te ontspannen. Zo geeft een aantal deelnemers aan dat ze hebben geleerd hoe ze zowel hun hoofd als hun lichaam kunnen ontspannen. Een van de deelnemers heeft geprobeerd ontspanning te representeren door een foto te maken van de natuur (afbeelding 4.11). Over deze foto vertelt zij het volgende:

“I take a photo near to the water and of the boats. I saw this place is very nice for relaxation. In this course we do relaxation and self defence. This place is I think being relax in my mind”.

Afbeelding 4.11: Foto deelnemer cursus Weerbaarheid

Bij de deelnemers van de cursus Psychosociale Ondersteuning wordt een eenzelfde beeld verkregen. Tijdens de cursus hebben deelnemers geleerd over stress:

“I learned about stress and what stress do to our body and how it affect us physically and mentally and what to do. I learned a lot and I also know how to overcome it.”

Daarnaast hebben zij stilgestaan bij hun sterke en zwakke punten om vast te stellen hoe zij hun sterke punten kunnen versterken en gebruiken. Een van de deelnemers vertelt over de boodschap die ze in deze cursus heeft meegekregen:

“When they do this course they can pass a message to them. So they can also yeah... feel better or feel relax. So they can be more courageous.”

Bij de deelnemers van de cursus Tuinieren komen de aspecten zelfvertrouwen en zelfbeeld nauwelijks voor. Zij spreken vooral over het opdoen van kennis en ontwikkelen van vaardigheden met betrekking tot het vak Tuinieren. Ook geven zij aan het prettig te vinden om nuttig bezig te zijn. Hierbij is echter niet gesproken over zelfvertrouwen.

Dit verschil kan mogelijk verklaard worden door de inhoudelijke verschillen van de cursussen. De cursussen Weerbaarheid en Psychosociale Ondersteuning zijn gericht op het ontwikkelen van het individu, waarbij de deelnemers en hun persoonlijke ontwikkeling de kern vormen van de cursus. Uit de data blijkt dat er mogelijk een link bestaat tussen de kennis die de deelnemers gedurende de cursussen Weerbaarheid en Psychosociale Ondersteuning hebben opgedaan en de groei in hun zelfvertrouwen. De cursus Tuinieren is veelal gericht op het vak tuinieren en de technieken die men daarbij kan toepassen. Uit de data blijkt dan ook geen verband tussen de kennis en vaardigheden die opgedaan worden tijdens deze cursus en het zelfvertrouwen van de deelnemers.

Naast de toegenomen zelfvertrouwen komt het concept *empowerment* terug onder de deelnemers. Een van de deelnemers heeft een foto meegenomen van een ijzeren deur met bloemen (zie afbeelding 4.12). Ze geeft aan dat het sterke ijzer voor haar de betekenis heeft van empowerment en kracht, waarbij de bloemen de vrouw symboliseren. Ze geeft aan dat ze hierin zichzelf kan herkennen en dat dit mede het resultaat is van de cursus Weerbaarheid. Ze vertelt het volgende over de foto:

“This is very feminine and very strong. And behind you can see the light. And the two colors that for me means is the something that you can walk from the muur go to the behind of it to get something else. We can get there and achieve it.”

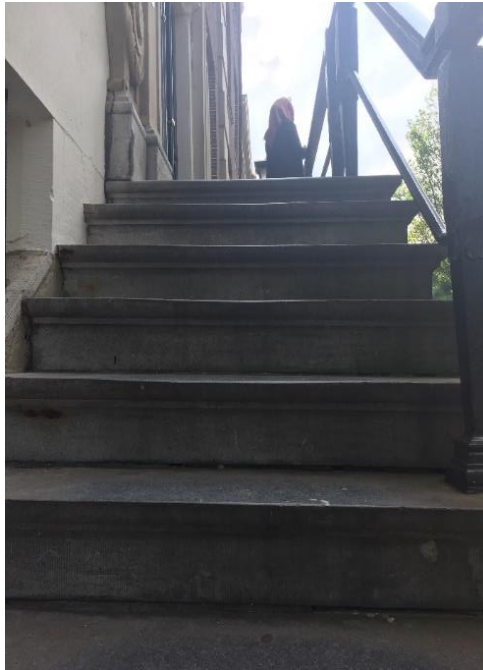
Afbeelding 4.12: Foto deelnemer cursus Weerbaarheid

Tegelijkertijd leidt deze foto tot een gesprek tussen de deelnemers over de positie van de vrouw. Blijkbaar leeft dit onderwerp onder de ongedocumenteerde vrouwen. Terwijl de deelnemers tijdens de bespreking van de overige topics rustig waren en naar elkaar luisterden, valt op dat deelnemers bij dit onderwerp hevig knikken en graag hun eigen verhaal hierover kwijt willen. Zo vertelt een van de deelnemers het volgende:

“In general women have to know how to self defence how to relax, because the women have so many functions in life and so many responsibilities and relaxing is important for good decision. The women is really the basic of the society and has to be strong in the house.”

De deelnemers zijn bewust van de kwetsbare positie van de vrouw en zien cursussen zoals Weerbaarheid als een mogelijkheid om de krachten van de vrouw te versterken. Zo vertelt een van de deelnemers:

“This photo I like this because is the way we are trying to do here always. The women to be always up. Just step by step.” (zie afbeelding 4.13)

Afbeelding 4.13: Foto deelnemer cursus Weerbaarheid

Ook in de cursus Psychosociale Ondersteuning komt het concept *empowerment* naar voren. Een van de deelnemers geeft aan dat de cursus voor haar een bevestiging is geweest dat ze op juiste weg is en dat dit haar motiveert om verder te gaan:

“My mind is determined I have the see you know. So I know that I am going to achieve my goal. So I walk very hard for it.”

Middels de cursussen worden de deelnemers versterkt als persoon en krijgen zij het gevoel dat zij een volwaardige plek hebben in de samenleving. Terwijl de ene deelnemer dit merkt door een toename van het gevoel van persoonlijke controle, ontwikkelt de ander bepaalde vaardigheden en inzichten. Dit leidt bij de deelnemers tot vaardigheden die hun invloed op relevante gebeurtenissen en situaties vergroot. Op deze manier is een beter zelfbeeld van de deelnemers van het PAO duidelijk te herkennen.

Toekomstbeeld

Binnen het concept toekomstbeeld zijn er grote verschillen te zien tussen deelnemers. Veel deelnemers geven aan dat de cursus hen kracht, kennis en motivatie geeft, maar geen concreet toekomstbeeld. Een aantal deelnemers denkt echter dat de cursus heeft bijgedragen aan hun toekomst. Zij menen dat de cursus kan helpen bij hun zoektocht naar vrijwilligerswerk of een baan.

Wanneer aan de deelnemers van de cursus Tuinieren de vraag wordt gesteld wat zij met de opgedane kennis en vaardigheden hopen te bereiken, geven zij aan dat zij niet denken dat ze de opgedane kennis en vaardigheden kunnen benutten in een baan. Zij denken de opgedane kennis en vaardigheden vooral in het privéleven te kunnen gebruiken als ze later een eigen tuin of balkon hebben. Dit antwoord wordt vooral gegeven door de deelnemers die sinds een aantal jaar (variërend tussen een en drie jaar) in Nederland verblijven. Dit komt ook terug in de collages van deze deelnemers, waarin verschillende thema's van het vak tuinieren terugkomen (zie afbeelding 4.1 en 4.2). Een van de deelnemers verblijft al elf jaar in Nederland en geeft aan de opgedane kennis en vaardigheden juist wel te willen benutten bij de zoektocht naar een baan. Zo vertelt hij het volgende:

“Actualy I am working in bicycle repaire every day 2 or 3 hours. I do it nearly one year. Today I was also there. Damage bicycle I fix it. Somebody have to pay me and also in the winkel I get 5 or 10 euro.”

Deze deelnemer heeft in plaats van een collage een tekening gemaakt van een pauw (afbeelding 4.14). Hij wijst naar de veren en vertelt dat die staan voor de kennis en vaardigheden die iemand heeft. Hierbij geeft hij aan dat ontwikkeling en dat het opdoen van kennis en vaardigheden van belang is omdat dit altijd van pas kan komen in het leven.

Afbeelding 4.14: Tekening deelnemer cursus Tuinieren

Dit verschil tussen de deelnemers is opvallend. Het verschil tussen de antwoorden van de deelnemers op de vraag ‘Wat hoop je met de opgedane kennis en vaardigheden te bereiken?’ kan mogelijk worden verklaard door de duur van het verblijf in Nederland en de status van het verblijfsproces. De deelnemer die al elf jaar in Nederland verblijft, heeft het Nederlandse systeem goed leren kennen en weet hoe hij zich als ongedocumenteerde kan redden in Nederland. Hij heeft een ‘overlevingsstrategie’ ontwikkeld die bestaat uit het uitvoeren van werk met de kennis en vaardigheden die hij bezit om zo te voorzien in zijn basisbehoeften. Hij weet dus dat het opdoen van kennis en vaardigheden over het vak tuinieren mogelijk van pas kan komen in de toekomst.

Uit de data van het intakeformulier blijkt dat de deelnemers die sinds een aantal jaar in Nederland zijn, in afwachting verkeren van het verloop van de Dublin-claim. Dit houdt in dat zij al eerder in een Dublinland¹ een asielverzoek hebben ingediend en hierdoor geen asielverzoek in Nederland kunnen indienen. Zij zijn in afwachting van het verloop van de Dublin-claim, waarna zij in Nederland een asielverzoek kunnen indienen. Zij hebben waarschijnlijk op dit moment in geringe mate kennis van het Nederlandse systeem en richten zich voornamelijk op het verloop van de Dublin-claim en het opnieuw indienen van een verzoek in Nederland. Hierdoor hebben zij nog geen plan voor hun toekomst.

Eenzelfde beeld komt terug in de cursus Psychosociale Ondersteuning. Een van de deelnemers geeft aan dat ze eindelijk haar leven als een ‘normaal’ persoon kan leiden. Ze woont al vijf jaar in Nederland, heeft een zelfstandige woonruimte en een baan. Een ander deelnemer die sinds een jaar in Nederland is, geeft aan dat ze nog niet in staat is om over de toekomst te denken. Ze verwijst naar de vlinder uit de collage (afbeelding 4.6) en geeft aan dat ze nog in het begin van het proces verkeert. Ze vergelijkt dit proces met de metamorfose van de vlinder. Zo vertelt ze:

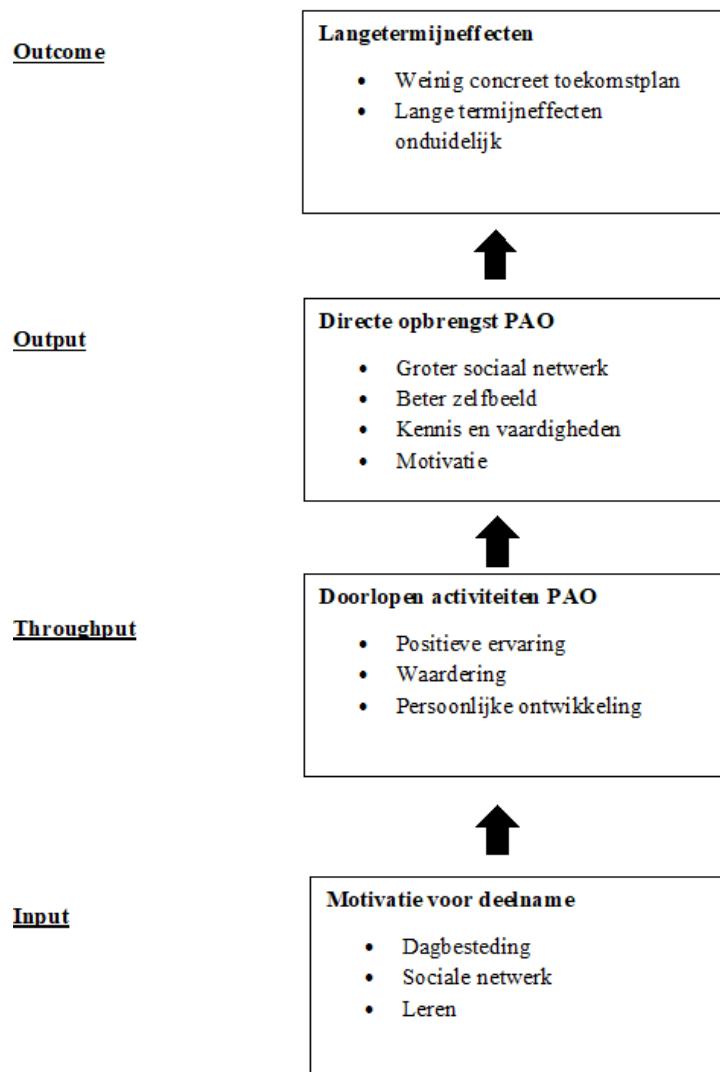
“Well like for me for now I need a lot of professional help. Because for me it is still new. All I am going through I wasn’t expecting. So there’s too much confusion, so first I need professional help.”

Een groot deel van de deelnemers vindt het lastig om antwoord te geven wanneer wordt gevraagd wat de cursus voor hen heeft bijgedragen voor de toekomst. De deelnemers beginnen te piekeren, kijken weg of zeggen dat ze geen toekomst zien. Uit de data blijkt dat de huidige situatie hun nog onvoldoende de mogelijkheid heeft gegeven om over de toekomst na te denken. Dit komt door factoren als de woonsituatie, stress, et cetera. Een enkeling geeft wel aan hoop te hebben voor de toekomst. Slechts een klein deel weet concrete aspecten van de cursus te benoemen die hen daadwerkelijk heeft geholpen of zal helpen bij hun toekomst. Ditzelfde beeld wordt verkregen uit de data van het intakeformulier van het

¹ Dublinlanden zijn alle Schengenlidstaten en enkele andere landen die de Dublinverordening hebben ondertekend. De Dublinverordening is een Europese Verordening. Hierin staat beschreven hoe kan worden bepaald welk land verantwoordelijk is voor de behandeling van een asielverzoek.

ASKV/Steunpunt Vluchtelingen, waarin een groot deel van de deelnemers aangeeft dat de toekomst voor hen onduidelijk is.

De bevindingen uit deze paragraaf kunnen naast de door Van Vorselen (2018) opgestelde Theory of Change van het PAO worden gelegd. Op deze wijze ontstaat een overzicht van de mate waarin de veronderstelde effecten uit de Theory of Change in de praktijk te herkennen zijn. In figuur 4.1 is het beeld weergegeven van de wijze waarop deelnemers het PAO ervaren. Daarbij is gebruikgemaakt van de in dit onderzoek vergaarde data. Uit dit overzicht blijkt dat de veronderstelde outcome-factoren in de praktijk lastig waarneembaar zijn.

Figuur 4.1: Overzicht Theory of Change volgens deelnemers PAO

4.2 Vergelijking klassieke en creatieve onderzoeksmethoden

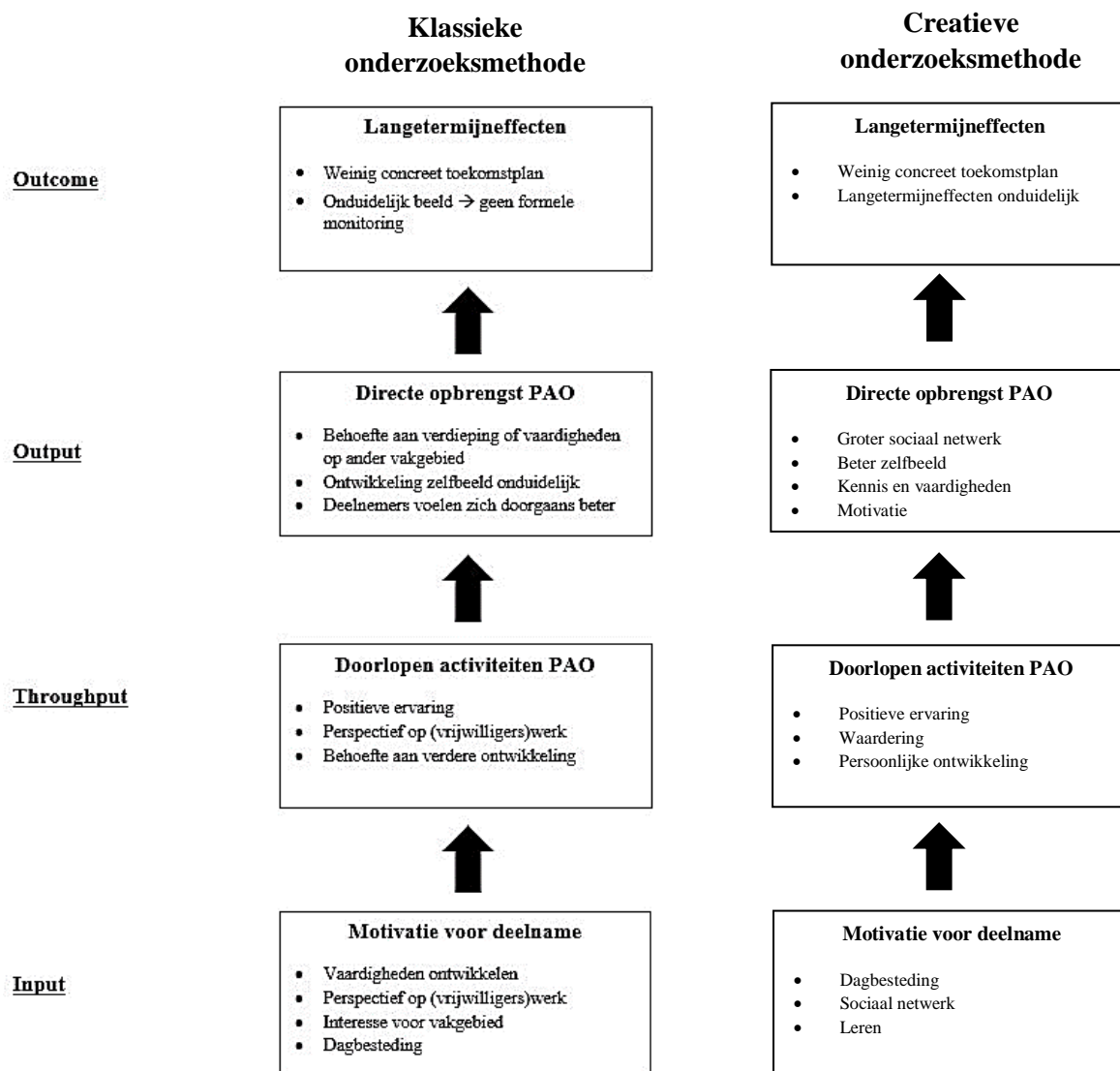
In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk wordt de tweede empirische deelvraag beantwoord: *‘Welke resultaten vloeien voort uit de vergelijking van de resultaten van de evaluaties gevoerd middels creatieve en klassieke onderzoeksmethoden?’* De vergelijking is gebaseerd op de bevindingen uit paragraaf 4.1 en de bevindingen uit het onderzoek van Van Vorselen (2018). Op deze wijze wordt getracht inzicht te verschaffen in de resultaten van creatieve onderzoeksmethoden ten opzichte van klassieke

onderzoeksmethoden, en wat de meerwaarde is van het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden in onderzoek naar ongedocumenteerden.

4.2.1 Resultaten

Middels de vergelijking wordt inzicht verkregen in de resultaten van beide onderzoeksmethoden. Zo wordt duidelijk wat de creatieve onderzoeksmethode oplevert ten opzichte van de klassieke onderzoeksmethode, en of het gebruik van de creatieve onderzoeksmethode een meerwaarde heeft voor de evaluatie. De resultaten brengen in beeld wat de onderzoeksmethoden opleveren, en of andere of meer inzichten worden verkregen ten opzichte van elkaar.

De bevindingen uit de vorige paragraaf kunnen naast het door Van Vorselen (2018) opgestelde overzicht van veronderstelde effecten uit de Theory of Change worden gelegd. Op deze wijze worden de resultaten van de twee onderzoeksmethoden naast elkaar gelegd en vervolgens per component geanalyseerd. In figuur 4.4 is het beeld weergegeven van de wijze waarop deelnemers het PAO ervaren volgens de klassieke onderzoeksmethode en de creatieve onderzoeksmethode.

Figuur 4.4: Overzicht Theory of Change volgens deelnemers PAO geput uit de bevindingen van de klassieke onderzoeksmethode en creatieve onderzoeksmethode

De motivatie voor deelname aan het PAO toont overeenkomsten. In beide evaluaties komen dagbesteding en leren (persoonlijke ontwikkeling) naar voren. ‘Interesse in het vakgebied’ en ‘perspectief op (vrijwilligers)werk’ wordt zelden benoemd door de respondenten van de creatieve evaluatie, terwijl in de klassieke evaluatie dit een van de meest genoemde redenen is voor deelname aan de cursus van het PAO. Dit verschil kan mogelijk verklaard worden door de inhoudelijke verschillen tussen de cursussen en leerwerktrajecten die zijn geëvalueerd. In de klassieke evaluatie ligt de focus op leerwerktrajecten, waarbij vakinhoudelijke kennis wordt opgedaan. Bij de creatieve evaluatie ligt de nadruk op cursussen waarbij het individu en persoonlijke ontwikkeling centraal staan. Hieruit vloeit logischerwijs voort dat de twee redenen ‘interesse in het vakgebied’ en ‘perspectief op (vrijwilligers)werk’ niet zijn benoemd gedurende de creatieve evaluatie. Daarnaast is opvallend dat in de bevindingen van de klassieke evaluatie ‘het vergroten van een sociaal netwerk’ niet terugkomt als een van de redenen voor deelname aan het PAO, terwijl dit een veelvuldig benoemd aspect is in de creatieve evaluatie. Alles overziend kan gesteld worden dat uit de twee evaluaties blijkt dat de motivatie van deelnemers aan het PAO veelal overeenkomt met de doelstellingen van ASKV/Steunpunt Vluchtelingen voor het PAO. De intakegesprekken hebben hierop een grote invloed. Tijdens de intake worden de wederzijdse verwachtingen duidelijk gemaakt, op basis waarvan de deelnemers worden geselecteerd. Dit duidt erop dat de intakegesprekken van het PAO leiden tot een succesvolle selectie van deelnemers.

Ook de throughput die voortvloeit uit de twee onderzoeksmethoden vertoont overeenkomsten. Uit beide evaluaties komt naar voren dat de deelnemers het PAO waarderen en er een positieve ervaring aan overhouden. Daarnaast is persoonlijke ontwikkeling een van de duidelijke throughput-factoren.

Verschillen tussen de twee onderzoeksmethoden doen zich voor bij de analyse van de output van het PAO. Uit de klassieke evaluatie van Van Vorselen (2018) blijken de directe opbrengsten van het PAO ‘een beter welzijn’ en ‘behoefte aan verdieping of vaardigheden op een ander vakgebied’. De ontwikkeling van het zelfbeeld van de deelnemers blijft echter onduidelijk. Er worden een aantal uitspraken gedaan met betrekking tot het zelfvertrouwen en een sociaal netwerk. Deze blijven echter voorzichtig en zijn door Van Vorselen (2018) niet opgenomen in het overzicht van figuur 4.4. Het gaat om de volgende uitspraken:

“Wat enkele deelnemers wel aangeven, is dat het PAO ze meer zelfvertrouwen heeft gegeven. Hierin blijkt onder meer het mee te spelen dat sommige deelnemers zich voor deelname aan het PAO in een sociaal isolement bevonden.” (Van Vorselen, 2018, p. 56)

“Door het ontmoeten van andere deelnemers, die een vergelijkbare problematiek kennen, voelen zij zich beter. Daarnaast geven verschillende deelnemers geven aan dat de dagbesteding die het PAO biedt hen helpt om uit de dagelijkse sleur te komen.” (Van Vorselen, 2018, p. 56)

Waarschijnlijk zorgde de *survey* voor onvoldoende data om over het zelfvertrouwen en het sociale netwerk van de deelnemers harde uitspraken te doen. De creatieve methode duidt juist op ontwikkeling van de deelnemers op een aantal van deze punten, zoals sociaal netwerk, zelfbeeld, kennis en vaardigheden en motivatie. Dit kan op twee manieren verklaard worden. Een eerste verklaring is dat respondenten door de creatieve onderzoeksmethode de mogelijkheid hebben gekregen om topics aan te halen die mogelijk in een gestandaardiseerd interview niet aan bod zouden komen. Bovendien heeft de onderzoeker bij de creatieve methode de ruimte om door te vragen op deze topics. Dit blijkt eveneens uit het interview met de onderzoeker van het onderzoeksbureau MAD Impact. Zij geeft aan dat een creatieve onderzoeksmethode het mogelijk maakt om respondenten diep te bevragen. Daarnaast benoemt zij dat het door flexibiliteit van de aanpak mogelijk is om op de situatie in te spelen, bijvoorbeeld wanneer respondenten weerstand tonen. Een tweede verklaring voor het verschil in resultaten van beide onderzoeken is dat deze het gevolg zijn van de inhoudelijke verschillen tussen de onderzochte cursussen en leerwerktrajecten.

Tot slot blijkt uit de analyse dat er overeenkomsten zijn in de *outcome* van beide onderzoeksmethoden. Uit beide evaluaties komt naar voren dat deelnemers na het volgen van een cursus of leerwerktraject geen concreet toekomstplan hebben en dat de langetermijneffecten van het PAO op de deelnemers onduidelijk is. Het is dus niet geheel duidelijk wat de link is tussen de output-factoren zelfvertrouwen, groter netwerk en toegenomen vaardigheden en outcome-factoren als meer grip op het eigen leven en een concreter toekomstperspectief. Van Vorselen (2018) geeft hiervoor als mogelijke verklaring dat deelnemers bij het PAO vooral aan de leerwerktrajecten denken, terwijl het werken aan toekomstperspectief vooral aan bod komt tijdens de cursus Toekomstoriëntering en het coachingstraject van het PAO. De creatieve evaluatie heeft zich gericht op cursussen waarbij het individu en persoonlijke ontwikkeling centraal staan. Ondanks deze focus kunnen vanuit deze evaluatie geen harde uitspraken gedaan worden over een verbeterd toekomstbeeld van de deelnemers. Enkele deelnemers geven aan dat ze de kennis en vaardigheden die zij hebben opgedaan middels de cursus kunnen benutten voor hun toekomst en dat de cursus hen een bevestiging heeft gegeven over hun huidige toekomstplan. Zoals in de analyse van de data werd toegelicht, betreft dit voornamelijk de deelnemers die reeds vijf jaar of langer in Nederland verblijven. De verblijfsduur van een deelnemer heeft mogelijk effect op het al dan niet hebben van een toekomstplan en de invloed van een cursus op dit toekomstplan. Deze verklaring kan echter onvoldoende bevestigd worden door de data.

Uit beide evaluaties blijkt dat de langetermijneffecten van het PAO onduidelijk zijn. Het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen heeft de ontwikkeling van de deelnemers na afloop van deelname aan het PAO onvoldoende gemonitord. Dit heeft ertoe geleid dat het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen geen beeld heeft van de ontwikkeling van de deelnemers en de langdurige effecten van het PAO op de deelnemers. Dit punt wordt tevens benoemd door Davies (2001). Davies (2001) ziet de afwezigheid van informatie en adequate monitoringsystemen als een probleem dat ten grondslag ligt aan het onvoldoende

kunnen aantonen van de positieve effecten van een ngo. Het ontbreken van informatie en adequate monitoringssystemen die gegevens bevatten over de input, throughput en output is volgens Davies (2001) de reden waarom ngo's niet weten welke effecten hun interventies hebben. Uit de analyse van beide evaluaties blijkt dit dan ook dat dit punt inderdaad speelt bij de evaluatie van het PAO.

Resultaat	Overeenkomstig	Verschillend
Input	✓	
Throughput	✓	
Output		✓
Outcome	✓	

Figuur 4.5: Overzicht resultaten vergelijking klassieke en creatieve onderzoeksmethoden

In figuur 4.5 zijn de bevindingen uit de analyse weergegeven. Per component van de Theory of Change is aangegeven of er overeenkomsten of verschillen zijn tussen de bevindingen van de klassieke en creatieve onderzoeksmethoden. Uit de analyse blijkt dat er vooral overeenkomsten zijn tussen de bevindingen van de twee onderzoeksmethoden. De bevindingen van Van Vorselen (2018) met betrekking tot de input, throughput, output en outcome van de Theory of Change van het PAO, lijken met de evaluatie in dit onderzoek nogmaals bevestigd te worden. De impliciete en expliciete aannamen van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen over het PAO kunnen op basis van de resultaten van beide evaluaties bevestigd worden. Dit betekent dat de sociale interventie die het ASKV-Steunpunt Vluchtelingen met het PAO beoogt, daadwerkelijk functioneert.

De bevindingen van dit onderzoek vullen de bevindingen van het onderzoek van Van Vorselen (2018) aan. Uit de vergelijking van de resultaten van beide onderzoeksmethoden vloeit voort dat er verschillen zijn in de output-factor van de Theory of Change van het PAO. Uit de bevindingen van de evaluatie middels creatieve onderzoeksmethoden vloeien een aantal extra bevindingen voort met betrekking tot de output van de Theory of Change van het PAO ten opzichte van de evaluatie uit het onderzoek van Van Vorselen. Mogelijk slaagde de survey er niet in om deze bevindingen te doen, terwijl *participatory photography* en *collage making* hierin juist wel zijn geslaagd. De creatieve onderzoeksmethoden zijn een aanvulling geweest voor de bevindingen die voortvloeien uit de klassieke onderzoeksmethode. Dit betekent dat de twee onderzoeksmethoden als onderdeel van triangulatie ingezet kunnen worden en elkaar versterken.

Het gebruik van een survey levert volgens Van Vorselen (2018) geen harde data op, waarop uitspraken gebaseerd kunnen worden. Het ontbreken van harde data maakt dat achterliggende motieven lastig worden achterhaald, waardoor de vragen en antwoorden oppervlakkig blijven. Er is immers geen mogelijkheid tot doorvragen. De survey slaagt erin om voldoende data over concrete concepten, zoals leeftijd, geslacht en woonsituatie. Daarnaast slaagt de survey erin data te verzamelen met betrekking tot onderwerpen als zorgafname, leerdoelen en motivatie van de deelnemers van het PAO. De

achterliggende motieven blijven echter onduidelijk. Daarnaast lijken abstracte aspecten als empowerment en een toekomstbeeld lastig te meten.

Uit de verzamelde data van dit onderzoek blijkt dat participatory photography en collage making de survey aanvullen door meer diepgang te bieden. Creatieve onderzoeksmethoden geven de deelnemers van het PAO meer ruimte. In tegenstelling tot de survey worden geen vooraf opgestelde concepten bevraagd, maar krijgen de deelnemers de ruimte om hun verhaal te doen aan de hand van de foto's of de collage. Deze methode zorgt ervoor dat data wordt verkregen vanuit het perspectief van de deelnemer, waar de onderzoeker niet te allen tijde voldoende inzicht in heeft. Bovendien levert het reflecteren op het beeldmateriaal topics op die in een klassieke survey niet worden benoemd. Gedurende de focusgroepen kwam het regelmatig voor dat de respondenten met behulp van de afbeeldingen of foto's bepaalde topics aanhaalden die niet waren opgenomen in de topiclijst van de onderzoeker. Daarnaast zorgde het beeldmateriaal van de respondenten voor het achterhalen van relevante en interessante inzichten met betrekking tot het PAO. Ook uit het interview met een onderzoeker uit dit onderzoeksveld blijkt dat creatieve onderzoeksmethoden meer diepte bieden en respondenten door middel van voorbeelden toelichting geven op zaken vanuit hun eigen perspectief. Op deze wijze wordt aandacht gegeven aan de *lost voices* van de deelnemers. Daarnaast is er ruimte voor doorvragen, wat het mogelijk maakt de motieven achter de antwoorden te achterhalen.

Flexibiliteit blijkt bij onderzoek onder deze doelgroep van groot belang. Zo geeft de onderzoeker het volgende aan:

“Informatie verzamelen bij deze doelgroep is lastig. In korte tijd het vertrouwen winnen van mensen en informatie loskrijgen over een thema dat heel delicaat is... PAO is niet delicaat, maar samenhangende onderwerpen zijn vaak moeilijk om te vertellen. Dat komt niet snel van de grond.”

Creatieve onderzoeksmethoden geven de onderzoeker de mogelijkheid om het onderzoek flexibel uit te voeren. Gedurende de evaluatie van het PAO kwam dit duidelijk naar voren. Een enkele keer was het voor de onderzoeker onduidelijk of de respondenten bereid waren om deel te nemen aan de evaluatie en bereid waren hun ervaring met het PAO te delen. Zo werd de eerste evaluatie afgenomen door middel van participatory photography. Tijdens de eerste focusgroep wisten de respondenten wisten na toelichting van de opdrachten voldoende foto's te maken en hierover een toelichting te geven. Het tegengestelde deed zich echter voor bij de overige twee focusgroepen. Deze respondenten toonden geen bereidheid om mee te werken, ondanks dat ze aangaven de opdracht begrepen te hebben. Een verklaring voor dit gedrag heeft de onderzoeker niet gevonden. De onderzoeker heeft op de houding van de respondenten ingespeeld door hen de mogelijkheid te geven deel te nemen aan de evaluatie middels collage making. Hierna toonden de respondenten wel bereidheid om mee te werken. Butler-Kiber (2008) benoemt collage making als een laagdrempelig onderzoeksmethode: knippen en plakken zijn basisvaardigheden die al vroeg in het leven worden ontwikkeld en horen bij ieders repertoire, waardoor

het een toegankelijke onderzoeksmethode is. Mogelijk is dit een verklaring voor de bereidheid van de respondenten om middels deze methode deel te nemen aan de evaluatie.

Daarnaast speelt volgens de onderzoeker van het onderzoeksbureau MAD Impact context een belangrijke rol. De vorm van de cursus kan invloed hebben op de evaluatiemethode, omdat de meeste evaluaties aansluitend op de cursus plaatsvinden. De onderzoeker van het onderzoeksbureau MAD Impact geeft aan dat bij een cursus waarin veel zelfstandig wordt gewerkt, de respondenten beter individueel geïnterviewd kunnen worden. Bij een cursus waar veel wordt samengewerkt is een gezamenlijk interview of focusgroep mogelijk omdat er een groepsdynamiek is onder de deelnemers. Door de flexibiliteit die creatieve onderzoeksmethoden bieden, wordt niet alleen rekening gehouden met de behoefte van de onderzoeker, maar wordt eveneens ingespeeld op de behoeften en wensen van de respondenten. Zij krijgen de mogelijkheid om deel te nemen aan het onderzoek op een manier die zij als prettig ervaren.

Hoofdstuk 5: Conclusie

In dit hoofdstuk wordt een koppeling gemaakt tussen de context, het theoretisch kader en de empirische bevindingen. Op deze wijze wordt antwoord gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek: *‘Wat levert het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden op ten opzichte van klassieke onderzoeksmethoden in onderzoek naar ongedocumenteerden en heeft het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden een meerwaarde voor het onderzoek?’* In dit hoofdstuk worden conclusies getrokken op basis van de bevindingen uit hoofdstuk 4 van dit onderzoek. Allereerst worden de klassieke en creatieve onderzoeksmethoden geanalyseerd, waarna aanbevelingen worden geformuleerd voor het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

5.1 De resultaten van creatieve onderzoeksmethoden

Dit onderzoek is gericht op de evaluatie van het PAO middels creatieve onderzoeksmethoden met als doel het aantonen van de resultaten en meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden. In dit onderzoek zijn twee onderzoeksmethoden uit het Art Based Research gebruikt, namelijk participatory photography en collage making. Dit onderzoek laat zien dat het onderzoek naar ongedocumenteerden complex blijft, ondanks het gebruik van een andere onderzoeksmethode. Duidelijk is dat ongedocumenteerden een onderzoeksdoelgroep vormen waarbij complicaties zich blijven voordoen. Deze worden onder andere veroorzaakt door de diversiteit van de groep. Ongedocumenteerden vormen een heterogene groep met variatie in achtergrond, opleidingsniveau, capaciteiten en levensgeschiedenis. Dit leidt ertoe dat de cursussen verschillende effecten hebben op de deelnemers. Volgens Polzer (2008) zijn ongedocumenteerden een opvallend lastige populatie om onderzoek in uit te voeren, in tegenstelling tot andere populaties die worden onderzocht. Dit komt ook naar voren in het interview met de onderzoeker van het onderzoeksbureau MAD Impact en het onderzoek van Van Vorselen (2018).

Daarnaast zijn de doelen van het PAO, zoals meer grip op het leven en een concreter toekomstbeeld, lastig te meten. Dit wordt versterkt door de diversiteit van de onderzoeksdoelgroep. Volgens Davies (2001) zorgen buitengewoon hoge verwachtingen ervoor dat het bij de evaluatie lastig is om aan te tonen wat de effecten van de interventie daadwerkelijk zijn. Hierdoor blijven conclusies in evaluaties meestal voorzichtig en voorlopig, met als argument dat het moeilijk is om tot definitieve en concrete conclusies te komen (Davies, 2001, p.2). Tot slot geven de deelnemers mogelijk sociaal wenselijke antwoorden omdat zij denken dat hun antwoorden invloed hebben op de diensten die zij krijgen. Door het geven van sociaal wenselijke antwoorden hopen zij betere en meer hulp te krijgen. Polzer (2008) noemt dit de *strategic response*. Dit punt wordt tevens benoemd door Van Vorselen (2018) en de onderzoeker van het onderzoeksbureau MAD Impact.

5.2 De meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden

Duidelijk is dat de doelgroep ongedocumenteerden een lastige onderzoeksgroep is, waarbij zich methodologische complicaties voordoen. De betrouwbaarheid en representativiteit van de evaluatie lijken lastig te waarborgen. Opvallend is dat er een marginaal verschil blijkt tussen de resultaten van

beide onderzoeken. De bevindingen uit de evaluatie van dit onderzoek lijken de bevindingen uit het onderzoek van Van Vorselen (2018) te bevestigen, wat de bevindingen van beide evaluaties versterkt. Via de klassieke methode kan data worden verzameld waarin concrete en abstracte aspecten naar voren komen, als zorgafname, leerdoelen en motivatie van de deelnemers van het PAO. De achterliggende motieven blijven echter onduidelijk. Middels creatieve onderzoeksmethoden slaagt de onderzoeker erin om de respondent dieper te bevragen en achterliggende motieven te achterhalen. Vooral wanneer het gaat om de abstracte aspecten die worden benoemd als toekomstbeeld en empowerment. Zelfstandig gebruik van beide methoden leidt echter tot onvoldoende data om harde uitspraken op te baseren. Zowel in dit onderzoek als in het onderzoek van Van Vorselen (2018) is gebruikgemaakt van triangulatie middels observaties, documentenanalyse en interviews. Creatieve onderzoeksmethoden slagen in het achterhalen van de achterliggende motieven van antwoorden van respondenten, daar waar klassieke onderzoeksmethoden tekortschieten. Andersom leidt het gebruik van klassieke onderzoeksmethoden tot vooral concrete concepten en een aantal abstracte concepten, het achterliggende motief blijft echter onduidelijk. Dit betekent dat creatieve onderzoeksmethoden een goede aanvulling zijn op klassieke onderzoeksmethoden en bevindingen kunnen versterken. In onderzoeken onder ongedocumenteerden of vergelijkbare lastige populaties kan het gebruik van beide onderzoeksmethoden als onderdeel van triangulatie leiden tot rijke data, waarmee harde uitspraken kunnen worden gedaan over de onderzoeksgroep.

Het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden heeft eveneens een meerwaarde vanwege de kenmerken van de onderzoeksgroep. Ongedocumenteerden leven met de angst voor controle. Volgens Bloch (2014) beïnvloedt het leven in de illegaliteit en de daarmee gepaard gaande angst voor autoriteiten de keuzes van ongedocumenteerden wanneer het gaat om het gebruik van openbare ruimten, reizen, werk en sociale interacties. Deze omstandigheden zijn van grote invloed op de gezondheid, maar ook op het dagelijks leven van ongedocumenteerden. Duidelijk is dat ongedocumenteerden een diverse en kwetsbare doelgroep zijn binnen de Nederlandse samenleving. De kenmerken van ongedocumenteerden laten zien dat er behoefte is aan aanpassing tijdens onderzoek. Op dit punt heeft het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden een meerwaarde naast het gebruik van klassieke onderzoeksmethoden. In creatieve onderzoeksmethoden is ruimte voor flexibiliteit tijdens de uitvoering van het onderzoek. De manier waarop respondenten op de onderzoeksmethode reageren, lijkt situationeel. Dit heeft mogelijk te maken met de stress en onzekerheid die zij ervaren in hun privéleven. Creatieve onderzoeksmethoden zorgen ervoor dat de dichotomie tussen de onderzoeker en de respondent steeds vager wordt, en dat zij samenwerken bij de productie van visuele representaties (Banks, 2002). Een gelijkwaardige rol van de respondent in een onderzoek onder een kwetsbare doelgroep als ongedocumenteerden is belangrijk. De flexibiliteit van creatieve onderzoeksmethoden maakt het mogelijk om op de situatie in te spelen en een onderzoeksmethode te hanteren die past bij de wensen en behoeften van de respondenten. Het is dus van belang dat de onderzoeksmethode op de ongedocumenteerden wordt toegespitst en niet andersom.

Een ander kenmerk van ongedocumenteerden is dat deze vaak kampen met taal- en communicatieproblemen. In onderzoek onder ongedocumenteerden is een van de meest voorkomende belemmeringen de taalbarrière tussen de onderzoeker en respondent. Het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden kan hier uitkomst bieden, bijvoorbeeld door beeld in te zetten. Beelden zijn vaak krachtiger dan woorden en kunnen op een andere manier emoties en de betekenis van plaatsen en objecten uiten. Beelden kunnen de respondent in staat stellen zich beter te uiten dan bij een face-to-face-interview. Door het aandachtspunt naar de beelden te verleggen kan het onderzoek door de ongedocumenteerde als minder confronterend worden ervaren omdat de focus niet op de respondent ligt maar op de afbeeldingen.

Hoofdstuk 6: Discussie

In dit onderzoek zijn keuzes gemaakt die implicaties hebben gehad voor het onderzoek en de bevindingen. In dit hoofdstuk wordt een kritische blik geworpen op deze keuzes. Daarnaast vloeien uit de discussie en het onderzoek in zijn geheel een aantal aanbevelingen voort. Deze aanbevelingen kan het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen benutten bij evaluaties van toekomstige projecten.

In dit onderzoek is er sprake van een *single case study*. De focus van het onderzoek ligt op het PAO van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Deze strategie is geschikt voor dit onderzoek omdat het één complexe situatie analyseert waarbij over het onderzochte verschijnsel nog onduidelijkheid bestaat. Dit vraagt om een open en flexibele onderzoeksstrategie. Vanwege de contextgebondenheid is het echter lastig de bevindingen van de onderzochte situatie te generaliseren (Bryman, 2004, p.69). Het onderzoeksonderwerp is niet of nauwelijks uit de context te isoleren. De activiteiten die het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen binnen het PAO uitvoert, kunnen als uniek worden gezien vanwege de focus op activering en toekomstoriëntering. Enkele andere ngo's in Nederland richten zich eveneens op ongedocumenteerden. Zij bevinden zich echter in de beginfase, hebben een andere aanpak en de context verschilt ten opzichte van het PAO in Amsterdam. Daarnaast zorgen de *biases* van Polzer (2008) ervoor dat de verkregen bevindingen niet representatief en generaliseerbaar zijn voor de totale onderzoeksgroep. De respondenten uit dit onderzoek zijn benaderd via het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Dit kan mogelijk *biases* met zich meebrengen zoals de *nationality bias*, *gender bias* en *vulnerability bias*, wat betekent dat de bevindingen mogelijk een vertekend beeld geven van de onderzoeksdoelgroep. Dit ondermijnt de representativiteit en generaliseerbaarheid van de bevindingen. Generaliseerbaarheid is echter geen primair doel van dit onderzoek. De uniciteit van dit onderzoek maakt het mogelijk dat er een beschrijving is gegeven van de resultaten van klassieke en creatieve onderzoeksmethoden bij ongedocumenteerden.

Uit de bevindingen van dit onderzoek blijkt dat het verschil tussen de resultaten van de creatieve en klassieke evaluatie marginaal is. Uit beide evaluaties van de verschillende onderzoeksmethoden komt een overeenkomstig beeld naar voren met betrekking tot de effecten van het PAO. Daarnaast slagen beide onderzoeksmethoden er zelfstandig niet in om voldoende rijke data te verzamelen om uitspraken te doen over de onderzoeksgroep. Om dit probleem te ondervangen, is in dit onderzoek gebruikgemaakt van interviews, gesprekken en observaties als onderdeel van triangulatie. Het toepassen van triangulatie en *thick descriptions* is voor beide onderzoeksresultaten een mogelijke oplossing om aan de hand van de verzamelde data alsnog uitspraken te doen over de onderzoeksgroep.

Polzer (2008) stelt dat ongedocumenteerden een lastige populatie zijn binnen onderzoeken. Bloch (2004) en Sulaiman-Hill & Thompson (2011) bevestigen dit beeld en stellen dat in onderzoeken naar ongedocumenteerden het verantwoorden van methoden en daarmee het verhogen van de betrouwbaarheid en representativiteit een uitdaging blijft. Ook in dit onderzoek kwam dit aspect terug.

De bereidheid van respondenten was af en toe onduidelijk. Daarnaast toonden de respondenten veelal een voorzichtige en gesloten houding, naarmate het gesprek of focusgroep vorderde veranderde deze houding echter enigszins. De houding van de respondenten zorgde soms voor een stroef verloop van de communicatie. De onderzoeker heeft hierop ingespeeld door de gebrekkige communicatie met de respondenten te bespreken en alternatieve mogelijkheden aan te bieden voor deelname aan de evaluatie. Daarnaast is een goede toelichting van de opdrachten belangrijk. De opdracht is zowel schriftelijk als mondeling toegelicht. Tijdens de uitvoering van de opdracht bleek een aantal onduidelijkheden te bestaan. Hierop heeft de onderzoeker ingespeeld door de toelichting van de opdrachten te wijzigen naar aanleiding van de uitvoering van de opdracht door de respondenten van de eerste focusgroep.

Een ander beperking van dit onderzoek zijn de onderdelen van het PAO die zijn geëvalueerd. Het verschil in output kan mogelijk verklaard worden door de inhoudelijke verschillen tussen de leerwerktrajecten en de cursussen. Dit punt is gedurende de analyse benoemd. Van Vorselen (2018) focust zich in zijn onderzoek op de leerwerktrajecten van het PAO. Het gaat hierbij om leerwerktrajecten als een kapperscursus, ICT-webdesign, meubels maken, lassen, fietsen maken en kleding maken. Deze leerwerktrajecten zijn gericht op vakspecifieke vaardigheden en focussen zich op praktijkgerichte beroepen. In dit onderzoek zijn middels creatieve onderzoeksmethoden de cursussen van het PAO geëvalueerd. Deze cursussen zijn gericht op de kwetsbaarheid van ongedocumenteerden, waarbij de focus ligt op het individu en persoonlijke ontwikkelingen. Het gaat hierbij om cursussen als Weerbaarheid en Psychosociale Ondersteuning. In dit onderzoek is de keuze voor cursussen gemaakt wegens praktische redenen. Parallel aan dit onderzoek loopt een onderzoek van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen zelf, waarbij de focus ligt op de leerwerktrajecten van het PAO. Om dubbele benadering van deelnemers en mogelijke weerstand vanuit de deelnemers te voorkomen, is ervoor gekozen om in dit onderzoek de cursussen op te nemen die tijdens de duur van het onderzoek liepen. Bovendien heeft deze keuze ertoe geleid dat dit onderzoek gezien kan worden als een aanvulling op het onderzoek van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen zelf. Het verschil in focus tussen de leerwerktrajecten en cursussen kan dus mogelijk gezorgd hebben voor verschil in de bevindingen tussen de twee onderzoeksmethoden.

Dit onderzoek is een aanvulling op eerdere onderzoeken die zijn uitgevoerd bij het PAO. In een eerder onderzoek is door Van Roekel (2016) een kader van meetindicatoren opgesteld ter evaluatie van het PAO. Vervolgens heeft Van Vorselen (2018) op dit onderzoek voortgebouwd middels een evaluatie van het PAO aan de hand van surveyys, aangevuld door observaties, documentenanalyses en interviews. In dit onderzoek geeft Van Vorselen (2018) aan dat er sprake is van methodologische complexiteit als gevolg van de kenmerken van de doelgroep. Dit onderzoek, voortbouwend op het onderzoek van Van Vorselen (2018), is opgezet als onderdeel van het proces dat dient te leiden naar een methode van evaluatie die past bij de kenmerken van de doelgroep, evenals de visie en het doel van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Met dit onderzoek wordt de methodologische complexiteit nogmaals bevestigd, ondanks het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden. Tegelijkertijd is echter de

meerwaarde van creatieve onderzoeksmethoden als onderdeel van triangulatie in onderzoeken naar ongedocumenteerden aangetoond.

Het advies voor vervolgonderzoek is dan ook om een vergelijkbaar onderzoek uit te voeren, waarbij zowel creatieve als klassieke onderzoeksmethoden worden toegepast. De twee methoden kunnen elkaar versterken. Daarnaast is het van belang dat alle onderdelen van het PAO worden meegenomen en dat gestreefd wordt naar zoveel mogelijk respondenten.

6.1 Aanbevelingen

Vanuit dit onderzoek kunnen een aantal aanbevelingen worden gedaan richting het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen en maatschappelijke organisaties met soortgelijke projecten. Deze aanbevelingen kunnen hen helpen bij de evaluatie van toekomstige projecten.

Allereerst lijkt triangulatie in onderzoeken naar ongedocumenteerden een randvoorwaarde. Het zelfstandige gebruik van zowel klassieke als creatieve onderzoeksmethoden levert onvoldoende data op om uitspraken te formuleren over de onderzoeksdoelgroep. Het combineren van de onderzoeksmethoden en het toetsen van de data kunnen tot voldoende en betrouwbare data leiden, waarop uitspraken gebaseerd kunnen worden. Triangulatie vergroot de betrouwbaarheid van het onderzoek. Mogelijke methoden als onderdeel van triangulatie zijn observaties, documentenanalyses en interviews.

Daarnaast is het goed leren kennen van de respondenten van belang. Hierbij gaat het niet alleen om algemene gegevens van de respondenten, zoals opleidingsniveau, werk en asielprocedure, maar ook om de persoonlijke eigenschappen van de respondent. Het is van belang dat de onderzoeker de respondent leert kennen als persoon. Bepaalde gedragingen of antwoorden van respondenten zijn dan duidelijker en beter te interpreteren door de onderzoeker. Daarnaast leidt het tot een wederzijdse vertrouwensrelatie wat de evaluatie stimuleert, doordat het de weerstand en sceptische houding van respondenten ten opzichte van de ‘onbekende’ onderzoeker vermindert.

Verder is het belangrijk dat deelnemers goed worden gevolgd gedurende de deelname aan en na afloop van de cursus of het leerwerktraject. Vanwege het tijdbestek waarin het onderzoek heeft plaatsgevonden bestonden hiertoe binnen dit onderzoek geen mogelijkheden. De respondenten van de cursus Weerbaarheid zijn alleen gesproken tijdens de evaluatie zelf. De respondenten van de cursussen Psychosociale Ondersteuning en Tuinieren zijn door de onderzoeker gedurende de cursussen van acht weken gevolgd. In dit tijdbestek viel een aantal veranderingen als gevolg van de cursussen op. Om de effecten van het PAO te achterhalen en daarnaast de langetermijneffecten ervan vast te stellen, is het dan ook van belang om deelnemers te volgen gedurende de deelname aan en na afloop van de cursus of het leerwerktraject. De monitoring van deelnemers dient tijdig en adequaat te geschieden, om op deze wijze de evaluatie van het PAO of toekomstige soortgelijke projecten te evalueren.

Tot slot en in lijn met de stellingname van dit onderzoek, wordt het gebruik van creatieve onderzoeksmethoden in onderzoeken naar ongedocumenteerden aangemoedigd. De creatieve onderzoeksmethoden helpen de onderzoeker bij het inspelen op de wensen en behoeften van de respondenten, in tegenstelling tot klassieke onderzoeksmethoden. Dit is voornamelijk van belang vanwege de kenmerken van de onderzoeksdoelgroep.

Hoofdstuk 7: Literatuurverwijzing

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ), (2012). *Recht op menswaardig bestaan. Advies over opvang en bijstand voor niet rechtmatig verblijvende vreemdelingen en rechtmatig verblijvende vreemdelingen zonder recht op voorzieningen*. Den Haag, maart 2012. Geraadpleegd via: <https://acvz.org/wp-content/uploads/2015/05/Advies-ACVZ-NR34-2012.pdf>

Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ), (2018). *Verkenkend onderzoek naar bed, bad, brood voorziening*. Geraadpleegd via: <https://acvz.org/pubs/vooronderzoek-bed-bad-brood/>

ASKV/Steunpunt Vluchtelingen (2016). *Jaarverslag 2015 – Veranderen door doen*. Amsterdam: ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

Banks, M. (2002). Visual research methods. *Indian Folklife*, (9).

Bloch, A. (2004). Survey research with refugees: a methodological perspective. *Policy Studies*, 25(2), 139-151.

Bloch, A. (2014). Living in fear: rejected asylum seekers living as irregular migrants in England. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(10), 1507-1525.

Boeije, H.R. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Boom

Bryman, A, 2012. *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press Inc.

Butler-Kisber, L. (2008). Collage as inquiry. In J. G. Knowles & A. L. Cole (Eds.), *Handbook of the arts in qualitative research* (pp. 265-276). Thousand Oaks, CA: Sage.

Butler-Kisber, L., & Poldma, T. (2010). The power of visual approaches in qualitative inquiry: *The use of collage making and concept mapping in experiential research*. *Journal of Research Practice*, 6(2), Article M18.

Chen, H. (2005). *Practical Program Evaluation. Assessing and Improving Planning, Implementation, and Effectiveness*. Thousand Oaks: Sage.

Connell, J. P., & Kubisch, A. C. (1998). Applying a theory of change approach to the evaluation of comprehensive community initiatives: progress, prospects, and problems. *New approaches to evaluating community initiatives*, 2(15-44), 1-16.

Davis, D. (2008, March). Memoir, fantasy, media analysis: A collage-informed body of experience. *Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association*. New York.

Davies, R. (2001). Monitoring and evaluating NGO achievements. *Arnold Companion to Development Studies*. London: Hodder Arnold Publishers.

Deetz, S. (1996). Crossroads—Describing differences in approaches to organization science: Rethinking Burrell and Morgan and their legacy. *Organization science*, 7(2), 191-207.

Eisner, E. (2008). Art and knowledge. In J. Knowles & A. Cole (Eds.), *Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues* (pp.3-12)

Engbersen, G. B. M., Staring, R., Boom, J. D., Van der Heijden, P. G. M., & Cruyff, M. J. L. F. (2002). *Illegale vreemdelingen in Nederland. Omvang, overkomst, verblijf en uitzetting*. Rotterdam, RISBO

Feuerstein, M.T. (1986) *Partners in Evaluation. Evaluating Development and Community Programmes with Participants*. London: Macmillan.

Gemeente Amsterdam. *Uitgewerkt Uitvoeringsplan Programma Vreemdelingen 2.0*. Amsterdam, 16 februari 2017. Geraadpleegd via <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/volg-beleid/uitvoeringsplan/>

Green, J., & South, J. (2006). *Evaluation : Evaluation*, McGraw-Hill Education.

Heijden, P.G.M. van der, Cruyff, M. & Gils, G.H.C. van (2015). *Schattingen illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen 2012-2013*. Utrecht: Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum.

Herman, J.L., Morris, L.L. and Fitz-Gibbon, C.T. (1987) *The Evaluator 's Handbook*. Newbury Park, CA: Sage.

Hove, G. van (2008). Arts-Based Research: een meer dan noodzakelijke aanvulling voor de sociale wetenschappen. *Momenten*, (3). 24-33

Knowles, J. & A. Cole (2008.), *Handbook of the Arts in Qualitative Research: Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*

Muijsenbergh, M. van den, & Schoevers, M. (2009). Zorg voor ongedocumenteerden. *Bijblijven*, 25(4), 59-64.

Nelen, H. (2008). *Evidence maze; het doolhof van het evaluatieonderzoek*. Maastricht University.

Noordergraaf, M., Geuijen, K., Meijer, A. (2011). *Handboek Publiek Management*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Leavy, P. (2009). Bridging the Art-Science Divide. In *Methods Meets Art. Art-Based Reseach Practice* (pp.253-266). New York: The Guilford Press.

Leun, J. V. D. (2010). *Looking for loopholes: Processes of incorporation of illegal immigrants in the Netherlands* (p. 232). Amsterdam University Press.

Over ons- Werkgroep Aan de Slag. Geraadpleegd op 15 oktober 2017 van Werkgroep Aan de Slag via: <http://iedereen-aandeslag.nl/over-ons/>

Polzer, T. (2008). The value of unrepresentative surveys: collecting data on migrants through service provider NGOs.

Roekel, H. van (2016). *Uit artikel 1, Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* (bachelorscriptie).

Rovers, B. (2007), Ze deugen nergens voor: het Belief-effect in justitiële jeugdinterventies, lectorale rede Avans Hogeschool, 9 november 2007

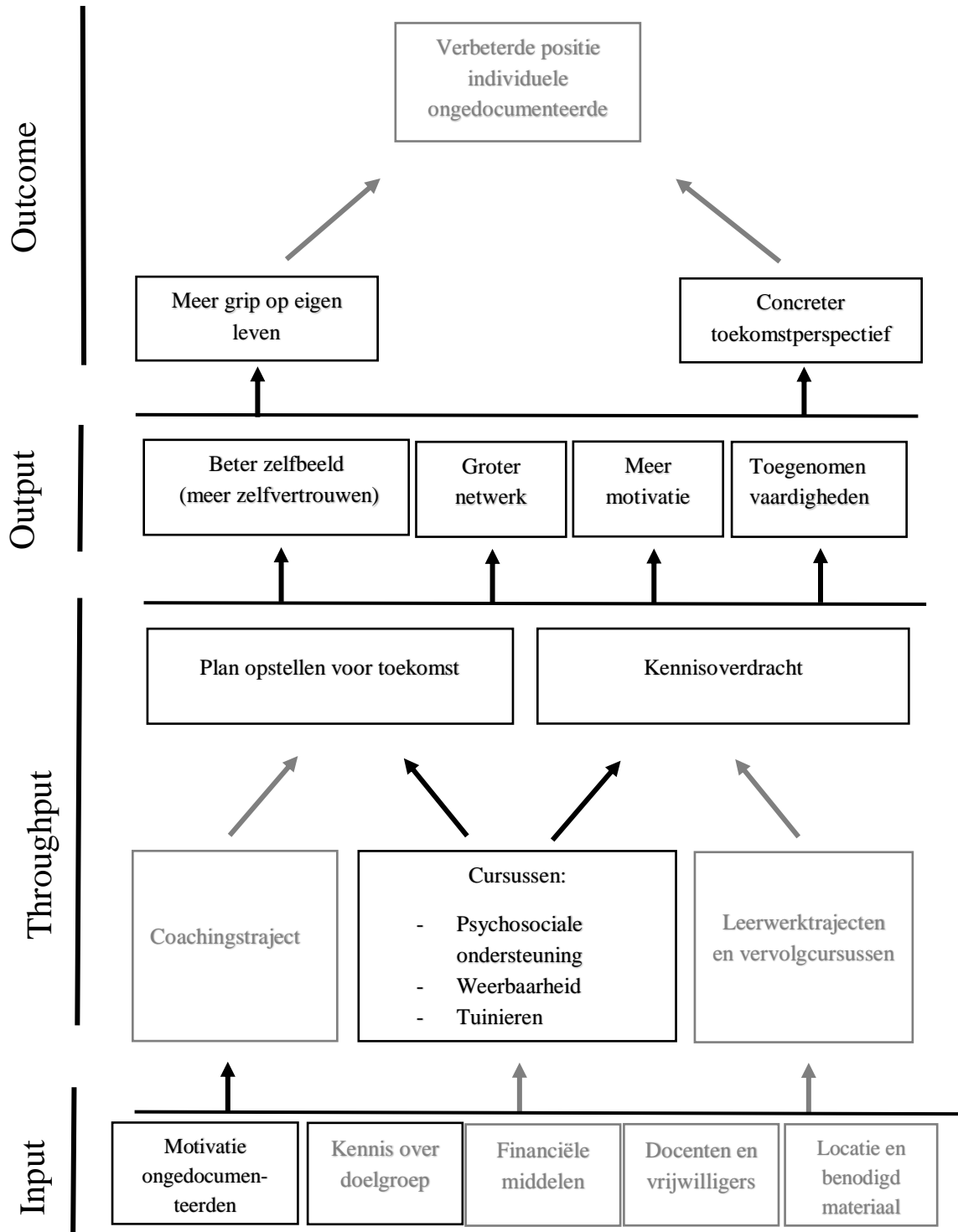
Schein, E.H. (2001). The Role of Art and the Artist. *Organizational Aesthetics*, 2(4),81-83.

Shortt, H., & Warren, S. (2012). Fringe benefits: valuing the visual in narratives of hairdressers' identities at work. *Visual Studies*, 27(1), 18-34.

- Springett, J. (2001) Appropriate approaches to the evaluation of health promotion, *Critical Public Health*, 11(2): 139 – 51.
- Staring, R. (2015). Niemand slaapt bij ons op straat? *Justitiële verkenningen*, 24-39
- Stichting LOS. Geraadpleegd op 15 oktober 2017 van Stichting LOS via: <http://www.stichtinglos.nl/>
- Sulaiman-Hill, C. M., & Thompson, S. C. (2011). Sampling challenges in a study examining refugee resettlement. *BMC international health and human rights*, 11(1), 2.
- Taylor, S. & Ladkin, D (2009). Understanding Arts-Based Methods in Managerial Development. *Academy of Management Learning & Education*, 8(1), pp. 55-69.
- Terlouw, A.B. (2013). *Fundamentele rechten van niet rechtmatig in Nederland verblijvende vreemdelingen: een fata morgana*. Rechtsgeleerd Magazijn Themis 2013, afl. 1, p. 9-19.
- Tracy, S. J. (2010). Qualitative quality: Eight “big-tent” criteria for excellent qualitative research. *Qualitative inquiry*, 16(10), 837-851.
- Vince, R. and Warren, S. (2012) ‘Qualitative, Participatory Visual Methods’ in C. Cassell & G. Symons (eds) *The Practice of Qualitative Organizational Research: Core Methods and Current Challenges*, London: Sage, pp. 275 – 295.
- Vorselen, Y. van (2018). *De complexiteit van publieke waarde. Een onderzoek naar de totstandkoming van publieke waarde in het Project Activering Ongedocumenteerden van ASKV/Steunpunt Vluchtelingen* (masterscriptie).
- Warren, S. (2002). Show me how it feels to work here: Using photography to research organizational aesthetics. *Ephemera: theory and politics in organizations*, Vol 2(3) pp 224 – 245.
- Weiss, C. (1995). Nothing as Practical as Good Theory: Exploring Theory-Based Evaluation for Comprehensive Community Initiatives for Children and Families. *New approaches to evaluating community initiatives*, 225.
- Wie zijn wij- ASKV. Geraadpleegd op 11 oktober 2017 van ASKV/Steunpunt Vluchtelingen via: <http://www.askv.nl/wie-zijn-wij/>
- Winter, H., (2011). *Noodopvang voor illegalen blijft nodig*. Sociale Vraagstukken 4 maart 2011. Geraadpleegd via: <https://www.socialevraagstukken.nl/noodopvang-voor-illegalen-blijft-nodig/>
- WODC, (2015). Als ik bezig ben, denk ik niet zo veel. *Evaluatie van de pilot Activeren bewoners gezinslocaties*.

Hoofdstuk 8: Bijlagen

Bijlage 8.1: Theory of Change PAO

Figuur 2.3 Theory of change van het Project Activering Ongedocumenteerden (Van Vorselen, 2018)

Bijlage 8.2: Leerwerktrajecten en respondenten *surveys*

Datum	Leerwerktraject	Aantal respondenten
27 maart 2017	Kapperscursus 1	6
27 maart 2017	ICT – Webdesign	7
14 april 2017	Meubel maken	4
4 mei 2017	Kapperscursus 2	4
22 mei 2017	Lassen	5
23 mei 2017	Fietsen maken	4
30 mei 2017	Kleding maken	5
30 mei 2017	ICT - Programmeren	5

Bijlage 8.3: Klassieke onderzoeksmethoden. *Survey* versie bij afname aan begin van het leerwerktraject

Op dit moment ben je deelnemer van een cursus die wordt aangeboden door ASKV. Op dit moment zijn wij, twee studenten van aan de Universiteit Utrecht, bezig met een evaluatieonderzoek naar de cursussen die ASKV aanbiedt. Daarin kijken we hoe deelnemers de cursussen zien en of de cursussen de vooraf gestelde doelen haalt. Met dit onderzoek kan ASKV bekijken wat goed is en wat nog beter kan aan de cursussen.

In het kader daarvan willen wij je vragen om deze vragenlijst in te vullen. Alle antwoorden zullen **anoniem** verwerkt worden en blijven ook anoniem voor ASKV. Deelname aan deze enquête is geheel vrijwillig. Mocht er een of meerdere vragen zijn waar je geen antwoord op kunt geven of liever geen antwoord op wilt geven, dan mag je deze vraag overslaan.

Yorni van Vorselen

Vraag

1

De eerste vraag zal gaan over de cursus van ASKV waar je recent aan bent begonnen.

Vraag 1a

Wat zijn de twee belangrijkste redenen voor jou om mee te doen met deze cursus?

- 1.
- 2.

Vraag 1b

Wat hoop je tijdens de cursus te leren? En hoe belangrijk vind je dat?

Vraag 1c

Wat hoop je dat deze cursus jou gaat brengen?

Vraag 1d

Van welke onderwerpen hoop je dat ze aan bod gaan komen tijdens de cursus?

Vraag 2

Vraag 2a

Wij willen graag van je weten hoe je je over het algemeen voelt. Geef dit aan door een hokje bij een cijfer aan te kruisen. Een 10 betekent dat je je uitstekend voelt, een 0 betekent dat je je heel slecht voelt.

Geef hieronder aan hoe je je op dit moment voelt										
☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

Vraag 2b

Hoe gemotiveerd ben je om deze cursus te volgen? Geef dit aan door een hokje bij een cijfer aan te kruisen. Een 10 betekent dat je heel gemotiveerd bent, een 0 betekent dat je niet gemotiveerd bent.

Geef hieronder aan hoe gemotiveerd je bent voor deze cursus										
☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

Vraag 2c

Geef hieronder aan welke motivatie het meest op jou van toepassing is		
☐ Ik wil mijn vaardigheden uitbreiden	☐ Ik wil iets te doen hebben	☐ Ik wil na deze cursus op zoek gaan naar werk

Vraag 3

De manier waarop mensen over zichzelf denken (zelfbeeld) verschilt van persoon tot persoon. We willen graag weten hoe je over jezelf denkt. Geef door het vakje aan te kruisen aan in hoeverre je het eens bent met de volgende uitspraken.

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Niet mee eens	Helemaal niet mee eens
Ik heb veel zelfvertrouwen					
Ik respecteer wie ik ben					
Ik sta positief tegenover mezelf					
Ik voel me afhankelijk van anderen					
	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Niet mee eens	Helemaal niet mee eens
Ik denk dat ik een aantal goede kwaliteiten heb					
Soms denk ik dat ik nergens goed in ben					
Ik kan dingen net zo goed als de meeste andere mensen					

Vraag 4

Hieronder volgt een aantal uitspraken over je connecties met andere mensen en je buurt. Kruis aan in hoeverre je het eens bent met deze uitspraken.

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Ik spreek vaak met vrienden af					
Ik zorg voor één of meerdere familieleden					
Ik besteed veel tijd aan het regelen van allerlei zaken voor mijn familie in Nederland					
Ik besteed veel tijd aan het regelen van allerlei zaken voor mijn familie in het land waar ik vandaan kom					
Ik probeer dingen die ik leer te delen met familie en/of vrienden					

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Ik zou het erg jammer vinden als ik moest verhuizen naar een andere buurt					
Ik heb veel contact met buurtgenoten					
Ik voel me sterk betrokken bij de buurt waarin ik woon					

Vraag 5

Nu volgt een aantal uitspraken over je mentaliteit ten opzichte van werk. Kruis aan in hoeverre je het eens bent met deze uitspraken.

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Over het algemeen houd ik me aan de regels die ergens gelden					
Ik denk na voordat ik iets doe					
Ik ben eerlijk					
Ik gedraag me verantwoordelijk					
Ik maak me zorgen om anderen					
Ik ben ongeduldig					
Ik kan mezelf zijn bij anderen					

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Als ik iets zie dat ik niet leuk vind, dan doe ik er iets aan					
Als ik ergens in geloof, dan zorg ik er voor dat het ook gebeurt					
Ik heb veel creatieve ideeën					
Ik neem vaak een risico					
Ik sta achter mijn eigen ideeën, ook als anderen er tegenin gaan					
Ik ben goed in het herkennen van nieuwe kansen					
Ik zie het nemen van risico's als een uitdaging					
Ik krijg graag taken die mij vragen om creatief te denken					
Ik ben vernieuwend					
Ik probeer altijd dingen beter te doen					
Ik vind het leuk om dingen op een originele manier te doen					
Ik wil veel risico nemen als het me genoeg kan opleveren					

Vraag 6

De volgende vragen gaan over gezondheid.

Hoe is op dit moment je gezondheid?				
☐ Heel erg goed	☐ Goed	☐ Gaat wel	☐ Slecht	☐ Heel erg slecht

We willen graag weten hoe vaak jij de afgelopen 3 maanden gebruik hebt gemaakt van verschillende vormen van zorg. Kruis het hokje aan bij het aantal keer dat voor jou van toepassing is.

Hoe vaak ben je in de afgelopen 3 maanden naar de huisarts geweest?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6
Hoe vaak heb je in de afgelopen 3 maanden medicijnen op recept gehaald?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6
Hoe vaak ben je in de afgelopen 3 maanden naar het ziekenhuis geweest?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6
Hoe vaak ben je in de afgelopen 3 maanden andere vormen van zorg ontvangen?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6

Vraag 7

De laatste vragen gaan over de taal/talen die je normaal gesproken spreekt.

1. Welke taal is je moedertaal?					
2. Welke taal spreek je het meest met je vrienden?					
☐ Nederlands		☐ Engels		☐ Anders, nl:	
3. Gebruik van de Nederlandse taal	Heel makkelijk	Makkelijk	Niet moeilijk, maar ook niet makkelijk	Moeilijk	Heel moeilijk
Nederlands spreken is voor mij...					
Nederlands lezen is voor mij...					
Nederlands schrijven is voor mij...					

Vraag 8

1. Wat is je nationaliteit?		
2. Wat is je geslacht?		
☐ Man	☐ Vrouw	

Bedankt voor het invullen van deze enquête! Heb je verder nog opmerkingen?

Nogmaals bedankt voor je tijd en succes met de cursus!

Bijlage 8.4: Klassieke onderzoeksmethoden. *Survey* versie bij afname aan het einde van het leerwerktraject

De afgelopen maanden heb je deelgenomen aan een cursus die werd aangeboden door ASKV. Op dit moment zijn wij, twee studenten van aan de Universiteit Utrecht, bezig met een evaluatieonderzoek naar de cursussen die ASKV aanbiedt. Daarin kijken we hoe deelnemers de cursussen zien en of de cursussen de vooraf gestelde doelen haalt. Met dit onderzoek kan ASKV bekijken wat goed is en wat nog beter kan aan de cursussen.

Alle antwoorden zullen **anoniem** verwerkt worden en blijven ook anoniem voor ASKV. Deelname aan deze enquête is geheel vrijwillig. Mocht er een of meerdere vragen zijn waar je geen antwoord op kunt geven of liever geen antwoord op wilt geven, dan mag je deze vraag overslaan.

Yorni van Vorselen

Vraag1

De eerste vraag zal gaan over de cursus van ASKV waar u recent aan hebt deelgenomen.

Vraag 1a

Wat waren de twee belangrijkste redenen voor jou om mee te doen met dit programma?

- 1.
- 2.

Vraag 1b

Welke hoopte je voorafgaand aan de cursus te leren? En hoe belangrijk vind je dat?

Vraag 1c

Wat hoop je dat deze cursus jou gaat brengen?

Vraag 1d

Welke onderwerpen zouden aan de orde moeten komen in een eventuele vervolgcursus?

Question 1e

De volgende stellingen gaan over de organisatie van de cursus. Geef alstublieft aan in hoeverre u het eens of oneens bent met de stelling.

	Geheel eens	Eens	Neutraal/ geen mening	Oneens	Geheel oneens
Ik ben tevreden over de communicatie vanuit ASKV over deze cursus					
Ik voelde me gehoord wanneer ik mijn mening gaf in de cursus					
Ik ben tevreden over de docent van de cursus					
Ik zou vrienden deelname aan een cursus van ASKV aanbevelen					

Vraag 2a

Wij willen graag van je weten hoe je je over het algemeen voelt. Geef dit aan door een hokje bij een cijfer aan te kruisen. Een 10 betekent dat je je uitstekend voelt, een 0 betekent dat je je heel slecht voelt.

Geef hieronder aan hoe je je op dit moment voelt										
☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

Vraag 2b

Hoe gemotiveerd ben je om in dit vakgebied door te gaan/te gaan werken? Geef dit aan door een hokje bij een cijfer aan te kruisen. Een 10 betekent dat je heel gemotiveerd bent, een 0 betekent dat je niet gemotiveerd bent.

Geef hieronder aan hoe gemotiveerd je bent voor het programma										
☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

Vraag 3

Hoeveel steun kreeg je van anderen bij het volgen van deze cursus? Geef dit telkens aan door een hokje bij een cijfer aan te kruisen. Een 10 betekent dat je heel veel steun ervaart of verwacht, een 0 betekent dat je heel weinig steun ervaart.

Geef hieronder aan hoeveel steun je ervaren hebt van je vrienden										
☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

Geef hieronder aan hoeveel steun je ervaren hebt van de andere cursisten van ASKV Amsterdam										
☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

Geef hieronder aan hoeveel steun je ervaren hebt de docenten van ASKV Amsterdam										
☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

☐ 0	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5	☐ 6	☐ 7	☐ 8	☐ 9	☐ 10

Vraag 4

De manier waarop mensen over zichzelf denken (zelfbeeld) verschilt van persoon tot persoon. We willen graag weten hoe je over jezelf denkt en hoe je zelfbeeld veranderd is sinds het deelnemen aan de ASKV-cursus. Geef door het vakje aan te kruisen aan in hoeverre je het eens bent met de volgende uitspraken.

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Niet mee eens	Helemaal niet mee eens
Over het geheel genomen heb ik meer zelfvertrouwen na de cursus					
In de afgelopen maanden heb ik meer zelfrespect gekregen					
Ik sta positiever tegenover mijzelf na het volgen van de cursus					
Ik voel me minder afhankelijk dan een aantal maanden geleden					

Daarnaast zouden we je nog enkele stellingen willen voorleggen over de wijze waarop je over het algemeen naar jezelf kijkt. Geef door het vakje aan te kruisen aan in hoeverre je het eens bent met de volgende uitspraken.

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Niet mee eens	Helemaal niet mee eens
Ik denk dat ik een aantal goede kwaliteiten heb					
Soms denk ik dat ik nergens goed in ben					
Ik kan dingen net zo goed als de meeste andere mensen					

Vraag 5

Hieronder volgt een aantal uitspraken over je connecties met andere mensen en je buurt. Kruis aan in hoeverre je het eens bent met deze uitspraken.

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Ik spreek vaak met vrienden af					
Ik zorg voor één of meerdere familieleden					
Ik besteed veel tijd aan het regelen van allerlei zaken voor mijn familie in Nederland					
Ik besteed veel tijd aan het regelen van allerlei zaken voor mijn familie in het land waar ik vandaan kom					
Ik probeer dingen die ik leer te delen met familie en/of vrienden					

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Ik zou het erg jammer vinden als ik moest verhuizen naar een andere buurt					
Ik heb veel contact met buurtgenoten					
Ik voel me sterk betrokken bij de buurt waarin ik woon					

Vraag 6

Nu volgt een aantal uitspraken over je mentaliteit ten opzichte van werk. Kruis aan in hoeverre je het eens bent met deze uitspraken.

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Over het algemeen houd ik me aan de regels die ergens gelden					
Ik denk na voordat ik iets doe					
Ik ben eerlijk					
Ik gedraag me verantwoordelijk					
Ik maak me zorgen om anderen					
Ik ben ongeduldig					
Ik kan mezelf zijn bij anderen					

	Helemaal mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Helemaal mee oneens
Als ik iets zie dat ik niet leuk vind, dan doe ik er iets aan					
Als ik ergens in geloof, dan zorg ik er voor dat het ook gebeurt					
Ik heb veel creatieve ideeën					
Ik neem vaak een risico					
Ik sta achter mijn eigen ideeën, ook als anderen er tegenin gaan					
Ik ben goed in het herkennen van nieuwe kansen					
Ik zie het nemen van risico's als een uitdaging					

Ik krijg graag taken die mij vragen om creatief te denken					
Ik ben vernieuwend					
Ik probeer altijd dingen beter te doen					
Ik vind het leuk om dingen op een originele manier te doen					
Ik wil veel risico nemen als het me genoeg kan opleveren					

Vraag 7

De volgende vragen gaan over gezondheid.

Hoe is op dit moment je gezondheid?				
☐ Heel erg goed	☐ Goed	☐ Gaat wel	☐ Slecht	☐ Heel erg slecht

We willen graag weten hoe vaak jij de afgelopen 3 maanden gebruik hebt gemaakt van verschillende vormen van zorg. Kruis het hokje aan bij het aantal keer dat voor jou van toepassing is.

Hoe vaak ben je in de afgelopen 3 maanden naar de huisarts geweest?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6
Hoe vaak heb je in de afgelopen 3 maanden medicijnen op recept gehaald?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6
Hoe vaak ben je in de afgelopen 3 maanden naar het ziekenhuis geweest?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6
Hoe vaak ben je in de afgelopen 3 maanden andere vormen van zorg ontvangen?			
☐ 0	☐ 1-3	☐ 4-6	☐ Meer dan 6

Vraag 8

De laatste vragen gaan over de taal/talen die je normaal gesproken spreekt.

1. Welke taal is je moedertaal?					
2. Welke taal spreek je het meest met je vrienden?					
☐ Nederlands	☐ Engels	☐ Anders, nl:			
3. Gebruik van de Nederlandse taal	Heel makkelijk	Makkelijk	Niet moeilijk, maar ook niet makkelijk	Moeilijk	Heel moeilijk
Nederlands spreken is voor mij...					
Nederlands lezen is voor mij...					
Nederlands schrijven is voor mij...					

Vraag 9

2. Wat is je nationaliteit?		
2. Wat is je geslacht?		
☐ Man	☐ Vrouw	

Bedankt voor het invullen van deze enquête! Heb je verder nog opmerkingen over cursus van ASKV die je gevolgd hebt?

Bedankt voor je tijd en succes met het afronden van de cursus!

Bijlage 8.5: Toelichting cursussen en respondenten creatieve onderzoeksmethoden

Datum	Cursus	Aantal respondenten
30 mei 2018	Weerbaarheidstraining	5
26 juni 2018	Psychosociale Ondersteuning (PSO)	3
16 juli 2018	Tuinieren	6

Weerbaarheidstraining

De weerbaarheidstraining richt zich op het vergroten van zelfvertrouwen en het versterken van verdedigingstechnieken voor vrouwen zonder verblijfsvergunning. Vrouwen die de Nederlandse taal niet (volledig) machtig zijn, hun rechten onvoldoende kennen en uit een onveilige situatie zijn gevlucht, zijn vaak kwetsbaar voor uitbuiting en misbruik. Dit blijkt zowel uit wetenschappelijk onderzoek, als uit de ervaring van hulpverleners van het ASKV/Steunpunt Vluchtelingen.

Om de vrouwen een veiliger bestaan te bieden is het PAO begonnen met een weerbaarheidstraining. De training biedt vrouwen handvatten met betrekking tot het vermijden van onveilige situaties en leert hen verdedigingstechnieken indien vermijden onmogelijk is.

Psychosociale ondersteuning (PSO)

In samenwerking met het Rode Kruis bieden wij een cursus Psychosociale Ondersteuning (PSO) aan. Tijdens deze driedaagse cursus leren deelnemers:

- Reflecteren op het effect van stress op lichaam en geest.
- De eigen kracht en de kracht van de groep te benutten.
- Meer vertrouwen te creëren (in zichzelf en in groepsverband).
- Persoonlijke veerkracht te versterken (het vermogen om te gaan met moeilijke situaties).

De cursus bestaat uit drie sessies van circa 2,5 uur (inclusief lunch) op het ASKV.

Tuinieren

Op maandag 11 juni 2018 start een nieuwe cursus tuinieren. In 8 weken leren deelnemers de basis van het tuinieren zoals het schoonmaken van bedjes, zaaien en oogsten, meer informatie over plantenfamilies en over (bemesten met) compost. Gewassen die kunnen worden verbouwd zijn onder andere sla, radijsjes, aardbeien, boerenkool, spruitjes en wortelen. De lessen bestaan uit een theoriegedeelte en een praktijkgedeelte en vinden bij redelijk tot goed weer allemaal buiten plaats.

Bijlage 8.6: Opdracht Participatory photography – Nederlands

De afgelopen weken heb je deelgenomen aan een cursus die werd aangeboden door ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Op dit moment ben ik, studente van aan de Universiteit Utrecht, bezig met een evaluatieonderzoek naar de cursussen die ASKV/Steunpunt Vluchtelingen aanbiedt. Daarin kijk ik hoe deelnemers de cursussen zien en de mate waarin de cursussen leiden tot verandering bij de deelnemers. Met dit onderzoek kan ASKV bekijken wat goed is en wat nog beter kan aan de cursussen.

De evaluatie heeft de vorm van een creatieve opdracht. We gaan geen vragen beantwoorden op papier maar we gaan in gesprek door creatief aan de slag te gaan. Creativiteit helpt namelijk bij het uitdrukken van emoties, gevoelens en gedachten. Alle antwoorden zullen anoniem verwerkt worden en blijven ook anoniem voor ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Deelname aan deze opdracht is geheel vrijwillig.

De opdracht is als volgt: Maak ten minste drie foto's die op de een of andere manier representeren hoe jij de cursus van het PAO hebt ervaren: wat heeft de cursus voor jou betekend? Voel je je beter sinds je de cursus hebt gevolgd? Zijn er dingen veranderd in je leven die het resultaat zijn van de cursus?

Je mag overal foto's van nemen, de enige regel is dat de foto's iets moeten zeggen over jouw ervaring en verandering als deelnemers van de cursus van het PAO.

Bijlage 8.7: Opdracht Participatory photography – Engels

In the past few months, you participated in a course offered by ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. At this moment I, student at Utrecht University, am doing evaluation research in the courses offered by ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. In this research, I elaborate the opinion of participants in the course and the extent to which the courses lead to change among the participants. With the results of this evaluation, ASKV/Steunpunt Vluchtelingen has an insight in the strengths and the opportunities for improvement of the courses.

The evaluation takes the form of a creative assignment. We will not answer questions on paper, but we will enter into conversation by getting creative. Creativity helps expressing emotions, feelings and thoughts. All responses will be processed anonymously and will remain anonymous for ASKV. Participation in this assignment is entirely voluntary.

The assignment is as follows: Take at least 3 photos that represent how you experienced the course of the PAO: what does the course do for you? What meant the course for you? Do you feel better since you have done the course? Have things changed in your life as a result of the course?

You can take photos of everything, the only rule is that the photos have to say something about your experience and change as a participant of the PAO course.

Bijlage 8.8: Opdracht Collage making- Nederlands

De afgelopen weken heb je deelgenomen aan een cursus die werd aangeboden door ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Op dit moment ben ik, studente van aan de Universiteit Utrecht, bezig met een evaluatieonderzoek naar de cursussen die ASKV/Steunpunt Vluchtelingen aanbiedt. Daarin kijk ik hoe deelnemers de cursussen zien en de mate waarin de cursussen leiden tot verandering bij de deelnemers. Met dit onderzoek kan ASKV/Steunpunt Vluchtelingen bekijken wat goed is en wat nog beter kan aan de cursussen.

De evaluatie heeft de vorm van een creatieve opdracht. We gaan geen vragen beantwoorden op papier maar we gaan in gesprek door creatief aan de slag te gaan. Creativiteit helpt namelijk bij het uitdrukken van emoties, gevoelens en gedachten. Alle antwoorden zullen anoniem verwerkt worden en blijven ook anoniem voor ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Deelname aan deze opdracht is geheel vrijwillig.

De opdracht is als volgt: Maak een collage die representeert hoe jij de cursus van het PAO hebt ervaren: wat heeft de cursus voor jou betekend? Voel je je beter sinds je de cursus hebt gevolgd? Zijn er dingen veranderd in je leven die het resultaat zijn van de cursus?

Je mag al het materiaal gebruiken: schrijf, plak foto's of tekst. De enige regel is dat het iets moet zeggen over je ervaring en verandering tijdens de cursus van het PAO.

Bijlage 8.9: Opdracht Collage making – Engels

In the past few months, you participated in a course offered by ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. At this moment I, student at Utrecht University, am doing evaluation research in the courses offered by ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. In this research, I elaborate the opinion of participants in the course and the extent to which the courses lead to change among the participants. With the results of this evaluation, ASKV/Steunpunt Vluchtelingen has an insight in the strengths and the opportunities for improvement of the courses.

The evaluation takes the form of a creative assignment. We will not answer questions on paper, but we will enter into conversation by getting creative. Creativity helps expressing emotions, feelings and thoughts. All responses will be processed anonymously and will remain anonymous for ASKV/Steunpunt Vluchtelingen. Participation in this assignment is entirely voluntary.

The assignment is as follows: Make a collage that represent how you experienced the course of the PAO: what does the course do for you? What meant the course for you? Do you feel better since you have done the course? Have things changed in your life as a result of the course?

You can use all of these stuff: write down something, put photos or tekst on the sheet. The only rule is that the photos have to say something about your experience and change as a participant of the PAO course.

Bijlage 8.10: Codeboom evaluatie PAO

Concept	Indicatoren	Topics
Verandering	Waardering	- Bereidheid hulp - Gevoel van acceptatie en waarde als mens
	Motivatie	- Dagbesteding - Ontspanning o Fysiek o Mentaal - Sociale contacten - Leren o Vakinhoudelijke kennis o Persoonlijke ontwikkeling o Nederlands leren o Het Nederlandse systeem leren
	Resultaten	- Zelfbeeld o Empowerment o Zelfvertrouwen o Kracht - Kennis o Vakinhoudelijk o Persoonlijke ontwikkeling - Sociaal netwerk o Community-gevoel o Steun - Toekomst o Vrijwilligerswerk o Werk o Hoop o Stres
	Vervolgcurcus	- Verdere ontwikkeling - Nieuwe mogelijkheden